

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ
(15ος-20ός αιώνας)

*Ανθολόγιο από τη Συλλογή
του
Δημητρίου Κοντομηνά*

2005

*Το μνημείο του Φιλοπάππου και αρχαία ερείπια στην Αττική.
Επιχρωματισμένη χαλκογραφία από την έκδοση: Robert Sayer, Ruins of Athens, with Remains
and other valuable Antiquities in Greece, Λονδίνο 1759.*

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΕΚΘΕΣΗΣ

8 Φεβρουαρίου 2005 – 6 Μαρτίου 2005

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ
(15ος-20ός αιώνας)

Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΟΝ
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ
Δ. ΚΟΝΤΟΜΗΝΑ (ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2003) ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ
ΕΙΧΕ ΣΥΝΤΑΞΕΙ Η Κ. ΛΕΟΝΟΡΑ ΝΑΒΑΡΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΛΟΓΗ
ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΕΚΘΕΜΑΤΩΝ ΕΙΝΑΙ
Η Κ. ΙΩΛΗ ΒΙΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

© ΚΟΤΙΝΟΣ Α.Ε., Δ. ΚΟΝΤΟΜΗΝΑΣ, 2005
ISBN 960-88249-3-1

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΟΤΙΝΟΣ Α.Ε.
Πάνου Αραβαντινού 10
Αθήνα 106 74
Τηλ.: 210 722 3722, fax: 210 723 2754
e-mail: kotinos@libraries.gr

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
Σωκράτης Μαυρομμάτης

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ
(15ος-20ός αιώνας)

Ανθολόγιο από τη Συλλογή
του
Δημητρίου Κοντομηνά

Εισαγωγή - Σχόλια
ΙΟΛΗ ΒΙΓΓΟΠΟΥΛΟΥ

Σχεδιασμός - επιμέλεια Έκθεσης
Κ. ΣΠ. ΣΤΑΪΚΟΣ

ΚΟΤΙΝΟΣ 2005

Περιεχόμενα

Προς τον αναγνώστη	11-12
Εισαγωγή	13-27
Κατάλογος Περιηγητών	29-31
ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄	
<i>Οι πρώτες προσεγγίσεις (15ος-17ος αιώνας)</i>	35-51
ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄	
<i>Ο αρχαίος Κόσμος και ο νεότερος Ελληνισμός (17ος-18ος αιώνας)</i>	57-80
ΕΝΟΤΗΤΑ Γ΄	
<i>Από τον Διαφωτισμό ως την Απελευθέρωση (18ος αιώνας έως το 1830)</i>	85-107
ΕΝΟΤΗΤΑ Δ΄	
<i>Το ελεύθερο Ελληνικό Κράτος και η καθ' ημάς Ανατολή (1833 έως τα τέλη του 19ου αιώνα)</i>	111-121
ΕΝΟΤΗΤΑ Ε΄	
<i>Προς το όραμα μιας νέας Ελλάδας (τέλη 19ου και 20ός αιώνας)</i>	125-129
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΡΟΘΗΚΗ	
<i>Ιστορικά και Γεωγραφικά Συγγράμματα από την Αρχαία Ελληνική και Λατινική Γραμματεία</i>	131-136
Ενδεικτική Βιβλιογραφία	139-140
Κατάλογος Εκθεμάτων	141-144
Ευρετήριο Ονομάτων	145-148

Προς τον αναγνώστη

Τα βιβλία που παρουσιάζονται στην Έκθεση με τον τίτλο «Ο Ελληνικός Κόσμος μέσα από το βλέμμα των περιηγητών (15ος-20ός αιώνας)» αποτελούν ανθολόγιο από τη Συλλογή του Δημήτρη Κοντομπνά και επιλέχθηκαν με γνώμονα να αποτελέσουν ανεξάρτητες ενότητες, που προβάλλουν διαχρονικά το ενδιαφέρον του πνευματικού κόσμου της Δύσης κυρίως.

Η συγκρότηση κάθε βιβλιοθήκης, κάποια δεδομένη στιγμή, αντιπροσωπεύει όχι μόνο τον βίο και τα έργα του δημιουργού της, αλλά, είτε με τον ένα είτε με τον άλλο τρόπο, μια γενικότερη στάση ζωής.

Η βιβλιοθήκη του κ. Δ. Κοντομπνά στις αρχές της δεκαετίας του '80 δεν αποτελούσε παρά μια συλλογή βιβλίων που εξυπηρετούσαν μάλλον τα γενικότερα εγκυκλοπαιδικά του ενδιαφέροντα και τα ειδικά θέματα που περιστρέφονταν γύρω από τις επαγγελματικές του ενασχολήσεις. Δέκα όμως περίπου χρόνια αργότερα, γύρω στο 1992, η βιβλιοθήκη του εμπλουτίστηκε με μια ιδιαίτερα σημαντική συλλογή, τουλάχιστον 400 τίτλους, το κύριο σώμα της οποίας απαρτιζόταν από περιηγητικά βιβλία, ενώ ένας σχετικά μικρός αριθμός αφορά εκδόσεις αρχαίων Ελλήνων και Βυζαντινών συγγραφέων αλλά και κλασικά έργα της ιστορίας του βυζαντινού πολιτισμού, όπως του Ch. Diehl και του G. Schlumberger.

Έκτοτε χρονολογείται και η απαρχή της δικής μου ενασχόλησης με το τμήμα αυτό της βιβλιοθήκης, καθώς «φυλλομέτησα» και εξετίμησα κάθε ένα από τα βιβλία αυτά. Παράλληλα, η φίλια η οποία άρχισε να αναπτύσσεται, κυρίως μέσα από τη συνεργασία μας σε θέματα άλλου χώρου (αρχιτεκτονικά), μου επέτρεψε να διαγνώσω και να συνειδητοποιήσω, σταδιακά, τα βαθύτερα πιστεύω του κ. Δ. Κοντομπνά γύρω: από τον ρόλο της παιδείας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Έτσι, εκτιμώντας την αξία κάθε γραπτού και εικονογραφικού υλικού μιας Ελλάδας που χάνεται, αλλά και των μνημείων που μαρτυρούν τον πολιτισμό της στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου, προχωρήσαμε σιωπηλά, αλλά με ταχείς ρυθμούς στον εμπλουτισμό του κυρίως σώματος της βιβλιοθήκης, δηλαδή των «περιηγητικών». Η πολυπραγμοσύνη και οι ποικίλες ενασχολήσεις του σε ένα ευρύτατο γεωγραφικό χώρο μπορεί να μην του επέτρεπαν να «σπουδάσει» κάθε νέο απόκτημα της συλλογής του, ωστόσο:

σε καθημερινές, κατά περιόδους, πρωινές συναντήσεις μας τον ενημέρω-
να για το κάθε νέο «μέλος» της συλλογής, τις ιδιαιτερότητές του και τον
θεματολογικό του προσδιορισμό.

Δεν αποσκοπούσαμε στη συγκρότηση μιας καθαρά βιβλιοφιλικής
συλλογής: αποκλειστικά με σπάνιες εκδόσεις, σταχωμένες από μεγά-
λους καλλιτέχνες και σε ειδικά τραβήγματα, αλλά στον εντοπισμό και
στην απόκτηση κάθε βιβλίου που «ζωγράφισε» χαρακτηριστικές πτυχές
του ελληνικού πολιτισμού από τον 15ο ως τα μέσα του 20ού αιώνα.
Αναμνήσεις λογίων, ποιητών, αρχαιοδιφών, επιγραμματολόγων, ταξι-
διωτών, διπλωματών, φυσιοδιφών, προσκυνητών, αρχαιολόγων και
ιστορικών, σε συνδυασμό με πλήθος εικονογραφικό υλικό που συνο-
δεύει κατά κανόνα τις εκδόσεις αυτές, η βιβλιοθήκη του κ. Δ. Κοντομπ-
νά συνθέτει ένα πανόραμα που ζωντανεύει τα έργα και τις ημέρες των
Ελλήνων στη Δύση και την Ανατολή.

Ανάμεσα στο πλούσιο αυτό βιβλιολογικό υλικό δεν ξεχωρίζει κανείς
μόνο τα «κλασικά» περιηγητικά βιβλία, όπως των Clarke, Dodwell,
Haygarth, Pococke, Drummond, Spon, Wheler, Dapper, Le Bruyn και
άλλων, αλλά και ομάδες βιβλίων με φιλελληνικά θέματα, όπως και κεί-
μενα γύρω από την κλασική γεωγραφία και την περιηγητική λογοτεχνία.
Μεταξύ αυτών διακρίνει κανείς, σε πολλές εκδόσεις, τον Τηλέμαχο του
Fenelon και τον Ανάχαρη του αββά Barthélemy, την Περιήγηση της Οι-
κουμένης του Διονυσίου Περιηγητή και τη Γεωγραφία του Στράβωνα (σε
πολλές και σπάνιες εκδόσεις), αλλά και τον Ανάπλου του Νεάρχου
(ναυάρχου του Μ. Αλεξάνδρου), όπως και τον Περίπλου του Μαρκιανού
από την Ηράκλεια. Ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα τμήματα της βι-
βλιοθήκης περιλαμβάνει γαλλικά δοκίμια πολιτικών των αρχών του
20ού αιώνα, τα οποία αντανakλούν την αλλαγή της στάσης της Γαλλίας
απέναντι στην Ελλάδα κατά την περίοδο πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο
Πόλεμο. Φιλελληνικά φυλλάδια και βιβλίδια δεν λείπουν από τη συλλο-
γή, καθώς και άλλα της εποχής του ρομαντισμού – as μνημονεύσουμε
εδώ την Προσευχή στην Ακρόπολη του E. Renan.

Σήμερα η βιβλιοθήκη αυτή, με τους 900 τίτλους και τους 1.500 τό-
μους της, αντιπροσωπεύει μια από τις σημαντικότερες γνωστές ιδιωτικές
συλλογές, εμπεριέχοντας μεγάλο αριθμό βιβλίων τα οποία εντάσσονται
σε μια βιβλιογραφική αντίστοιχη θεματική για πρώτη φορά.

Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος

Εισαγωγή

Ταξίδι. Λέξη και πράξη σαγηνευτική. Μία διαδικασία μετάβασης από το «οικείο» στο «ανοίκιο», από την αναζήτηση της διαφορετικότητας ως το εσωτερικό ταξίδι που ενυπάρχει σε κάθε μετακίνηση, από τον συναρπαστικό πλάνητα βίο ως τη διαδικασία αποταμίευσης των καρπών του – το απαραίτητο της μνήμης. Το ταξίδι είναι μια περιπέτεια προσωπική, είναι η ανάγκη για τις μετακινήσεις, η φυγή, η περιέργεια· είναι η γνώση, η υλιστική ωφέλεια, είναι αυτοσκοπός ή αναγκαioτητα, είναι υποχρέωση ή τρόπος ζωής.

Στον Μεσαίωνα τα ταξίδια ήταν κυρίως απλές εμπορικές μετακινήσεις ή το προσκύνημα στον Άγιο Τάφο και σε άλλους καθαγιασμένους τόπους. Βαθμιαία, με το πρώτο προμήνυμα των νέων χρόνων και τις μεγάλες ανακατατάξεις στην παγκόσμια ισορροπία, νέοι δρόμοι ανοίγονται για τους Δυτικοευρωπαίους περιηγητές. Λόγοι πολιτικοί, ιδεολογικοί, θρησκευτικοί ή προσωπικοί καθόρισαν το ταξίδι τους, την πορεία τους, τις παρατηρήσεις τους, τα γραπτά και τη σκοπιμότητα των έργων τους.

Το υλικό. Περιηγητικό κείμενο θεωρούμε κάθε κείμενο που κληροδότησε κάθε ταξιδιώτη και μη ταξιδιώτη που πέρασε ή όχι, έμεινε ή όχι, και κατέθεσε σε γραπτό την εμπειρία του ή τη γνώση του ή το όραμά του για τον συγκεκριμένο χώρο του νεότερου Ελληνισμού. Στον κατάλογο προέκυψε συνωστισμός από ταξιδιώτες και λόγιους, γεωγράφους, χαρτογράφους, νησιολόγους, ουμανιστές, διπλωμάτες και προσκυνητές, κατασκόπους και φυσιοδίφες, στρατιωτικούς και ναυτικούς, ιατρούς και ιερείς, θεωρητικούς και εμπειρογνώμονες, ζωγράφους, τοπιογράφους, αρχιτέκτονες και μηχανικούς, αρχαιολόγους, ρομαντικούς συγγραφείς, εμπόρους και ιεραποστόλους, μοναχούς, επιστήμονες και πειρατές, αιχμαλώτους, λογοτέχνες και τυχοδιώκτες.

Τα περιηγητικά κείμενα (15ος-20ός αιώνας) αποτελούν ένα πολύ πλούσιο υλικό για τη νεότερη ιστορία του Ελληνισμού, όπου μαρτυρίες από προσωπικές αυτοψίες αλλά και θεωρητικές γνώσεις, οράματα ή ιδεολογίες που συγκρούονταν με εμπειρίες, συνέθεταν στερεότυπα τα οποία αλληλοτροφοδοτούσαν την περιηγητική γραμματεία. Η πολυεδρικότητα του θέματος με τις υποκειμενικότητες των συγγραφέων, ταξιδιωτών και μη, που τις περισσότερες φορές εκπροσωπούν πολιτικές τοποθετήσεις, ιδεολογίες με ορίζοντες πλατύτερους από σύνορα κρατών ή ακόμα και αντικειμενικότερα σχήματα τεχνικών εφαρμογών καθορίζει και τον τρόπο προσέγγισης των πηγών αυτών. Διαχωρίζοντας το υποκειμενικό από το αντικειμενικό και ανασυνθέτοντας το πραγματικό ή το φανταστικό για χώρους και πρόσωπα της νεότερης Ιστορίας, αποποιοούμεθα την απλή πληροφορική τους εκμετάλλευση.

Ο ελληνικός κόσμος και η πρόσληψή του. Όταν σκεφτόμαστε για τον ελληνικό κόσμο μέσα από τα κείμενα των περιηγητών, θα πρέπει πρωτίστως να διευκρινί-

σουμε ότι αναφερόμαστε μεν στους ανθρώπους αλλά και στον χώρο, τον γεωγραφικό. Μιλάμε για πραγματικότητες στον χώρο, για πραγματολογικά στοιχεία (καθημερινός βίος, έθιμα), για θέματα που βρίσκονται στον χώρο και τους ενδιαφέρουν (αρχαιότητες, μνημεία), για θέματα που εξελίσσονται στον χώρο και τους ενδιαφέρουν (πολιτικές βλέψεις και σκοπιμότητες, πόλεμοι). Ο χώρος λοιπόν, οι άνθρωποι, τα συμβάντα στον χώρο, οι άνθρωποι στον χώρο, αλλά και το μη πραγματικό των ταξιδιωτών: η ιδεολογία και πώς αυτή εκφράζεται, το ατομικό ή ομαδικό όραμα, οι προσωπικοί μύθοι, οι εμμονές, οι ανάγκες, η υπαρξιακή κλίση και, τελικά, ακόμα και όταν οι αναμνήσεις, τα εύγλωττα ερείπια, τα ξεχασμένα μυστικά, οι κρυμμένες αντιστοιχίες εκφράζονται με δεξιοτεχνικό λογοτεχνικό ύφος σε μια διάσταση που μπορεί και να αγνοεί ολοκληρωτικά το πραγματικό του ελληνικού κόσμου.

Ανάμεσα στην ευρωπαϊκή Δύση και στους Έλληνες και στις κυρίαρχες σε αυτούς δυνάμεις κατά χρονική και γεωγραφική περίπτωση (Οθωμανοί, Βενετοί, Γενουάτες, Γάλλοι, Άγγλοι κ.ά.) μεσολαβεί ένα επικοινωνιακό στοιχείο: ο ταξιδιώτης και το προϊόν του ταξιδιού του. Ο ιστός που συντίθεται με βελόνα τον ταξιδιώτη και νήμα τη διαδρομή του συνδέει πραγματικά και συμβολικά τα επιμέρους στοιχεία των κόσμων αυτών. Έτσι και η ανακάλυψη/αποκάλυψη της Ελλάδας μέσα από τις περιηγήσεις αποτελεί πια έναν κοινό τόπο. Ο ταξιδιώτης-υποκείμενο έρχεται αντιμέτωπος με μια άλλη πραγματικότητα-αντικείμενο από αυτήν που γνωρίζει. Η πρόσληψη αρχικά φαίνεται ευδιάκριτη, αλλά η καταγραφή της πραγματικότητας δεν είναι αυτονόητη. Ο ταξιδιώτης και αργότερα το χρονικό του είναι δύο διαφορετικές όψεις των δύο ή περισσότερων κόσμων που συναντώνται. Ποια όμως αλήθεια επέλεξαν οι ταξιδιώτες να αποτυπωθεί ή να αγνοηθεί, να μεταδοθεί, να εξωραϊσθεί ή να παραποιηθεί; Ο άλλος, το απέναντι, πέρα από το συμβολικό που μπορεί να είναι ένας καθρέπτης και το πραγματικό γήινο, εξαρτάται από τι θεωρεί κανείς απέναντι και τι θεωρεί κανείς στον καθρέπτη. Έτσι η όραση ταυτίζεται σχεδόν πάντα με την ενόραση.

Το «ελληνικό ταξίδι». Η πρόσληψη του χώρου και των ανθρώπων ακολούθησε πιστά το παλιρροϊκό κύμα όλων των πνευματικών, πολιτικών και πολιτιστικών ρευμάτων που στη διάρκεια του 15ου έως τον 20ό αιώνα παρέσυραν τους Ευρωπαίους στο μεγάλο παιγνίδι της Ιστορίας. Για τον «Δυτικό λοιπόν ταξιδιώτη πραγματικό ή της φαντασίας, το ελληνικό ταξίδι στάθηκε από την αρχή ένα μακρύ ταξίδι της μνήμης. Μνήμη που στάθμευε κάθε φορά ανάλογα τις συγκυρίες, τα κίνητρα και τα ενδιαφέροντα. Θεωρώντας εαυτούς κληρονόμους και συμμετόχους του ελληνικού πνεύματος προσεγγίζουν τον χώρο με προσωπική τους αποσκευή, τη δική τους καθέ φορά Ελλάδα, κατεξοχήν βυθισμένη στην ιστορική μνήμη».

Το ταξίδι λοιπόν, αυτή η προσωπική περιπέτεια, είναι και κάτοπτρο της αμφίδρομης σχέσης ταξιδιώτη και επισκεπτόμενου τόπου/πληθυσμού. Σχέση που τροφοδοτήθηκε βαθμιαία από τον 15ο ως τις αρχές του 20ού αι. και προβάλλει μία κλιμακωτή γνώση η οποία καλλιεργήθηκε σαν αλυσιδωτή αντίδραση. Στην αρχή του περιηγητικού ρεύματος, ο ταξιδιώτης συνθέτει για τον τόπο και τον λαό αμυδρές νησίδες πραγματικότητας, γιατί απλά «κυττά αλλά δεν βλέπει». Δεν μπορεί ακόμα να δει κάτι πέρα από αυτό που φέρει μέσα του (16ος- αρχές 17ου αι.). Σταδιακά ο Δυτικός άνθρωπος αντιμετωπίζει με περισσότερη ευαισθησία και γνώση

το παρελθόν αλλά και το καινούργιο. Μέσα από ποικίλες διεργασίες αποσαφηνίζονται οι κατευθύνσεις, οι στόχοι, και η εμπειρία εμπλουτίζεται πέρα από τα προσδοκώμενα (τέλος 17ου-18ου αι.). Υπεισέρχονται βέβαια και πρωτόγνωρες εμπειρίες και ένας ανέλπιστος εμπλουτισμός είτε στο ιδεολογικό επίπεδο, είτε στο πραγματιστικό (18ος αι.). Με την είσοδο όμως του 19ου αιώνα «κάτι τους ξεπερνά»: η ποικιλία και το πλήθος των ανθρώπων, των καταστάσεων, των γεγονότων και των ιδεών που κινούνται και μετακινούνται, συναντώνται και ανταλλάσσουν, πιστοποιούν ότι η αυξανόμενη ένταση και το εύρος του ρεύματος προς τον Ελλαδικό χώρο δεν σήμαινε μόνο περιηγητής-συγγραφέας και το θεωρητικό-ιστορικό παρελθόν του Έλληνα ή το μνημειακό παρόν του. Από τον 19ο αι. και μετά συναντώνται ο περιηγητής-συγγραφέας και το κοινό του: το κατεξοχήν ανθρώπινο δυναμικό, ενώ ταυτόχρονα η μετουσίωση του ταξιδιού σε κείμενο εκφράζει με μοναδικά γοητευτικό τρόπο την αιώνια σύγκρουση του αντικειμενικού με το υποκειμενικό.

Η απλοϊκότητα του πρώιμου. Από τον Μεσαίωνα ήδη αποφασίζονταν ταξίδια που απέφεραν πλούτη, δύναμη ή ακόμα και την αθανασία της ψυχής, αφού το προσκύνημα στον Άγιο Τάφο σήμαινε το ύψιστο χρέος κάθε χριστιανού. Από τον 15ο αι. το πνεύμα της ανανέωσης που συνεπήρε την Ευρώπη, συνυφασμένο με την αναβίωση των κλασικών σπουδών, δημιούργησε ένα κλίμα γόνιμο για την αναθεώρηση και μελέτη της ελληνικής Αρχαιότητας. Ο διάλογος της Δύσης με την Ελλάδα είχε ξεκινήσει.

Με τον Κυριάκο Αγκωνίτη (Ciriaco Pizzecolli Anconitano) –παρόλο ότι παραμένει «μοναχική και ιδιαίτερη περίπτωση ταξιδιώτη» να σηματοδοτεί ήδη από τον 15ο αιώνα την αρχαιολόγηση του ελληνικού κόσμου– και τον νησιωτικό χώρο να ελαύνει στον χώρο της χαρτογραφικής και γεωγραφικής περιπέτειας με το έργο του Cr. Buondelmonti, η ταξιδιωτική γραμματεία ορίζεται στα τέλη του αιώνα με το έργο του Ber. von Breidenbach, που στέκεται ως το πρώτο έντυπο χρονικό εμπλουτισμένο με χαρακτηριστικά τα οποία αποδίδουν όψεις πόλεων. Ταυτόχρονα, λόγια ιστορικο-γεωγραφικά έργα (H. Schedel) με απεικονίσεις πόλεων –με περίσσια φαντασία και ολίγη αληθοφάνεια– ενισχύουν τη θεωρητική γνώση αλλά καλλιεργούν και την περιέργεια των αναγνωστών για τόπους μακρινούς.

Η αποσπασματική εικόνα. Τον 16ο αιώνα οι μεγάλες ανακαλύψεις, η διάδοση της τυπογραφίας και ο ουμανισμός άλλαξαν το πρόσωπο της οικουμένης και επέφεραν μία νέα πνοή στην κοινωνία και στον πνευματικό κόσμο. Η νέα πολιτικο-οικονομική ισορροπία σε Ανατολή και Δύση, τόσο στο διπλωματικό τοπίο, όσο και στις διεκδικήσεις για τα εμπορικά προνόμια, ταυτόχρονα με τις θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις, έσυραν προς την Ανατολή το πρώτο σημαντικό ρεύμα ταξιδιωτών, το οποίο σταδιακά απεμπλέκεται από τη διανοητική σχέση που είχε με τους Έλληνες και εμπλέκεται, λίγο ως πολύ, στα κοινά περί του βίου των.

Τα δρομολόγια που ακολουθούσαν οι ταξιδιώτες με προορισμό την Κωνσταντινούπολη ή τα Ιεροσόλυμα ήταν κατά προτίμηση μέσω της Βενετίας, η οποία είχε κτήσεις σε όλη την ανατολική Μεσόγειο, εξασφάλιζε τον αναγκαίο ανεφοδιασμό και ήταν εκείνη που διακινούσε και οργάνωνε το προσκυνηματικό ταξίδι. Από τη Βενετία λοιπόν, τη Ραγούζα, τα Ιόνια νησιά, την Κρήτη, την Κύπρο έφθαναν στους

Αγίους Τόπους, ή, με σταθμό την Κρήτη και τη Χίο, κατευθύνονταν στην πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας. Το ταξίδι από τη Μασσαλία, με σταθμό τη Μαλτα ή τα Κύθηρα, ακολουθούσε τους ίδιους δρόμους. Από την Κωνσταντινούπολη πάλι, με στάσεις στη Χίο και τη Ρόδο, οι ταξιδιώτες είχαν προορισμό την Αλεξάνδρεια και φυσικά την Παλαιστίνη. Οι χερσαίοι δρόμοι διέσχιζαν τη Βαλκανική Χερσόνησο και από το Βελιγράδι, μέσω Σόφιας και Αδριανούπολης, κατέληγαν πάλι στην οθωμανική πρωτεύουσα, ή από τη Ραγούζα, με σταθμούς το Νόβι-Παζάρ και τη Σόφια, ακολουθούσαν το υπόλοιπο δρομολόγιο έως την Κωνσταντινούπολη.

Τους πρώιμους αιώνες του περιηγητισμού, ο όρος Έλλην, για τους Ευρωπαίους ταξιδιώτες, περιελάμβανε όλους τους χριστιανούς ορθόδοξους της Ανατολής (Έλληνες, Σέρβους, Βούλγαρους, Άραβες ορθόδοξους κλπ.). Στις ευρωπαϊκές γλώσσες η λατινική ονομασία των Ελλήνων τους διαχωρίζει από τους αρχαίους και τους ταυτίζει με τους χριστιανούς της Ανατολής. Οι περιηγητές, φορείς ιδεών μιας άλλης χριστιανικής πραγματικότητας, αντιλαμβάνονται και σχολιάζουν τις αποκλίσεις από το χριστιανικό δόγμα, το εθιμικό δίκαιο και τα λατρευτικά των Ελλήνων ήθη σε γενικά κεφάλαια περί «νηών και εθίμων των λαών της Ανατολής». Οι Έλληνες-ορθόδοξοι εμφανίζονται γι' αυτούς σαν «άπιστοι σχισματικοί» και γι' αυτό υφίστανται υποταγή και εξαθλίωση, τους βλέπουν με οίκτο και συμπάθεια και τους συγκρίνουν με τους αρχαίους Έλληνες ή, ακόμα συνολικότερα, με τη λαμπρότητα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Με αποσπασματική και ελλιπή εικόνα, μνημονεύουν τις συμπεριφορές των Ελληνίδων γυναικών και τις ενδυματολογικές προτιμήσεις τους (N. Nicolay). Στην Κωνσταντινούπολη αναζητούν τα βυζαντινά μνημεία (P. Gilles), μνημονεύουν την ενεργό συμμετοχή των Ελλήνων εμπόρων, ενώ αναφέρονται και στις αξιοσημείωτες φιλοξενίες που έτυχαν από προσωπικότητες του περιβάλλοντος χώρου του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Σε νησιά του Αρχιπελάγους τα σχόλια για τους πληθυσμούς αποτελούν απλούς εντυπωσιασμούς και αφελείς γνώμες, που προκύπτουν από τυχαία συμβάντα (H. Beauvau). Πνέουν μένεα –οι καθολικοί– εναντίον του κλήρου και εθελοτυφλούν εμμένοντας στις ακραίες θεωρητικές τους τοποθετήσεις, ενώ άλλοι –οι μεταρρυθμιστές– εγκύπτουν με πείσμα στην προσέγγιση των δύο δογμάτων. Οι ταξιδιώτες του 16ου αιώνα περιπλέουν ή οδοιπορούν με παρωπίδες το πνευματικό τους φορτίο και τον στόχο της πορείας τους· βλέπουν μόνο διά μέσου της επιθυμίας τους να γνωρίσουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία και να εκπληρώσουν το χριστιανικό τους χρέος. Δεν συγκροτούν άποψη για τους Έλληνες πέρα από αυτή που αναδύεται ήδη από τις θεωρητικές τους γνώσεις (G. Sandys).

Η αδημονία και η ανακάλυψη. Ο 17ος είναι ο αιώνας: με τους ταραχώδεις τελευταίους Βενετοτουρκικούς πολέμους (εικοσιπενταετής πολιορκία και πτώση της Κρήτης, 1669), και με τη νέα ανατροπή στην ισορροπία των δυνάμεων για τη διακίνηση του εμπορίου (ανακάλυψη του δρόμου της Καλής Ελπίδας από τους Πορτογάλους και απευθείας προμήθεια των Ευρωπαίων σε αγαθά πολυτελείας της Ανατολής χωρίς τη μεσολάβηση των μουσουλμάνων). Είναι όμως και ο αιώνας της γέννησης της αρχαιολογίας, κατά τη διάρκεια του οποίου οι προσκυνητές των Αγίων Τόπων και οι απεσταλμένοι στην Πόλη μεταστρέφονται κυρίως σε εμπό-

ρους και «προσκυνητές της γνώσης», εμπειρικούς παρατηρητές που διεισδύουν βαθμιαία στον ελληνικό κορμό (Ed. Browne, J. Thevenot, C. de Bruyn), σηματοδοτώντας τη συστηματικότερη περιήγηση, συνδυάζοντας τις επιτόπιες παρατηρήσεις με την υγιή κριτική των αρχαίων κειμένων. Ένας άλλος παράγοντας που καθόρισε την παρουσία και διακίνηση των ξένων στον ελλαδικό χώρο είναι η εγκατάσταση ιεραποστόλων –ιησούιτες στην Αθήνα το 1645, καπουτσίνοι στην Αθήνα και αλλού– που διευκόλυναν την επικοινωνία, συγκέντρωναν πληροφορίες αρχαιολογικού περιεχομένου και είχαν επιδοθεί στον αγώνα προσηλυτισμού των ελληνικών πληθυσμών. Η δυναμική εισβολή των Άγγλων περιηγητών του 17ου αιώνα στην ανατολική Μεσόγειο οφείλεται αφενός στην καθυστερημένη, σε σχέση με τις άλλες χώρες, εγκαθίδρυση πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη στο τέλος του 16ου αιώνα και, φυσικά, στην ίδρυση της Levant Company. Το ρεύμα εμπόρων που περιηγείται πια στα νήσια και στις ακτές της Μ. Ασίας εισχωρεί σιγά σιγά και προς την ενδοχώρα (J. B. Tavernier, B. Randolph).

Τα κείμενα του 17ου αιώνα αποτελούν τη μακρά μεταβατική περίοδο που οδηγεί από τον προσκυνηματικό χαρακτήρα και τις διπλωματικές εκθέσεις που κυριαρχούσαν τον 16ο αι. προς τον επιστημονισμό και τη συστηματικότητα του 18ου αιώνα, με το βλέμμα του περιηγητή να γίνεται περισσότερο διεισδυτικό και ερμηνευτικό. Μετεωρίζονται πάντα στις παρυφές της γεωγραφίας, της Ιστορίας αλλά και του αυτοβιογραφικού ταξιδιωτικού χρονικού με ρευστό και αντιφατικό χαρακτήρα, μεταξύ μιας αγωνιώδους επιθυμίας μετάδοσης γνώσης –γεωγραφικής, ανθρωπολογικής, πρωτότυπης, μοναδικής– η οποία, ακριβώς επειδή δεν είναι εύκολο να διασταυρωθεί, μετακυλά στην επανάληψη μιας αναλλοίωτης και ανεξέλικτης εικόνας των επισκεπτόμενων χώρων ως εγγύηση αυθεντικότητας. Τα κείμενα όμως της τελευταίας εικοσιπενταετίας του αιώνα πιστοποιούν ανεπιφύλακτα τις νέες αναγνωστικές απαιτήσεις (A. de La Mottraye). Ο περιηγητής-συγγραφέας δεν στέκεται μόνο στην παρατακτική περιγραφή χώρων, αλλά τον διακρίνει λογικός, κριτικός και συστηματικός τρόπος σκέψης, ενώ μοχθεί με όλα τα μέσα –σχεδιαστικά, εικαστικά– για την εγκυρότητα των πληροφοριών του. Όπως σημείωσε ο G. J. Grelot, που πρώτος σχεδίασε την Αγία Σοφία στην Κωνσταντινούπολη, έφερε στον Λουδοβίκο 14ο «σχέδια, αντί πέρλες και διαμάντια». Σημαντικές προσωπικότητες στην ανατολική Μεσόγειο υπήρξαν ο Άγγλος πρόξενος στη Σμύρνη P. Rycaut και ο επίσης Άγγλος κληρικός και ελληνιστής J. Covell, ο οποίος συνέθεσε μία πραγματεία για το ορθόδοξο δόγμα αλλά και ένα ταξιδιωτικό χρονικό με πολυσημία στην ανάγνωσή του, όπου η γνώση των καταστάσεων συμβαδίζει με τη νέα ερμηνεία: τον ορθολογισμό.

Ως τον 17ο αιώνα η Αθήνα παρέμεινε ένας αχνός χώρος, περισσότερο ζωντανός στη σκέψη των λογίων της Δύσης, που από την Αναγέννηση και μετά επιδόθηκαν συστηματικά στην αρχαία ελληνική γραμματεία, φιλοσοφία και, αργότερα, αρχαιορωμαϊκή τέχνη. Γύρω στα 1674-75 η πόλη των Αθηνών εισέρχεται αιφνιδιαστικά στην ευρωπαϊκή συνείδηση με τα πρώτα λεπτομερειακά τοπογραφικά σχεδιαγράμματα της περιοχής και με το ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον, που αλληλοτροφοδοτείται με σχετικές δημοσιεύσεις. Μια ομάδα από περιηγητές, επιστήμονες, συγγραφείς, ιησούιτες, ιστοριογράφους και προξένους (J. Spon, G. Wheeler, A. G. Guillet κ.ά.), εμπλέκονται σε συζητήσεις και καταγραφές και προδιαγράφουν τον

νέο, καθοριστικό, συμβολικό δεσμό Αθήνας-Ευρώπης, αλλά και τη «νεα ηγεμονική πρόσληψη» της τελευταίας με τον «ελληνικό ιστορικό και γεωγραφικό χώρο», που δεν είναι άμοιρος και της σύγχρονής του πραγματικότητας.

Ο βομβαρδισμός του Παρθενώνα το 1687 από τον Βενετό Morosini (Fr. Faneli) στη διάρκεια επιχείρησης εναντίον των Τούρκων, οι σχεδιαστικές αποτυπώσεις των μνημείων από τους ταξιδιώτες που έφεραν στην Ευρώπη το νεοκλασικό ύφος, η «διάσωση» γλυπτών από τυχόν βανδαλισμούς εκ μέρους των Τούρκων, αλλά και η συστηματική καταγραφή, μέτρηση και ενασχόληση με τις αρχαιότητες είναι μερικά από τα σημαντικότερα κεφάλαια στη σύγχρονη ιστορία της Αθήνας, που έμελλε να καθορίσουν και το μέλλον της. Η ανάδειξη της πόλης, τόσο σε επίπεδο συμβολικό αλλά και έμπρακτα, σε αρχαιολογικό χώρο μεγίστου ενδιαφέροντος οδήγησε τους επόμενους αιώνες εκατοντάδες επισκέπτες, ειδικούς και ειδήμονες, λογοτέχνες και ζωγράφους, ρομαντικούς και πολιτικούς, σ' ένα προσκύνημα στον χώρο, κυρίως, της Ακρόπολης και των μνημείων της αλλά και στις άλλες αρχαιολογικού ενδιαφέροντος τοποθεσίες. Παράλληλα, η συγκρότηση αξιολογώτατων συλλογών (κυρίως από ιδιώτες) με αρχαία έργα προερχόμενα από τη γη αυτή του φωτός –πολλές από τις οποίες κατέληξαν στα μεγάλα μουσεία των ευρωπαϊκών πόλεων– ήταν φαινόμενο που εντάσσεται στο γενικότερο πνεύμα ανάκτησης του αρχαιοελληνικού παρελθόντος. Από τον 17ο αιώνα πήρε διαστάσεις κοινωνικού φαινομένου, επιδημίας «θήρας αρχαιοτήτων», με τον «σκοπό» του κλασικού ιδεώδους (ως πρότυπο της νέας φιλοσοφικής θεώρησης του κόσμου) «να αγιάζει» τα μέσα απόκτησης των έργων.

Η παράδοση των λόγιων γεωγραφικο-ιστορικών έργων που συμπεριλαμβάνονται στη περιηγητική γραμματεία κορυφώνεται προς το τέλος του 17ου αιώνα με τη χαρτογραφική δραστηριότητα των Ενετών, που οφείλεται κατά κύριο λόγο στον V.-M. Coronelli, ιδρυτή της Γεωγραφικής Ακαδημίας. Τα νεωτερικά, τις περισσότερες φορές λόγια και με ανωτερότητα και υπεροψία, αυτά κείμενα που συνόδευαν τις αποτυπώσεις στην όλη παραγωγή της Ακαδημίας ενσωματώνουν πλουσιοπάροχα την ασαφή μείξη στοιχείων για τους χώρους και τους ανθρώπους: μυθολογία, σύγχρονες γεωγραφικές ή και δημογραφικές παράμετροι, φιλολογικές ιστορήσεις – ύφος καθ' όλα δόκιμο την εποχή αυτή. Την ίδια περίοδο και ως τα μέσα του 18ου αιώνα οι Φλαμανδοί και οι Γερμανοί χαρτογράφοι και εκδότες αντέγραψαν και επιμελήθηκαν με την άρτια τεχνική τους τα ίδια θέματα (Ol. Dapper, J. Enderlin).

Η απλυστία και υπεροψία της γνώσης. Η είσοδος του 18ου αιώνα –αιώνα του Διαφωτισμού, του ορθού λόγου και της συστηματικότερης περιήγησης– σημαδεύεται με τα ταξίδια και το ρηξικέλευθο έργο (1717) του διάσημου, στα χρόνια του, γιατρού και βοτανολόγου J. Pitton de Tournefort, απεσταλμένου του Λουδοβίκου 14ου με στόχο να μελετήσει την ιστορία, τη γεωγραφία και τις φυσικές επιστήμες παράλληλα με τις κοινωνικές συνθήκες και τους τρόπους διοίκησης των περιοχών που περιηγήθηκε. Κατέγραψε και πέτυχε να δώσει σε ένα σύνολο τα σχετικά με τον αρχαίο κόσμο σε κάθε τοποθεσία, καθώς και την πρώτη συστηματική και αναλυτική παρουσίαση της νεότερης ελληνικής κοινωνίας ως εναργή εικόνα της φυσιογνωμίας του ελληνικού τόπου και τοπίου. Απετέλεσε έτσι πρότυπο των περιηγήσεων σε όλη τη διάρκεια του 18ου αιώνα.

Το όραμα έχει ανάγκη από ερεθίσματα, άλλοτε παράγωγα πνευματικής διεργασίας και άλλοτε προερχόμενα από τον περιβάλλοντα χώρο. Την ελληνική περιήγηση επιχειρούν πλέον μελετητές που με το πρόσχημα εμπορίου ή μελέτης έχουν την προοπτική να συλλέξουν αρχαιότητες και να προσεγγίσουν τον ελληνικό κόσμο κυρίως μέσα από τα μνημεία του (P. Lucas, R. Pococke). Ο πνευματικός κόσμος της Ευρώπης αρχίζει να κοιτάζει με καχυποψία την επιτήδευση του rococo – με εκπρόσωπο στην εικαστική ταξιδιωτική γραμματεία τον Γάλλο αρχιτέκτονα J. D. Le Roy. Το φανταστικό βασίλειο, όπου τον 18ο αιώνα τοποθετήθηκε το ευρωπαϊκό όραμα της Ελλάδας, στα έργα του Le Roy και των αντιγραφών του (R. Sayer) εκφράζεται εικονιστικά, με το θέμα να υπερτερεί της εικόνας και τη συγκίνηση να επιδιώκεται σημαντικότερη της αποτύπωσης. Ανακαλύπτεται όμως και η λιτότητα του δωρικού λεξιλογίου και ο διάλογος με την ελληνική Αρχαιότητα επαναπροσδιορίζεται. Πρωταγωνιστές της διαδικασίας για την προβολή της αρχαιοελληνικής καλαισθησίας υπήρξαν: η ίδρυση το 1732 στο Λονδίνο της εταιρεία των Dilettanti (επιστημονικο-ταξιδιωτική λέσχη) και ο Γερμανός κλασικιστής J. J. Winckelmann (1755), ο οποίος με τα έργα του διακήρυξε τον «υπέρτατο ανθρωπισμό των Ελλήνων». Έτσι, η διαδικασία εξιδανίκευσης της Αρχαιότητας άρχισε με την ύψιστη δοξασία ότι η «μοναδική πηγή των προτύπων ζωής και μόρφωσης ήταν η αρχαία Ελλάδα». Η γενιά αυτή των αρχιτεκτόνων, αρχαιολόγων και φιλόλογων θέτει τα βασικά ζητήματα της μελέτης της ελληνικής αρχαιολογίας, που πυροδοτήθηκε κυρίως χάρις στη μνημειακή έκδοση των J. Stuart και N. Revett, η οποία διαφύλαξε σε καλαισθητους πίνακες με άριτες μετρήσεις τις *Αρχαιότητες των Αθηνών* και προκάλεσε τον ενθουσιασμό του ευρωπαϊκού κοινού.

Η Αρχαιότητα είναι πρότυπο ζωής, μόρφωσης, ήθους – η αναζητήσιμη στα ερείπια. Οι αρχαιολογικές όμως αποστολές υποκρύπτουν και την παθιασμένη επιθυμία διαρπαγής αρχαιοτήτων για τον εμπλουτισμό των συλλογών, ιδιωτών και ηγεμόνων στη Δύση, που κατέληγε ως και τη σύλληψη και καταστροφή αρχαίων μνημείων. Απεσταλμένος των Dilettanti και ο R. Chandler επιφορτίζεται με την καταγραφή μνημείων στον ευρύτερο χώρο του αρχαιοελληνικού πολιτισμού, αλλά στο έργο του αναδύεται δειλά και ένα καινοφανές ενδιαφέρον για τον σύγχρονο Ελληνισμό, που απορρέει από την πεποίθηση ότι οι νεότεροι Έλληνες αποτελούν ζωντανά μνημεία του πολιτισμού που έλαμψε στις ίδιες περιοχές κατά την Αρχαιότητα. Την αντίληψη αυτή «εκτόξευσε» ολοκάθαρα το έργο του P. A. Guys, αποτέλεσμα κλασικών ονειροπολήσεων αλλά και μακράς ελληνικής εμπειρίας. Ξεκινώντας από τη βαθιά αρχαιομάθεια και από τα ιδανικά του μεγαλείου της Αρχαιότητας, οδηγείται σε μια παθιασμένη διεύρυνση του σύγχρονου Ελληνισμού για να καταλήξει στα αδιαφιλονίκητα συμπεράσματα ότι οι σημερινοί Έλληνες είναι απόγονοι των αρχαίων. Ομοιότητες και αναλογίες που διατηρήθηκαν διά μέσου των αιώνων: στον χαρακτήρα, στις ασχολίες, στις συμπεριφορές, στη μουσική, στην κατοικία, στην ενδυμασία, στις κομμώσεις, στους χορούς, στα ταφικά έθιμα και σε όλες τις απλές καθημερινές κοινωνικές εκδηλώσεις του βίου τους. Τα θρησκευτικά ήθη και έθιμα, οι δοξασίες και τελετουργίες εγγράφονται στη σφαίρα της νέας ανθρωπολογικής διερεύνησης, ή ακόμα πιο πρωτοποριακά, όπως εκφράζονται από τον Guys, ανάγονται στην Αρχαιότητα. Η δυναμική εισβολή του ανθρωπολογικού ενδιαφέροντος οδηγεί σε λεπτομερείς περιγραφές, πάντοτε όμως με τη φλύαρη παράθεση του ιστο-

ρικού παρελθόντος, άρρηκτα συνδυασμένου με τις συλλεκτικές τους προτιμήσεις ή με τη συμμετοχή τους σε ειδικές αρχαιολογικές αποστολές (J.N. Bellin, Elizabeth Craven, O. Dalvimart, G. A. Olivier, A. L. Castellan). Τα ταξιδιωτικά κείμενα του 18ου αιώνα συνοφίζουν ολόκληρη αυτή την εποχή, όπου η Αρχαιότητα κυριαρχεί κάθε άλλου ερεθίσματος από τον περιβάλλοντα χώρο, ενώ συμβαδίζει το κριτικό συγκριτικό σύστημα του Guys για τον σύγχρονο βίο και, τέλος, σταδιακά επικεντρώνονται ως μελετήματα οικονομίας, θεσμών, κοινωνίας ή φυσικών επιστημών (S. Scrofanì, D. & N. Stephanopoli, Ed. D. Clarke). Το πολυσυζητημένο θέμα της θρησκείας, του δόγματος και των δοξασιών κατέχει πάντα τον απαραίτητο χώρο, μόνο που τώρα είτε εμφανίζεται σαν τμήμα του καθημερινού βίου που περιγράφεται, είτε εικονογραφικά πλαισιώνει σχετικά θέματα.

Την αρχαιογνωσία του αναγνωστικού κοινού πυροδοτούν εκδόσεις στις οποίες οι καλλιτέχνες προβάλλουν την ιστορική ανάπτυξη του αρχαιοελληνικού κόσμου, η λογοτεχνία τρέφεται από συναισθηματικές πραγματείες εμπνευσμένες από την μυθολογία, ενώ best seller της εποχής αναδεικνύεται το *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* (1η έκδοση 1788) του Abbé Barthélemy, έργο όπου ιστορείται το πιο ειδυλλιακό πανόραμα του αρχαίου κόσμου. Έτσι, οι Δυτικοευρωπαίοι περιηγητές, τυφλωμένοι από το αρχαίο φως, αρχαιολογούν με πάθος, αναζητούν τεκμήρια, κουβαλούν ενθύμια. Το αναγνωστικό κοινό γοητεύεται. Όλο και περισσότερα ταξίδια, όλο και περισσότερα χρονικά σε γλαφυρό λογοτεχνικό ύφος, υλικό για στοχασμούς, μελέτες, ιδέες και έρευνες. Πρώτα η θρησκεία, ύστερα τα μνημεία, τώρα είναι και «ο άνθρωπος» που εισβάλλει στο περιηγητικό χρονικό, κυρίως μέσα από τις εικονογραφημένες εκδόσεις.

Προς το τέλος του αιώνα, το μνημειώδες έργο του M.G. A. F. comte de Choiseul-Gouffier με την καινοτομία της εικόνας θα φέρει στον Ευρωπαϊό αναγνώστη ζωντανό τον μαγικό κόσμο της Ανατολής. Ο Γάλλος ευπατρίδης, παρορμητικός στο πρώτο του ταξίδι, συγκροτημένος διπλωμάτης πια στο δεύτερο, αντικρίζει μαζί με τους συνεργάτες του (J. B. Lechevalier κ.ά.) την ελληνική γη με τα ερείπια και με τους σύγχρονους της ανθρώπους να αναβλύζουν όλοι αρχαίες αρετές, καθαγιασμένοι από την Ιστορία. Στο μεγαλόπνοο έργο του εξέφρασε αφενός το αρχαιόφιλο και αφετέρου το πρωτοεμφανιζόμενο φιλελληνικό πνεύμα της εποχής του. Γιατί ο 18ος αιώνας είναι και η εποχή της ελληνικής αναγέννησης, που γίνεται αισθητή στους ξένους επισκέπτες, οι οποίοι δεν παύουν να μιλούν γι' αυτήν και να πιστεύουν στην ανασύνταξη του Ελληνισμού. Η ελληνική κοινωνία διαμορφώνεται με νέους σφριγηλούς ρυθμούς, με αξιοθαύμαστη ποικιλία δομών, θεσμών και δραστηριοτήτων στους διάσπαρτους πυρήνες σε όλη τη Νοτιοανατολική Βαλκανική Χερσόνησο και την ανατολική Μεσόγειο, καλλιεργώντας κοινά χαρακτηριστικά που έτειναν προς τη χειραφέτηση του έθνους και την ανεξαρτησία.

Οι κραδασμοί της Γαλλικής Επανάστασης, πολλαπλά αισθητοί στον Ελληνισμό, και ο μαρasmus της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποδεικνύονται ευνοϊκοί για την ελληνική υπόθεση. Η συστηματική παρατήρηση της νεοελληνικής μορφωτικής και εθνικής φυσιογνωμίας, καθώς και η πληροφόρηση του ευρωπαϊκού κοινού για τις ριζικές διεργασίες οι οποίες συντελούνταν στην ελληνική κοινωνία και οδηγούσαν στην ελευθερία, οφείλονται κατά πολύ στους ταξιδιώτες· εφόσον με βιωματική πλέον εμπειρία την πρώτη εικοσαετία του 19ου αιώνα παρακολουθούν

τη σφυρηλάτηση της εθνικής συνείδησης, που έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην πορεία ανασυγκρότησης των Ελλήνων και η οποία κλιμακώθηκε στην Επανάσταση.

Ένα πολυμορφικό αφήγημα. Ο 19ος είναι ο πιο πολυτάραχος αιώνας, με πληθώρα γεγονότων: τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, τα ευαίσθητα προεπαναστατικά χρόνια, ο φιλελληνισμός, ο ρομαντισμός, το ξύπνημα, η εξέγερση, η νέα πλούσια πηγή εμπνεύσεων (η δεκαετία του Εικοσιένα), η νέα πραγματικότητα, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, η ένταξη της Ελλάδας στο Grand Tour (το απαραίτητο ταξίδι κάθε Άγγλου ευγενούς στην Ανατολή), το νέο βασίλειο, οι ποικίλες εσωτερικές μεταβολές, τα ποικίλα ξένα ενδιαφέροντα, οι ποικίλες πολιτισμικές μεταβολές. Τεχνικοί, αρχαιολόγοι, αρχιτέκτονες, διπλωμάτες, ανταποκριτές, ζωγράφοι, λογοτέχνες, έχουν ανοιχτό πια δρόμο για κάθε αναζήτηση και εξειδίκευση. Η μαζική μετακίνηση εισβάλλει, συνθλίβεται η προσωπική περιπέτεια, η αρχαία σοφία χάνεται στην καθημερινότητα και η Ανατολή γίνεται ψυχαγωγία. Έτσι λοιπόν τον 19ο αιώνα η βαθμιαία λάβρα εισόρμηση των ταξιδιωτών στην ανατολική Μεσόγειο και στον εδαφικό χώρο του νέου Ελληνισμού, και όπου αλλού συνυπήρχε με άλλους λαούς και εθνοτικές ομάδες, κληροδότησε έναν τεράστιο όγκο έργων, των οποίων η γοητεία βρίσκεται σε αυτήν ακριβώς την ατομικότητα των ταξιδιωτών, στην προσωπική περιπέτεια, στην αμνηχανία τους να προσλαμβάνουν τον χώρο και τα συμβάντα, αλλά και στην ένθερμη συμμετοχή τους στις εκφάνσεις του δημόσιου, του πολιτικού και του ιδιωτικού βίου του ελληνικού κόσμου.

Η είσοδος του αιώνα σφραγίστηκε με το αποτύπωμα και το έργο του Σατωβριάνδου, στο οποίο προβάλλονται σε τόπο ευμενή οι προσωπικοί μύθοι, οι εμμονές, με επείγοντα τρόπο η ρομαντική ζεύξη αρχαίου/νέου, και όπου τελικά οι αναμνήσεις, τα εύγλωττα ερείπια, τα ξεχασμένα μυστικά, οι κρυμμένες αντιστοιχίες εκφράζονται με δεξιοτεχνικό ύφος. Πολύτιμο οδηγό για όλους τους μετέπειτα ταξιδιώτες αποτελεί αναμφισβήτητα το έργο του F.C.H.L. Pouqueville, ο οποίος με στοχαστικό και επιμελημένο τρόπο γνώρισε, όχι εφήμερα αλλά σε βάθος, τον ελληνικό κόσμο και έγινε ο λεπτομερέστερος αναλυτής του ιστορικού τοπίου του ελλαδικού ηπειρωτικού κυρίως χώρου. Τα κείμενα του W. M. Leake, προϊόν των αποστολών του στις ευρωπαϊκές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καταγράφουν με προσεγμένες παρατηρήσεις ό,τι σημαντικό έχουν να επιδείξουν οι περιοχές και αποτελούν αντίβαρο στις σύντομες αλλά πληθωρικές και αόριστα αρχαιολογίζουσες προγενέστερες αναζητήσεις. Όλοι οι μετέπειτα, από τους τρεις προαναφερθέντες, ταξιδιώτες επηρεάστηκαν βαθύτατα από τα κείμενά τους και έκτοτε αναγνωρίζουμε την πραγματική ανακάλυψη ενός «τόπου»: η οδοιπορία γίνεται τρόπος αναγνώρισης και ανάγνωσης του τοπίου και εκεί εντάσσονται τα μνημεία, η ιστορία, οι σύγχρονοι άνθρωποι, οι τεκμηριωμένες πληροφορίες. Η περιδιάβαση ή ο περίπλους επιτρέπουν την αναπόληση, καλλιεργούν την περιέργεια, ανασύρουν τις γνώσεις, ενώ το αποκομιζόμενο συναίσθημα επισφραγίζει την εμπειρία.

Ποτέ άλλοτε δεν βρέθηκαν συγχρόνως τόσο σημαντικοί και δραστήριοι ταξιδιώτες στον ελλαδικό χώρο όσο το πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα, οι οποίοι και αντικατοπτρίζουν τα πολλαπλά πρόσωπα του ταξιδιωτισμού. Ενδεικτικά, από τον αναρίθμητο πλούτο ταξιδιωτών, αφηγήσεων, ποιημάτων, μυθιστορημάτων,

εικαστικών έργων, επιστημονικών καταγραφών και κάθε μορφής κατάλοιπο προϊόν ταξιδιού, σημειώνουμε: τον Ed. Dodwell όπου το τοπίο αναπλάθει κατά κύριο λόγο την ιστορική μνήμη· τον J. Bartholdy που με το έργο του έθιξε κάποιους επαναπροσανατολισμούς στις πολιτισμικές προσεγγίσεις των Ευρωπαίων· τον Ed. D. Clarke με τις αξιόσημειώτες για το κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο των Ελλήνων σελίδες του· τον ακούραστο τοπογράφο αρχαιόλογο W. Gell· τον Δανό αρχαιολόγο και συνεργάτη αρχαιοτήρων P. O. Brøndsted· τον T. S. Hughes με τα αξιόλογα περί Αλή Πασά· τον συνοδοιπόρο του Byron, δημοσιολογικό αναλυτή των αστικών κέντρων της ηπειρωτικής Ελλάδας και ένθερμο υποστηρικτή του Αγώνα, J. C. Hobhouse, και τον ποτισμένο ακόμα με το αρχαιόφιλο πνεύμα και τη ρομαντική ιδέα ενότητας φύσης, ζωής και τέχνης O. M. von Stackelberg, που αποτύπωσε εικαστικά την αντίληψη της εποχής για τα μνημεία και τους σύγχρονους ανθρώπους. Η φωνή του φιλέλληνα A.-F. Didot, υιού του διάσημου νεωτεριστή της τυπογραφίας, μαθητή του Κοραή και σπουδαστή στη φημισμένη Σχολή των Κυδωνιών το 1816, διεκήρυττε αμυδρά: «la Grèce est aujourd'hui sur les ruines de la splendeur de Byzance...».

Το ριπίδιον αυτό του ταξιδιωτικού φάσματος εμπεριέχει τους δύο ισχυρούς αντίποδες του. Από τη μία ο Άγγλος Th. Bruce, Lord Elgin, που βγήκε νικητής στο κυνήγι των ελληνικών αρχαιοτήτων. Ο Λόρδος και η «συμμορία» του, εξασφαλίζοντας ειδικό φιρμάνι, οργάνωσαν τη μεγαλύτερη σε αριθμό μελών βίαιη απόσπαση και λαφυραγώγηση αρχαίων γλυπτών και αρχιτεκτονικών μελών από την Αθήνα, την Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες. Τα «Ελγίνεια μάρμαρα», όπως ονομάστηκαν, πουλήθηκαν στο Βρετανικό Μουσείο, πολύτιμη παρακαταθήκη και θλιβερή μνήμη της αρχαιόφιλης κινητικότητας των τελευταίων δεκαετιών. Από την άλλη, η μορφή του Λόρδου Βύρωνα, που παραμένει αναμφισβήτητο το επιβλητικότερο πορτρέτο του ευρωπαϊκού περιηγητισμού. Η ποιότητά του και η προσωπική κατάθεση ζωής στην ελληνική υπόθεση, τον μετουσιώνουν σε «ήρωα της σύγχρονης Ελλάδας».

Η ανατροπή του πλαισίου εξουσίας που συντελείται με τα γεγονότα της Επανάστασης (1821-1827) και το νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος φέρνουν ένα νέο κύμα ταξιδιωτών στον ελλαδικό χώρο. Η περίοδος ως το τέλος του αιώνα σηματοδοτεί και την όψιμη πια καρποφορία των περιηγητικών κειμένων. Είμαστε αντιμέτωποι με κείμενα όπου συναγωνίζονται η λογοτεχνική παρουσίαση με την πολυεδρικότητα από τα πολιτικά και πνευματικά ρεύματα της εποχής· όπου συναγωνίζονται οι γνώσεις των ταξιδιωτών με τις εμπειρίες τους, εμπλουτισμένες με γραφικά στιγμιότυπα του καθημερινού βίου των εγχώριων πληθυσμών, ενώ οι αντιδράσεις τους στα ποικίλα ερεθίσματα που δέχονται δεν υποκρύπτονται στα γραπτά τους. Διάλογοι ζωντανοί φωτογραφίζουν με αμεσότητα τα στιγμιότυπα και τις περισσότερες φορές υπάρχει σύγχυση αν είναι δικά τους σχόλια ή απόψεις των εντοπίων. Στα κείμενά τους διαγράφεται μία αστείρευτη φλυαρία, που αγωνίζεται να διαφοροποιηθεί κάθε φορά σε προσωπικό λογοτεχνικό ύφος, ενώ προσπαθούν να φέρουν στην επιφάνεια εικόνες του περιήγου αλλά και του συναισθηματικού τους κόσμου. Ενδεικτικά ας μνημονεύσουμε:

Η ζωή στη νέα πρωτεύουσα, το Ναύπλιο αρχικά και την Αθήνα στη συνέχεια (1834), αποκαλύπτεται με διεισδυτικές λεπτομέρειες. Λογοτέχνες, πολιτικοί, στρατιωτικοί συναντούν, συνομιλούν και συνθέτουν τα πορτρέτα πολιτικών και δημό-

σιων προσώπων της αθηναϊκής, ως επί το πλείστον, κοινωνίας (G. Perdicaris). Οι αρχαιολογικοί χώροι, της Πελοποννήσου κυρίως, συναγωνίζονται στην προσέλκυση επισκεπτών, τα ψυχογραφήματα συμπεριφορών αναμιγνύουν πολιτική και εθνογραφία, ενώ το φυσικό περιβάλλον υπερισχύει και μεγαλουργεί στους εντυπωσιασμούς τους. Γερμανοί και Δανοί επιστήμονες και καλλιτέχνες, με πρωταρχικούς στόχους την *εισπνοή* και μελέτη της αρχαίας ελληνικής τέχνης, όπως αυτή λάμπρυνε την Αθήνα, εισχώρησαν και στον απλοϊκό βίο της καθημερινότητας των σύγχρονων Ελλήνων, ενώ ο F. Aldenhoven τυπώνει σε αθηναϊκό τυπογραφείο χάρτη και *Δρομολόγιο* που ξεπερνά τον τίτλο του και αποτελεί αποκαλυπτικότητα καταγραφή με δημογραφικές παραμέτρους.

Η εφαρμογή του ατμού στα μέσα μεταφοράς μετάλλαξε τους πλάνητες ταξιδιώτες, βαθμιαία, σε μετακινούμενους τουρίστες. Η δυναμική αυτή μετατροπή πλέχει τη μεγαλοπρεπή είσοδο της πρώτης ατμοκίνητης θαλαμηγού στα ύδατα της Ανατολής και έκτοτε η μαζική μετακίνηση εισβάλλει, χάνεται η προσωπική περιπέτεια, η αρχαία σοφία διαθλάται αρνητικά στην καθημερινότητα και η Ανατολή γίνεται ψυχαγωγία (Fr. A. A. Goupil-Fesquet / Horace Vernet).

Λογοτέχνες –πολυσυζητημένα παραδείγματα του 19ου αιώνα, απόηχοι του ρομαντικού ρεύματος– ταξιδεύουν αναζητώντας τη γοητεία της Ανατολής και το όνειρό τους στην πραγματικότητα, το οποίο όμως παραμένει όνειρο *λογοτεχνικό*, ή γεννιέται με επιτυχία το είδος της «ιδιωτικής συζήτησης» (Al. Kinglake, R. Curzon). Οι αρχαιολογικές αναζητήσεις συμπορεύονται με το ενδιαφέρον για το κοινωνικό και το ανθρώπινο τοπίο, την πολιτική κατάσταση και τις διακυμάνσεις της, ενώ και η βυζαντινή αρχαιολογία αναφαίνεται δειλά αλλά στέρεα. Έχουμε αξιομνημόνευτα έργα, όπου επανέρχεται ο εικονογραφικός εξαναγκασμός δίπλα σε ιστορήσεις ή έργα, με συνδυασμό περιηγήσεων, βοτανολογικών παρατηρήσεων και επανατοποθετήσεις σχετικές με την ένωση της Δυτικής και Ανατολικής Εκκλησίας. Το ενδιαφέρον της Βρετανίας για τα υποτελή της Ιόνια νησιά εκφράζεται με πραγματείες ανθρωπο-ιστορικο-γεωγραφικού χαρακτήρα, ενώ ταξιδιώτες καταθέτουν ταυτόχρονα αρχαιολογικά ερωτήματα και έξοχες οικονομικής και εθνογραφικής φύσης καταγραφές. Η Κρήτη έβαινε προς την Επανάσταση (1866-69) για την πολυπόθητή της ένωση με το Ελληνικό Κράτος και οι ταξιδιώτες, εκτός από αποστολές ή δημοσιογραφικές μετεωρίσεις από την αμερικανική ήπειρο, κληροδότησαν χωρογραφικές και χωροταξικές μελέτες, αρχαιολογικές ή επιγραφικές έρευνες ή και βοτανολογικές ιδιαιτερότητες της νήσου. Ο βορειοελλαδικός χώρος και ο Ελληνισμός υπό οθωμανική κατάκτηση επέτρεψαν απροσδιόριστες βλέψεις και νοσταλγίες στις φθίνουσες εικόνες της Ανατολής (Mary Adelaide Walker). Ταυτόχρονα, με την πολυσύνθετη εθνολογική ιδιομορφία του, απετέλεσε το πιο πρόσφορο έδαφος για να αποκρύψουν οι ταξιδιώτες του 19ου αιώνα, κάτω από τον επενδύτη του περιηγητή, την ανάμιξή τους στις αρχαιολογικές, πολιτικές, θρησκευτικές και ανθρωπολογικές αναρωτήσεις με τους νεο-αναφαινόμενους πολιτικούς στόχους στη Νότια Βαλκανική και τις επερχόμενες εθνικιστικές αναμετρήσεις. Παράλληλα, οι αρθρογραφίες σε ταξιδιωτικά περιοδικά απετέλεσαν μαγιά για δημοσιεύσεις ανεξάρτητων ταξιδιωτικών έργων (M. E. M. de Vogüé).

Από τους εκατοντάδες ταξιδιώτες του 19ου αιώνα, εκτός από ελάχιστες εξαι-

ρέσεις, όλοι τους επισκέφθηκαν ή και παρέμειναν επί μακρόν στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί, όπου οι Ευρωπαίοι ένωσαν Ανατολίτες και οι Ανατολίτες Ευρωπαίοι, η παρουσία ξένων στη ζωή της πολιτείας ήταν τόσο μέρος της παράδοσης όσο και το Ισλάμ. Οι ξένοι παρατηρητές περιέγραψαν και απεικόνισαν με θαυμασμό και διεισδυτικότητα τη δραστήρια συμμετοχή των μη μουσουλμάνων υπηκόων στη ζωή της πόλης, και ειδικά των Ελλήνων, χωρίς να παραμελούν τον εντυπωσιασμό τους για ό,τι χαρακτήριζε την Ανατολή (R. Walsh/Th. Allom, Miss Julia Pardoe). Παράλληλα, ο εκσυγχρονισμός της πόλης που συμβίωνε ταυτόχρονα με τον παραδοσιακό τρόπο ζωής, το πολύχρωμο πολυπολιτισμικό πλήθος με την κινητικότητα του και η μοναδική συνύπαρξη ζωντανίας και καχυποψίας, νωχέλειας και δράσης, που χαρακτήριζε πάντα τη ζωή της πρωτεύουσας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αναδεικνύονται με γραπτά που μετουσιώνονται σε πίνακες ζωγράφων.

Αρχίζουν και οι σταδιακές εισχωρήσεις των ταξιδιωτών προς την αχανή ενδοχώρα της Μικράς Ασίας, ακροβατώντας αρχικά στην αρχαιοελληνική ριζογενή ακτή που ξετύλιγε τα μυστικά της, άρρηκτα συνδεδεμένη περισσότερο με αρχαιοθηρίες παρά με ρομαντικές οδοιπορίες και έλκουσα διπολικά τους ταξιδιώτες μέσα από το υπερχειλίζον ελληνιστικο-ρωμαϊκό παρελθόν της και τις εξέχουσες θέσεις των επτά Εκκλησιών της Αποκάλυψης (R. Walsh / Th. Allom, J. Carne κ.ά.). Πιο τολμηροί οι Ch. Fellows και J. T. Wood επιδίδονται συστηματικά σε εξερευνήσεις: στη Λυκία αρχαιοθηρικής κατάληξης και συστηματικών ανασκαφών στην Έφεσο.

Έχοντας πραγματικά πορευτεί σε χώρους που φέρουν το βάρος του παρελθόντος τους και για μία ακόμη φορά το ρημαδιό τόσων πολέμων αλλά και την απίστευτη αναζωογόνο δύναμη του επαναπροσδιορισμού, οι ταξιδιώτες του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα προσπαθούν να σταθούν αισιόδοξοι, υπεύθυνοι, απολογητικοί, με εντυπωσιακές γνώσεις για τα σύγχρονά τους θέματα. Τα κείμενά τους είναι κατάμεστα από ερωτήματα ανασπάντητα, περισσότερο από την αδυναμία του ανθρώπου να αποδεχτεί τη δυναμική της φύσης αλλά και την απίστευτη καταστροφική ή συμφεροντολογική δυναμική του πολέμου.

Εισχωρούν στη φύση ή αφήνουν τη φύση να εισχωρήσει στη σκέψη και στα συναισθήματά τους, να τους διαπερνά έως να την αποδώσουν όχι μόνο με εικόνες αλλά και με λόγια, και η βαθιά αυτή ανάγκη προσέγγισης επισκιάζεται από το βάρος του ιστορικού παρελθόντος. Τα προγενέστερα κείμενα μορφοποίησαν την Αρχαιότητα, τώρα υπάρχουν οι αρχαιολογικοί χώροι και οι τοποθεσίες, καθένα με την ιδιαιτερότητά του. Η διαπλεκόμενη πολιτική και διπλωματία πλανάται ως σκέπη, ενώ ο καθημερινός βίος αποδίδεται σχεδόν ανάγλυφος με πλήθος πραγματολογικών στοιχείων.

Το νέο όραμα. Κατασκευάσμα ή μούσα η Ελλάδα συνεχίζει να προσελκύει και τον 20ό αιώνα επισκέπτες. Εκατοντάδες ταξιδιώτες προηγήθηκαν, εκατοντάδες αναγνώστες περιηγήθηκαν μέσα από κείμενα και εικόνες. Όλα ενεργούν σαν πομποί και δέκτες ποικιλοτρόπως. Ο συγγραφείς περιστρέφονται σε εναλλασσόμενους ρόλους: είναι ταυτόχρονα οι ίδιοι λογοτέχνες, φωτογράφοι, ερευνητές, ποιητές, καλλιτέχνες... πάνω απ' όλα όμως είναι ταξιδιώτες (R. S. Highens, Vera Willoughby). Μόνο που τώρα δεν εκφέρεται από τη μεριά τους μια συνολική «στάση», αλλά προβάλλεται περισσότερο μία «διάσταση» των θεμάτων που συγκροτούν τον χώρο.

Εξάλλου όλα έχουν χιλιοειπωθεί, όλοι τα έχουν δει όλα. Τι μένει λοιπόν; Η ιστορική μνήμη και το τοπίο· ή μάλλον το τοπίο που έτρεφε και τρέφει την ιστορία του κάθε τόπου. Και τούτο είναι που συνεχίζει να εμπλουτίζει την εικαστική αναπαράσταση του ελλαδικού χώρου (F. Perilla, H. Holdt, κ.ά.) ή να κληροδοτεί μια βαθιά πίστη και μια λατρεία για ό,τι ελληνικό (Fr. Boissonnas).

Φωτεινές εξαιρέσεις στέκονται, ενδεικτικά, στην Έκθεση λίγα έργα στα ελληνικά (B. Κωνσταντίος) ή από Έλληνες επιστήμονες που ασχολήθηκαν με χώρους (Α. Κορδέλλας) ή θέματα ειδικά (Φ. Αργέντης) και μπορούμε να τα εκλάβουμε και ως ταξιδιωτικά. Και τούτο, απλά για να θίξουμε τη σημαντική συμβολή τους στη μελέτη αυτού του φαινομένου, του περιηγητικού, αλλά και να δώσουμε το περιεχόμενο μιας άλλης πιθανότητα Έκθεσης με παραπληρωματικό θέμα.

Με τον λόγο και το φως της εικόνας. Η αναπαράσταση του χώρου, κύριο προϊόν του περιηγητισμού, πέρασε από τις πρώιμες πανοραμικές απόψεις πόλεων, με εύλογα στοιχεία του φανταστικού (H. Schedel, τέλος 15ου-16ος αι.), στις απεικονίσεις με χαρτογραφικό και ζωγραφικό συγχρόνως χαρακτήρα (C. de Bruyn)· αντίληψη που προβάλλει την τοπογραφική καταγραφή και υπηρετεί κυρίως τη στρατιωτική κατάκτηση των χώρων (V.-M. Coronelli, 17ος αι.). Βαθμιαία, μία πολυφωνία εισχωρεί στους λόγους και στόχους ταξιδιού των Δυτικοευρωπαίων ταξιδιωτών αλλά και στις μεθόδους αναπαράστασης (18ος-αρχές 19ου αι.). Η εξελιγμένη τεχνική χαρακτηριστική, οι νέες εικαστικές αντιλήψεις, η εκδοτική ανάγκη εμπλουτισμού του κειμένου με εικόνες, η τεκμηρίωση ανασκαφικών και άλλων γεωφυσικών μελετών και οι λεπτομερείς χαρτογραφήσεις αλληλοτροφοδοτούν τον πλούσιο εικονογραφικό θησαυρό που μας κληροδότησε η μακρόχρονη αυτή περίοδος (Dilettanti, M. G. A. F. de Choiseul-Gouffier, Ed. Dodwell κ.ά.).

Μεγάλη είναι η συνδρομή των ζωγράφων-περιηγητών τον 19ο και τον 20ό αιώνα, οι οποίοι αναπαρέστησαν μία Ελλάδα που ήταν, στην αρχή, ένας άχρονος-νοπτός κόσμος και σιγά σιγά αποτυπώνοντας την πραγματικότητα –όπως ο συνδυασμός ηρωϊκού- θρησκευτικού, κλασικού και ανατολίτικου στοιχείου της Ελληνικής Επανάστασης– ξεδίπλωσαν τελικά τις πιο εντυπωσιακές εικόνες της καθημερινής ζωής (O. M. von Stackelberg). Η ίδια τάση κυριαρχεί και στον όψιμο ή και ώριμο 19ο αιώνα, είτε το επίκεντρο στη θεματική των χαρακτηριστικών είναι το ανθρωπολογικό ενδιαφέρον, είτε το φιλελληνικό πνεύμα, είτε η ρομαντική διάθεση που προτιμά τις τραγωδίες από τις νίκες, είτε ο οριενταλισμός – θεματογραφία που πλουσιοπάροχα έθρεψε τά όμματα και τα πνεύματα θεατών (Th. Allom, F. A. A. Goupil-Fesquet, Julia Pardoe). Στους ζωγράφους οφείλουν οι Ευρωπαίοι την πιο διεισδυτική παρουσίαση των ανθρώπινων συμπεριφορών. Στα έργα αυτά αποκαλύπτονται και όλες οι τάσεις και τα ρεύματα της Ευρώπης στον καλλιτεχνικό αλλά και τον ευρύτερο γενικά χώρο του πνεύματος (Vera Willoughby, Fr. Perilla).

Τότε ακριβώς, στα μέσα του 19ου αιώνα, αρχίζει και το φως να γράφει με τη νεότερη τεχνική: εισβάλλει η φωτογραφία με εκπληκτική ταχύτητα, που προμηνύει και τα μέλλοντα της τεχνικής/τέχνης αυτής. Στην αμείλικτη αυτή αντικειμενική λήψη, που κατατέθηκε ως ανέλπιστο πολυτιμότεο κειμήλιο της Ιστορίας, παρεισφρέουν πρωτότυπα θέματα, αρχαιότητες, τοπία, ανθρώπινοι τύποι – κατεξοχήν προϊόντα ταξιδιών (R. Highens, H. Holdt, Fr. Boissonnas).

Το ταξιδιωτικό ρεύμα. Το ταξιδιωτικό ρεύμα προς τον ελληνικό κόσμο, μετά την «απλοϊκότητα» του 15ου αιώνα οδηγήθηκε, μέσα από την «ακαταστασία» των θεωρητικών γνώσεων και τον βομβαρδισμό των εντυπώσεων του 16ου αιώνα, στην «αδμονία» και στον υποσχόμενο πλούτο του 17ου αιώνα. Με την απληστία και την παρόρμηση που εξακόντησαν η αρχαιολατρία αφενός και η «υπεροψία» της γνώσης του Διαφωτισμού αφετέρου τον 18ο αιώνα, το ταξιδιωτικό ρεύμα κατέληξε τον 19ο αιώνα στην επιστημονική και εξειδικευμένη κατάσταση και κορυφώθηκε στην πολιτική εμπλοκή. Το κόστος αυτών βάρυνε αποκλειστικά το ανθρώπινο δυναμικό και τα δημιουργήματά του και, φυσικά, τον ίδιο τον φυσικό χώρο. Τέλος το ταξιδιωτικό ρεύμα, τον 20ό αιώνα, επέστρεψε εκεί απ' όπου είχε αρχίσει η ιστορία του ελληνικού κόσμου: από τη φύση και τον μύθο, και το απύθμενο των νέων οραμάτων.

Οι συντεταγμένες. Τέλος, οι συντεταγμένες, βάσει των οποίων έγιναν και οι επιλογές των εκθεμάτων και που τελικά διαμόρφωσαν το μακρύ ταξίδι των Δυτικών προς τον ελληνικό κόσμο: Η μία, διαχρονική με παραλλαγές: η *ορθόδοξη πραγματικότητα*, η οποία στην αρχή τούς ενοχλεί, την κατακρίνουν ως αιτία κακών, ύστερα την αναλύουν θεολογικά, τη συνδέουν με την Αρχαιότητα, την ενοποιούν με τους ανθρώπους και το τοπίο και καταλήγουν στο τέλος, αργά πια, να την αντιμετωπίσουν ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης, η οποία και τους οδηγεί στην προσέγγιση και των μνημείων του Βυζαντίου.

Η δεύτερη συντεταγμένη αναδύθηκε και υπερχείλισε άλλοτε καταστροφικά και άλλοτε με θετικά αποτελέσματα: Η *αρχαιολατρία-αρχαιομανία-αρχαιοθηρία* ύψωσαν κάθε περιοχή του ελληνικού κόσμου στον αστερισμό της δόξας, της μνήμης, της ονειρικής σχέσης, σε ανεξάντλητο κουτί της Πανδώρας, όπου η εναπομείνασα ελπίδα δεν ήταν παρά ότι όλα αυτά θα ήταν προς καλό της χειραφέτησης και ανεξαρτησίας.

Σαν τρίτη συντεταγμένη βλέπουμε τον *καθημερινό ελληνικό βίο* που ακολούθησε μία παράλληλη πορεία με τις εκάστοτε τροχιές των ταξιδιωτών: στην αρχή εντοπισμένος μόνο στις «αποκλίσεις της πίστης», τις παραδοξότητες και τις γυναικείες, κυρίως, ενδυματολογικές συνήθειες και συμπεριφορές. Ακολούθως, οι διάχυτες διαθέσεις μορφοποιήθηκαν και οι σύγχρονοι Έλληνες πήραν μετά από την αιωρούμενη σύνδεσή τους με τους αρχαίους προγόνους τους μία θέση στην επικαιρότητα με όλες τις τραγικές και ελπιδοφόρες περιβάλλουσές της.

Τέλος, και όχι άμοιρη της αιώνιας επεμβατικής διάθεσης και της πολιτικής αντιπαλότητας στην Ευρώπη για το αέναο Ανατολικό Ζήτημα, η δορυφορική συμμετοχή και εμπλοκή των ταξιδιωτών στο *διπλωματικό τοπίο*, τους καθιστά και αυτούς υπεύθυνους για την πλεύση του νεότερου Ελληνισμού, απ' όποια μεριά και αν την προσαράξει κανείς.

Τελικά, μετά τα μνημεία και τους ανθρώπους, που συμπορεύτηκαν σε σπουδαιότητα στα ταξιδιωτικά κείμενα, επιπλέει το ουσιώδες του χώρου, η μεγαλοσύνη του Αιγαιακού Αρχιπελάγους και της πολυτοίχιλης ενδοχώρας, το αθεράπευτα, κάθε φορά από κάτι, πληγωμένο *τοπίο*. Όμως η πιο ακριβή χάρη της ελληνικής ταυτότητας είναι αυτή η αρχέγονη ομορφιά των απολύτως αναγκαίων και η αρμονική συνύπαρξη των αντιθέτων: πραγματικότητα και όνειρο σε μια αξεπέραστη μαγευτική δοσολογία, την οποία και αναζητούν οι πραγματικοί ακόμα ταξιδιώτες.

Η Έκθεση «Ο Ελληνικός Κόσμος μέσα από το βλέμμα των Περιηγητών, 15ος-20ός αιώνας» δεν φιλοδοξεί και ούτε μπορεί να εξαντλήσει το πλούσιο και σημαντικό αυτό θέμα. Ο συγκεκριμένος εκθεσιακός χώρος και οι διάφοροι περιορισμοί αφενός και το υλικό από την πλουσιότετη συλλογή του κ. Δ. Κοντομηνά αφετέρου, μας έφεραν στην πολύ δύσκολη θέση της επιλογής των έργων και ενός αντιπροσωπευτικού και μόνο αριθμού εκθεμάτων για την κάθε ενότητα. Το πανόραμα αυτό της περιηγητικής γραμματείας, για να είναι προσιτό και κατανοητό και στο ευρύ κοινό, ταξινομήθηκε χρονολογικά –με βάση δηλαδή τις χρονολογίες των ταξιδιών, ενώ τα λόγια έργα κατατάσσονται σύμφωνα με την ημερομηνία έκδοσής τους– και χωρίστηκε συμβατικά σε πέντε θεματικές ενότητες. Έτσι ο επισκέπτης, αλλά και ο αναγνώστης του Καταλόγου, θα έχει τη δυνατότητα μιας ολοκληρωμένης εικόνας του «περιηγητικού φαινομένου», που άρχισε περί τον 15ο αιώνα και συνεχίζεται, ανάλογα με τις παραμέτρους που θέτονται, ως τις μέρες μας. Στην επιλογή των εικονογραφικών θεμάτων αποφύγαμε να εκθέσουμε πολύ γνωστές όψεις και απόψεις για έντονα επισκεπτόμενους τόπους, καθόσον έχουν τα τελευταία χρόνια αναδειχθεί ποσοτικά και ποιοτικά χάρις στις επιμέρους μελέτες, εκθέσεις και εκδόσεις. Προτιμήσαμε λοιπόν τοποθεσίες όχι τόσο συνηθισμένες, αλλά πάντοτε φυσικά στον ευρύτερο χώρο του ελληνικού κόσμου.

Ο αξιολογότετος αλφαβητικός Κατάλογος της Λεονόρας Ναβάρη στάθηκε πολύτιμο εργαλείο για τη σύνταξη των βιβλιογραφικών στοιχείων των λημμάτων την ίδια ευχαριστώ πάντοτε για τις υποδείξεις της. Κλείνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους βοήθησαν στην οργάνωση αυτής της έκθεσης. Τις: Στέλλα Τσάμου, Μαίρη Καραβά και Άννα Χατζηπαντωνίου για την εκδοτική μορφή του Καταλόγου και για τη συνεργασία τους στα διάφορα στάδια. Τον Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη για την κάθε είδους υποστήριξη. Τον κ. Κωνσταντίνο Στάικο πρωταρχικά, βαθιά και ειλικρινά, καθώς, φυσικά, και τον κ. Δημήτρη Κοντομηνά, που μου έδωσαν τη δυνατότητα να «βυθιστώ» στους χίλιους πεντακόσιους τόμους περιηγητικών έργων της Συλλογής και να πραγματοποιήσω έτσι ένα από τα ωραιότερα ταξίδια της ζωής μου, γιατί και αυτού του είδους η δημιουργία εντάσσεται στον χώρο του «ταξιδεύειν».

Ιόλη Βιγγοπούλου

*Ιστορικός-Εντεταλμένη Ερευνήτρια
Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ*

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΙΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΙΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΩΝ ΤΑΞΙΔΙΩΝ Ή ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ*

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄

*Οι πρώτες προσεγγίσεις
(15ος-17ος αιώνας)*

1.	Κυριάκος Αγκωνίτης	1412-1452
2.	Cristoforo Buondelmonti	c.1415-...
3.	Dominiqne Bouhours	(1687)
4.	[Nicolas Le Huen]	1482-1483
5.	Hartmann Schedel	(1493)
6.	Noe Bianchi, αποδίδεται στον	1527
7.	Nicolas Gerbelius	(1545)
8.	Pierre Gilles	1544-1547
9.	Nicolas de Nicolay	1551
10.	Henri de Beauvau	1604
11.	George Sandys	1610-1611
12.	Jean Baptiste Tavernier	1631-1668
13.	Jean Thevenot	1655-1667
14.	Johann Laurenberg	(1660)
15.	Paul Rycaut	1661-1678
16.	Edward Browne	1668-1673
17.	Jan Struys	1655-1657, 1668-1673
18, 19.	Cornelis de Bruyn	1668, 1674-1693
20.	[André Georges Guillet]	1669
21.	Guillaume Joseph Grelot	c.1670-...
22.	John Covell	1670-1671
23.	Bernard Randolph	1671-...

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄

*Ο αρχαίος Κόσμος και ο νεότερος Ελληνισμός
(17ος-18ος αιώνας)*

24, 25.	Jacob Spon	1674-1676
26.	George Wheler	1674-1676
27, 28.	Vincenzo-Maria Coronelli	(1686)
29.	Olfert Dapper	(1688)
30.	Jacob Enderlin	(1688)

* Η χρονολογία έκδοσης δίνεται εντός παρενθέσεων.

31.	Aubry de La Mottraye	1696-...
32.	Joseph Pitton de Tournefort	1700-1702
33.	Paul Lucas	1688-1696, 1699-1703, 1704-1708, 1714-1717, 1723
34.	Francesco Fanelli	(1707)
35, 36.	Richard Pococke	1737-1740
37.	Alexander Drummond	1744-1751
38.	Pierre Augustin Guys	1748-...
39.	Robert Sayer	(1759)
40.	Richard Chandler	1764-1766
41.	Εταιρεία των Dilettanti	1732-..., (1812)
42.	Jacques Nicolas Bellin	(1771)
43.	M.G.A.F. de Choiseul-Gouffier	1776, (1782-1822), 1784-1792
44.	José Moreno	1784, 1790
45.	Lady Elizabeth Craven	1786
46.	[Octavien Dalvimart]	c.1798, (1804)
47.	Βυζάντιος Κωνστάντιος	(1803)
48.	Ιγνάτιος Σαράφογλου	(1784)

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ'

*Από τον Διαφωτισμό ως την Απελευθέρωση
(18ος αιώνας έως το 1830)*

49.	Jean Baptiste Lechevalier	1785-1787
50.	[Alessandro Bisani]	1788-1789
51.	Guillaume Antoine Olivier	1792-1799
52.	Antoine Laurent Castellan	1796-1804
53.	Dimo και Nicolo Stephanopoli	1797-1798
54, 55.	F.C.H.L. Pouqueville	1798-1801, 1805-1816
56.	William Martin Leake	1800, 1802, 1804-1810, 1799-1810
57, 58.	Jean Jacques Barthélemy	(1788), (1799)
59.	Edward Daniel Clarke	1799-1801
60.	Saverio Scrofani	1794-1795
61.	François René de Chateaubriand	1806
62.	J. L. Salomon Bartholdy	1803-1804
63.	Edward Dodwell	1801, 1805, 1806
64.	Sir William Gell	1801-1802, 1805-1806, 1811
65.	J. M. Tancoigne	1807, 1812-1814
66.	Peter Oluf Brøndsted	1810-1814, 1820-1821
67.	Otto Magnus von Stackelberg	1810-1814, (c.1825)
68.	Thomas Smart Hughes	1812-1814
69.	Ambroise Firmin Didot	1816-1817
70.	J. C. Hobhouse, Lord Broughton	1809, 1816-1817
71.	George Gordon Noel Byron, Lord	1809-1811, 1823-1824
72.	[Alphonse Beauchamp]	(1822)

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄

*Οι πρώτες προσεγγίσεις
(15ος-17ος αιώνας)*

1. Κυριάκος Αγκωνίτης. *Kyriaci Anconitani Itinerarium nunc primum ex ms. cod. in lucem erutum ex bibl. illus. clarissimique Baronis Philippi Stosch. Editionem recensuit... [etc.] Laurentius Mehus. Florentiae MDCCXLII. Ex novo typographio Joannis Pauli Giovannelli ad Insigne Palmae Sumptibus Typographi. Praesidium Permissu* [Φλωρεντία, J. P. Giovannelli, 1742].

Σχήμα: μικρό 8ο, 15 εκ.

Με τον Κυριάκο Αγκωνίτη (Ciriaco Pizzeccolli Anconitano), μετεωρίτη της αρχαιολατρίας, αρχίζει και τελειώνει περιοδικά για τον 15ο αιώνα η αρχαιολόγηση του ελληνικού κόσμου. Απομονωμένη περίπτωση ταξιδιώτη, περισσότερο περιοδεύοντα ουμανιστή, που περιηγήθηκε σε πολλαπλά ταξίδια την Ιταλία, τη Μικρά Ασία, την πειρωτική Ελλάδα και το Αιγαίο, από το 1412 έως το 1452 τουλάχιστον. Παρόλη την εμπορική, κυρίως, δραστηριότητά του μετουσιώθηκε σε πρωτοπόρο, εμπνευσμένο και διορατικό «συλλέκτη αρχαίων επιγραφών». Ο Κυριάκος σχετίστηκε με πολλές προσωπικότητες της εποχής του, μεταξύ των οποίων και οι Δεσπότες του Μυστρά Θεόδωρος και Κωνσταντίνος Παλαιολόγος. Το εξάτομο οδοιπορικό του, γραμμένο στα λατινικά, κάπκε το 1514. Σώθηκαν ωστόσο, και στη συνέχεια δημοσιεύτηκαν, αποσπάσματα που είχαν αντιγραφεί πριν από την πυρκαγιά. Οι μελετητές πολλαπλών γνωστικών αντικειμένων ανασυνέθεσαν τον βίο του και ταξινόμησαν το καταγεγραμμένο από τον ίδιο υλικό, κυρίως επιγραφικό.

[Contominas 181]

2. BUONDELMONTI, Cristoforo. *Christoph. Bondelmontii, Florentini, Librum Insularum Archipelagi. E Codicibus Parisinis ... edidit, praefatione et annotatione instruxit Gabr. Rud. Ludovicus de Sinner, Helveto-Bernas, Λειψία και Βερολίνο, G. Reimer, 1824.*

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

Η νησιωτική Ελλάδα ελαύνει στον χώρο της λογιосύνης και του γεωγραφικού πνεύματος με το *Liber Insularum Archipelagi*. Πρόκειται για το πρωτοπόρο έργο του Cristoforo Buondelmonti, που έγινε και πρότυπο για τα μεταγενέστερα νησιολόγια (= isolarii). Ο Φλωρεντινός μοναχός μετά από περιηγήσεις στις αρχές του 15ου αιώνα, και για πολλά χρόνια, στα νησιά του Αιγαίου συνέθεσε το *Liber*, το οποίο εμπλούτισε και με υλικό που ανέσυρε από αρχαίους Έλληνες και Λατίνους συγγραφείς καθώς και προφορικές μαρτυρίες. Η πρώτη χειρόγραφη μορφή του πολύκροτου αυτού έργου συντάχθηκε περί το 1420 και γνώρισε πάμπολλες παραλλαγές, πάντα σε χειρόγραφα, ενώ η πρώτη του έντυπη έκδοση, που παρουσιάζεται εδώ, περιλαμβάνει μόνον δύο χάρτες. Την Κρήτη επισκέφτηκε την άνοιξη του 1415 και της αφιέρωσε ξεχωριστή συγγραφή σε τρία μέρη.

[Contominas 107]

3. BOUHOURS, Dominique. *Histoire de Pierre d'Aubusson Grand Maistre de Rhodes. Seconde Edition*, Παρίσι, Estienne Michallet..., 1691.

Σχήμα: μικρό 8ο, 15 εκ.

Η ζωή και το έργο του Pierre d'Aubusson, Μεγάλου Μαγίστρου των Ιπποτών της Ρόδου κατά την πολιορκία της νήσου το 1480 από τους Οθωμανούς. Ο Μεγάλος Μάγιστρος προερχόταν πάντα από την πρώτη τάξη των ιπποτών, ήταν ευγενής, εκλεγόταν μ' έναν ιδιόμορφο τρόπο και παρέμενε ισόβιος ανώτατος άρχοντας στη διοίκηση και στο στράτευμα. Ο P. d'Aubusson, Grand Maistre από το 1476, με γνώσεις μηχανικής, μερίμνησε για τις οχυρώσεις της πόλης, τα εφόδια και την ενίσχυση της άμυνας με εμπειροπόλεμους Δυτικοευρωπαίους. Το 1480, από τις 23 Μαΐου έως την 17η Αυγούστου, ο ναύαρχος των Τούρκων Μεσίχ πασάς Παλαιολόγος επιχείρησε την κατάληψη της Ρόδου. Παρά τα αλλεπάλληλα χτυπήματα, με 100.000 άνδρες, από στεριά και θάλασσα, οι Τούρκοι αποδεκατίστηκαν, ενώ τα οχυρά και κτήρια της πόλης έγιναν ερείπια. Ο σεισμός της επόμενης χρονιάς αποτελείωσε τις καταστροφές. Ο d'Aubusson ανοικοδόμησε την πόλη της Ρόδου στη μορφή που σώζεται σήμερα και πέθανε το 1503. [Contominas 84]

4

Το χρονικό του, δημοσιευμένο στα λατινικά, αποτελεί το πρώτο έντυπο ταξιδιωτικό έργο εμπλουτισμένο με χαρακτηριστικά που αποδίδουν όψεις των πόλεων στη θαλάσσια διαδρομή έως την Ιερή Γη της Παλαιστίνης. Περιέχει κεφάλαια για τα διάφορα δόγματα στην Ανατολή, γνώρισε μεγάλη επιτυχία, μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες και αποτέλεσε κλασικό έργο για τα προσκυνημα-

4. [LE HUEN, Nicolas]. *Le grand voyage de Jherusalem divide en deux parties. En la première est traicte des peregrinations de la sainte cite de Jherusalem] ... En la seconde partie est traicte des croisees et entreprinses, faicts par les Roys et princes crestiens...* [Παρίσι, François Regnault, 1517].

Σχήμα: 4ο, 21 εκ.

Ο ευγενής Bernard von Breydenbach γεννήθηκε το 1450, πραγματοποίησε το προσκυνηματικό ταξίδι στους Αγίους Τόπους το 1483, συντροφιά με τον ζωγράφο Everand van Reewijk, εξελέγη σε ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα στη γενέτειρά του και πέθανε το 1497.

Le grant boyage de **Iherusalem** diuise en deux parties / En la premiere est traicte des peregrinations de la sainte cite de **Iherusalé**: Du mont sainte **Katherine** de **Synay**: et aultres lieux saintz / avec les **a/b/c** des lettres grecques / **caldees** / hebraïques / et arabiques / avec aultres langages des turcz / **translatees** en francoys.

En la seconde partie est traicte des **croisees** et entreprises / faictes par les **Royz** et princes crestiens / pour la recourance de la terre sainte / et augmentation de la foy. **Côme Charles martel** / **Depin** / **Charlemaigne** / le roy saint **Loyz** / **Godeffroy de bouliō** / & aultres qui ont conqueste la cite de **Iherusalem**.

Des guerres des turcz / et tartarins: la prinse de **Cōstantinoble** / du siege de **Rhodes** la prinse de **Grenade** / avecques l'histoire de **Sophie** / Les guerres et batailles entre le grant **Turc** et le grāt **Souldan** / faictes depuis nagueres. Le chemin et boyage de **Rome** / avec les **stacions** des eglises ou sont les grans pardons / Et plusieurs aultres choses singulieres.

Imprime a **Paris** pour **Francoys** regnault / libraire demourant en la grant rue saint **Jacques** a l'ymage saint **Claude**.

Cum privilegio.

τικά ταξιδιωτικά χρονικά. Η σπάνια αυτή γαλλική έκδοση, μετάφραση πιθανότατα του έργου του Breydenbach, δεν περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά απόψεων των πόλεων (Βενετία, Κέρκυρα, Μεθώνη, Ηράκλειο, Ρόδος, Ιερουσαλήμ) που περιέχονται στην πρώτη γαλλική έκδοση του 1488.

[Contominas 404]

5. SCHEDEL, Hartmann. *Liber Cronicarum*, Νυρεμβέργη, Anton Koberg / Schreyer and Sebastian Kammermeister, 1493.

Σχήμα: folio, 43 εκ.

Γνωστό ως *Χρονικό της Νυρεμβέργης*, μεγάλοπνοο ιστορικό και γεωγραφικό έργο από την πόλη όπου ανθούσε η θεωρία και πρακτική της γεωγραφικής επιστήμης αλλά και η τέχνη και τεχνική της χαρακτηριστικής την εποχή των J. Van Eyck και Al. Dürer. Η πρώτη αυτή σπανιότατη έκδοση περιέχει τριακόσια είκοσι πέντε αριθμημένα φύλλα με λατινικό κείμενο, σε γοτθικούς χαρακτήρες, και χίλιες οκτακόσιες ξυλογραφίες, οι περισσότερες επαναλαμβάνονται, οι οποίες αναπαριστούν πολιτείες από την Κεντρική Ευρώπη ως τη Νότια Βαλκανική και ηγεμόνες από αυτές. Παρά τα εύλογα στοιχεία του φανταστικού, οι εικόνες, σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής, γίνονται περισσότερο σήματα του χώρου, όπου αναμιγνύονται ψιχία αληθοφάνειας με φανταστικές λεπτομέρειες. Το ίδιο ισχύει και για το κείμενο με αυτούσια αποσπάσματα από ιστορικά κείμενα και σωρεία πληροφοριών και γνώσεων χωρίς ειρμό και τάξη. Τα ελληνικά θέματα, δώδεκα μόνο, είναι και αυτά χαραγμένα από το εργαστήριο των Michael Wolgemut και Wilhelm Pleydenwurff.

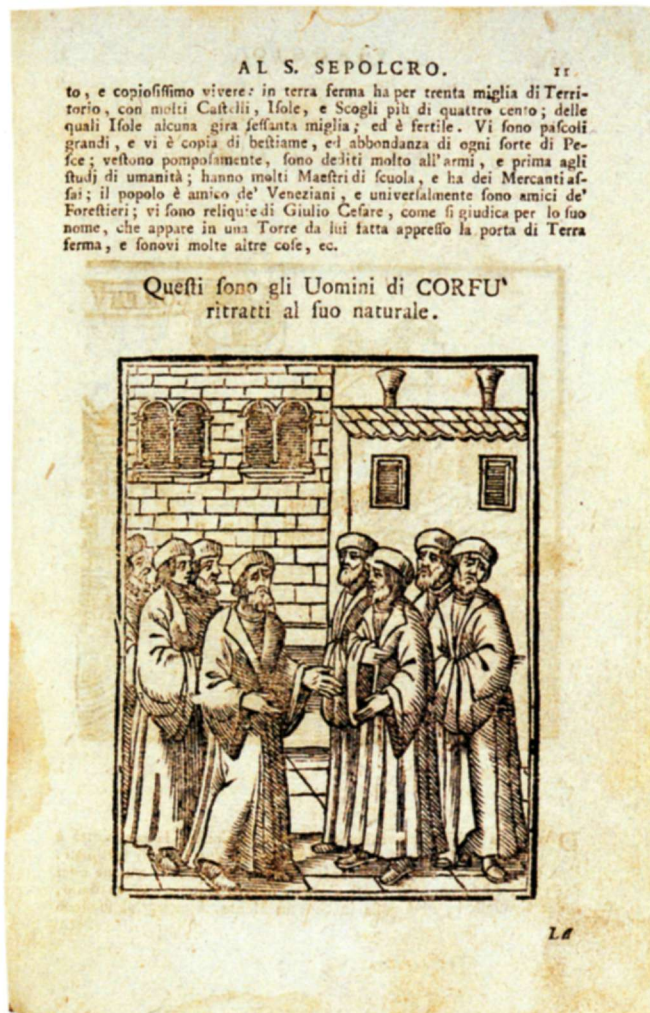
[Contominas 651]

6. NOE BIANCHI [αποδίδεται στον]. *Viaggio da Venezia al S. Sepolcro, ed al Monte Sinai, col disegno delle città, castelli, ville, chiese, monasteri, isole, porti, efiumi, che sin là si ritrovano...*, Bassano, A Spese Remondini di Venezia..., 1791.

Σχήμα: μικρό 4ο, 18 εκ.

Φραγκισκανός μοναχός ο Noe Bianchi πραγματοποίησε το προσκυνηματικό ταξίδι στους Αγίους Τόπους το 1527, ενώ το χρονικό του δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στα 1566. Ωστόσο από το 1600 ο εκδότης ενός από τους πρωιμότερους ανώνυμους ταξιδιωτικούς οδηγούς στα ιταλικά για τους προσκυνητές των Αγίων Τόπων – με πρώτη έκδοση το 1500 και πάμπολλες επανεκδόσεις ως και τον 18ο αιώνα – απέδωσε το έργο στον ήδη γνωστό συγγραφέα Noe Bianchi. Έτσι προκλήθηκε σύγχυση και συζητήσεις των ειδικών για τις διαφορετικές εκδόσεις με τον ίδιο τίτλο ή το όνομα του συγγραφέα στα δύο κείμενα. Στο ταξίδι του ο Noe Bianchi, όπως και όλοι οι προσκυνητές, διέσχισε την Αδριατική και με σταθμούς στα Ιόνια βενετικά νησιά, στη Μεθώνη, την Κρήτη, τη Ρόδο και την Κύπρο έφθασε στα Ιεροσόλυμα.

[Contominas 507]

6

7. GERBELIUS, Nicolas. *Nicolai Gerbelij in descriptionem Graeciae Sophiani, Praefatio ... Eiusdem de situ, nominibus & regionibus Graeciae Perbrevis in picturam Sophiani Introductio* [ex officina Ioannis Oporini..., Βασιλεία 1545].

Σχήμα: μικρό folio, 29 εκ.

Το 1540 ο Κερκυραίος Νικόλαος Σοφιανός, ουμανιστής αλλά και με γνώσεις μαθηματικών και αστρονομίας, εξέδωσε στη Βενετία το έργο *Περιγραφή της Ελλάδος* με χάρτη και πίνακα των τοπωνυμίων, που έγινε δεκτό πολύ ευμενώς από τους λογίους της εποχής και εκδόθηκε άλλες δύο φορές, το 1543 και το 1552. Σώζεται η έκδοση του 1545 με τα *Σχόλια* του Nicolai Gerbelius, κλασικιστή, ιστορικού και καθηγητή νομικών στη Βιέννη και στο Στρασβούργο, που αναφέρεται στην *Περιγραφή...* του Σοφιανού. Σε είκοσι μία ξυλογραφίες

παρίστανται, σε γοτθικό ύφος, ισάριθμες αρχαίες αλλά και σύγχρονες ελληνικές πόλεις και τοποθεσίες.

[Contominas 285]

8. GILLES, Pierre. *P. Gyllii de Constantinopoleos Topographia lib. iv*, Lugduni Batavorum, Elzevir, 1632.

Σχήμα: 8ο, 11 εκ.

Ο Γάλλος P. Gilles γνώριζε αρχαία ελληνικά, λατινικά και φυσική ιστορία. Απεσταλμένος του Φραγκίσκου Α΄ της Γαλλίας, το 1547, στην Αυλή του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή και επιφορτισμένος να συλλέξει κυρίως χειρόγραφα, αναγκάστηκε να ακολουθήσει τον οθωμανικό στρατό ως στο Χαλέπι. Συνελήφθη το 1550 από πειρατές. Ο καρδινάλιος D'Armagnac προσφέρθηκε να πληρώσει τα λύτρα της εξαγοράς του και σαν ανταμοιβή του ζήτησε μία περιγραφή των περιηγήσεών του. Ο Gilles έγραψε το πρώτο αρχαιολογικό δοκίμιο για την Κωνσταντινούπολη και τον Βοσπόρο, πολύτιμο οδηγό για όλους τους μετέπειτα ταξιδιώτες, που εκδόθηκε (1561-62) από τον ανεψιό του Antoine Gilles μετά τον αιφνίδιο θάνατό του.

[Contominas 290]

9. NICOLAY, Nicolas de. *Le Navigations et viaggi, fatti nella Turchia ... Novamente tradotto di Francese in Italiano da Francesco Flori da Lilla, Aritmetico. Con sessantasette figure naturali, si d'huomini come di donne, secondo la varietà delle nationi...*, Βενετία, Francesco Ziletti, 1580.

Σχήμα: μικρό folio, 30 εκ.

Γάλλος επίσημος γεωγράφος της Αυλής, ο N. de Nicolay γεννήθηκε το 1517. Πολυταξιδεμένος ήδη, επιχειρεί το 1551 ταξίδι προς την οθωμανική πρω-

5

Donzella dell' Isola di Scio.

τεύουσα, ως μέλος της ακολουθίας του G. D'Armon, πρέσβη του Ερρίκου Β' στον «Μεγάλο Αυθέντη» Σουλεϊμάν. Πέθανε το 1583. Στο έργο του, τα εξήντα σχέδια (που πιθανότατα έγιναν από τον ίδιο), πιστή αποτύπωση ενδυμασιών της Ανατολής, παραμένουν πολυτιμότερη πηγή. Η πρώτη έκδοση του έργου του, με χαλκογραφίες από τον χαράκτη Lyon Davent, τοποθετείται στη Λυών το 1568. Ακολούθησαν πολλές επανεκδόσεις και μεταφράσεις σε διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες ως τον 17ο αιώνα. Τα σχέδιά του αντιγράφηκαν αυτούσια ή με παραλλαγές και κυκλοφόρησαν ευρύτατα τον 16ο και 17ο αλλά και ως τα τέλη του 18ου αιώνα. Στην ιταλική αυτή έκδοση αναπαράγονται πιστά τα σχέδια και η χάραξη της πρώτης έκδοσης του έργου του Nicolay.

[Contominas 506]

10. BEAUVAU, Henri de. *Relation Journalière du Voyage du Levant fait & décrit ... Reveu augmenté et enrichy par l'Autheur...*, Νανσύ, Jacob Garnich, 1615.

Σχήμα: 4ο, 24 εκ.

Διπλωμάτης και στρατιωτικός, τον Νοέμβριο του 1604 συνοδεύει τον Γάλλο πρέσβη De Salignac στην Υψηλή Πύλη. Πέρασε από τα Ιόνια νησιά, τη Μεθώνη, τη Μήλο και τη Σάμο, ενώ επισκέφτηκε τη Χίο, τη Ρόδο και την Κύπρο. Η πρώτη έκδοση του χρονικού του έγινε στην Τουλ το 1608 και η πρώτη εικονογραφημένη στο Nancy.

[Contominas 48]

11. SANDYS, George. *Relation of a Journey begun An: Dom: 1610. Foure Bookes. Containing a description of the Turkish Empire, of Aegypt, of the Holy Land...*, Λονδίνο, W. Barrett, 1615.

Σχήμα: μικρό folio, 26,5 εκ.

Ο G. Sandys (1577-1644), με σπουδές στην Οξφόρδη, ταξίδεψε στην Ανατολή το 1610-11 και θεωρήθηκε αυθεντία στην εποχή του. Το έργο του, το πρώτο επιμελημένο, εξονυχιστικό και με τεκμηριωμένες τις πληροφορίες από αρχαίες πηγές ταξιδιωτικό οδοιπορικό, σηματοδοτεί το «πέραςμα» από τα ταξιδιωτικά χρονικά του 16ου σε αυτά του 17ου αιώνα. Εμπλουτισμένο με χαλκογραφίες εντός του κειμένου, που παρουσιάζουν πρωτότυπα θέματα, μεταφράστηκε στα γερμανικά και τα φλαμανδικά. Μετά το 1615 μετέφρασε και σχολίασε τις *Μεταμορφώσεις* του Οβίδιου.

[Contominas 638]

12. TAVERNIER, Jean Baptiste. *Les six voyages ... en Turquie, en Perse, et aux Indes. Nouvelle édition. Revue, corrigée ... & augmentée de cartes & d'estampes...*, τόμ. I-VI, Πουέν, Pierre Le Boucher, 1713.

Σχήμα: 12ο, 16,5 εκ.

Ο J. B. Tavernier γιος εμπόρου γεωγραφικών χαρτών, πριν γίνει είκοσι δύο ετών είχε ταξιδέψει σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Έμπορος πολύτιμων λίθων αργότερα, ξεκίνησε να ταξιδεύει το 1631 στην Τουρκία και την Περσία. Ακολούθησαν άλλα έξι ταξίδια ως το 1668, οπότε έφθασε ως την Ιαπωνία: «...σε διάστημα σαράντα ετών... κατέγραψα πληροφορίες σχετικά με την ποιότητα, τη θρησκεία, την κυβέρνηση, τα έθιμα και το εμπόριο κάθε χώρας, και τα μέτρα, τα σταθμά και την αξία των νομισμάτων». Η πρώτη έκδοση χρονολογείται το 1676-77 και ακολούθησαν αλλεπάλληλες εκδόσεις καθώς και μεταφράσεις. Στα ογδόντα τρία του χρόνια ξεκινά για την Ινδία διασχίζοντας τη Ρωσία, αλλά πεθαίνει το 1689 στη Μόσχα. Παρέμεινε ως το τέλος, όπως κατηγορήθηκε από τον Βολταίρο, περισσότερο έμπορος παρά φιλόσοφος. [Contominas 719]

12

13

13. THEVENOT, Jean. *Relation d'un voyage fait au Levant. Dans la quelle il est curieusement traité des Estats sujets au Grand Seigneur, des Moeurs, Religions, Forces, Gouvernemens, Politiques, Langues, & Coustumes des Habitans de ce grand Empire...*, Παρίσι, chez Louis Billaine... 1665.

Σχήμα: 4ο, 23 εκ.

Ο J. Thevenot, αφού γνώρισε την Ευρώπη, άρχισε να ταξιδεύει στην Ανατολή το 1655 και γύρισε στο Παρίσι το 1659 μ' ένα πλουσιότατο φυτολόγιο. Δημοσίευσε το πρώτο μέρος του οδοιπορικού του και ξανάφυγε το 1663 με προο-

ρισμό την Ινδία. Πέθανε σε ηλικία τριάντα τεσσάρων χρόνων το 1667 στην Ταυρίδα, χωρίς να προλάβει ολοκληρωμένη την έκδοση του οδοιπορικού του. Παρέμεινε εννέα μήνες στην Κωνσταντινούπολη, σε πέντε σχεδόν μήνες διέσχισε τη Μικρά Ασία και το Αιγαίο, ενώ την Αίγυπτο και τους Αγίους Τόπους γνώρισε μέσα σε δύο χρόνια. Περισσότερο απλός ταξιδιώτης παρά οτιδήποτε άλλο, ειλικρινής και αφελής, ήθελε να διηγηθεί αυτά που είχαν ήδη ειπωθεί εκατοντάδες φορές αλλά με τον πιο απλό και ευθύ τρόπο. Στην προμετωπίδα εδώ εμφανίζεται με την ενδυμασία των ταξιδιών του στην Ανατολή. [Contominas 728]

14. LAURENBERG, Johann. *V. Cl. Joannis Laurenbergi Graecia Antiqua. Edidit Samuel Pufendorf,* Άμστερνταμ, Jan Janssonius, 1660.

Σχήμα: μικρό 4ο, 17 x 24 εκ.

Ο J. Laurenberg (1590-1658) σπούδασε ιατρική και ποίηση, ταξίδεψε στην Ευρώπη, ανακηρύχθηκε διδάκτωρ ιατρικής, δίδαξε ποίηση στη γενέτειρά του, το Rostock, ασχολήθηκε με τα μαθηματικά, έγραψε κωμική ποίηση στα γερμανικά, Άλγεβρα και εγχειρίδιο για τοπογράφους. Τη φήμη του ως χαρτογράφος την οφείλει κυρίως στους χάρτες της αρχαίας Ελλάδας πολλοί από τους οποίους ενσωματώθηκαν στα έργα των J. Jansson και G. Horn. Επηρέαστηκε από τους γνωστούς χαρτογράφους A. Ortelius και G. Mercator και το έργο του T. Porcacchi. Οι τριάντα ένας χάρτες του *Graecia antiqua* –εδώ η σπάνια πρώτη έκδοσή του– συνοδεύονται με κείμενα του ιδίου.

[Contominas 386]

15. RYCAUT, Paul. *Histoire de l'État present de l'empire Ottoman: contenant les maximes politiques des Turcs ... Traduite de l'Anglois ... par Monsieur Briot,* Άμστερνταμ, Abraham Wolfgank, 1686.

Σχήμα: 12ο, 12 εκ.

Σημαντική προσωπικότητα μεταξύ των Άγγλων στην ανατολική Μεσόγειο, από το 1661, ο επί έντεκα χρόνια πρόξενος στη Σμύρνη P. Rycaut (1667-78) συνέταξε ένα εξαιρετικό δοκίμιο για την Ορθόδοξη και την Αρμενική Εκκλησία (1679) κατά παραγγελία του βασιλιά της Αγγλίας. Παρόλο που ασπάζεται την άποψη της εξαθλίωσης του κλήρου και του λαού, λόγω άγνοιας, είναι απ' τους πρώτους Δυτικούς που δείχνει συμπάθεια στον ορθόδοξο κόσμο. Καθιερώθηκε κυρίως με τις μελέτες του για την Οθωμανική Αυτοκρατορία: (*The present State... και Turkish History...*), που επηρέασαν όλα τα μετέπειτα παρόμοια κείμενα. Η μικρού σχήματος γαλλική αυτή έκδοση, που παρουσιάζεται εδώ, κατορθώνει να συμπυκνώσει με πολύ διδακτικό ύφος το περίφημο αντίστοιχο μεγάλο σχήματος έργο.

[Contominas 631]

16. BROWNE, Edward. *A brief Account of some Travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly...*, Λονδίνο, T.R. for Benjamin Tooke, 1673.

Σχήμα: μικρό 4ο, 19 εκ.

Ο Άγγλος Ed. Brown, μέλος της Ιατρικής Εταιρείας του Λονδίνου, αφού διέσχισε τη Βαλκανική έφθασε στη Λάρισα, τόπο θερινής διαμονής του σουλτάνου, λίγο μετά την πτώση του Χάνδακα (1669). Παρέμεινε εκεί ως το 1673, ενώ επισκέφτηκε και τον Τύρναβο, όπου είχαν εγκατασταθεί διπλωματικές αντιπροσωπείες. Η ατμόσφαιρα της θεσσαλικής πολιτείας, οι επιπτώσεις της παρουσίας του παλατιού στη ζωή των κατοίκων, η εμπορική κίνηση και ο καθημερινός βίος Ελλήνων και Τούρκων ζωντανεύουν σε αυτό το σπάνιο για την περιοχή κείμενο του 17ου αιώνα.

[Contominas 97]

17. STRUYS, Jan. *Les Voyages de Jean Struys...*, τόμ. I-II, Άμστερνταμ, Veuve de Jacob van Meurs, 1681.

Σχήμα: 4ο, 24 εκ.

Κατασκευαστής ιστίων στη γενέτειρά του, ο J. Struys (c. 1630-1694) ταξίδευε κατά διαστήματα από το 1647 ως το 1673. Έφθασε μέχρι τη Ρωσία, την Περσία, την Αραβία, τη Μεσόγειο και την Ιαπωνία. Κατά τη διάρκεια των περιηγήσεών του φυλακίστηκε από τους μουσουλμάνους, αναζήτησε καταφύγιο σε ξένες υπηρεσίες και υπηρέτησε τους Ενετούς. Το έργο του πρωτοδημοσιεύτηκε στα φλαμανδικά (1676). Σύγχυση και παραδοξότητες επικρατούν στο χρονικό του, που παραθέτονται όμως με ταλέντο και φαντασία. Επισκέφτηκε τα Ιόνια νησιά, τη Σαντορίνη, την Κρήτη, την Πάτμο και ίσως τη Δήλο, καθώς τοποθετεί τον Παρνασσό πάνω στο νησί!

[Contominas 707]

18. BRUYN, Cornelis de. *Reizen ... door de vermaardste Deelen van Klein Asia, de Eylanden Scio, Rhodus, Cyprus, Metelino, Stanchio, &c...*, Delft, Henrik van Krooneveld, 1698.

Σχήμα: folio, 39,5 εκ.

Ταξιδευτής και καλλιτέχνης ο ίδιος, ο C. de Bruyn από τη Χάγη περιηγήθηκε από το 1678 έως το 1685 την Ανατολή και από το 1701, με ένα μακροχρόνιο οδοιπορικό, την Περσία και μέσω Μόσχας τις ανατολικές Ινδίες. Εκατοντάδες πίνακες κοσμούν τα χρονικά του, που δικαίως θεωρούνται από τα πιο όμορφα περιηγητικά έργα. Φιλοτέχνησε ο ίδιος τα σχέδια -«ο κύριος σκοπός των ταξιδιών μου», όπως έγραψε- και επιμελήθηκε επίσης τη χάραξη των απόψεων. Το έργο του, η πρώτη έκδοση εδώ, μεταφράστηκε στα γαλλικά και κυκλοφόρησε και σε μικρού σχήματος έκδοση.

[Contominas 99]

19. BRUYN, Cornelis de. *Voyage au Levant, c'est-à-dire, dans les principaux endroits de l'Asie Mineure, dans les isles de Chio, Rhodes, & Chypre &c. ... enrichi de plus de deux cens tailles-douces...*, τόμ. I-V, Ρουέν, Charles Ferrand, 1725.

Σχήμα: 4ο, 25 εκ.

Η πρώτη γαλλική έκδοση του θαυμαστού έργου του C. de Bruyn έγινε το 1700 στην Delft. Στην επανέκδοση του 1725, η σπανιότητα του βιβλίου και η υψηλή τιμή του ανάγκασαν τους εκδότες να μικρύνουν το σχήμα του, άρα και το μέγεθος των χαρακτηρισμών, μειώνοντας έτσι την καλλιτεχνική ποιότητα και ακρίβεια των χαλκογραφιών.

[Contominas 102]

19

20. [GUILLET, André Georges]. *Athènes ancienne et nouvelle. Et l'estat present de l'empire des Turcs, contenant ... Ce qui s'est passé dans la camp des Turcs au siège de Candie... Avec le plan de la ville d'Athènes, par le Sr. de la Guilletière, Παρίσι, Estienne Michallet, 1675.*

Σχήμα: 8ο, 15 εκ.

Ο Γάλλος A.G. Guillet (1624-1705), ιστοριογράφος της Βασιλικής Ακαδημίας Ζωγραφικής, εξηγεί στον πρόλογο του βιβλίου ότι η αφήγηση που ακολουθεί προέρχεται από το κείμενο του αδελφού του La Guilletière, το οποίο ο ίδιος εμπλούτισε με συμπληρώσεις από τα έργα της αρχαίας γραμματείας. Πραγματικό ή φανταστικό πρόσωπο, ο La Guilletière μετά την αιχμαλωσία του από Τυνήσιους πειρατές ταξίδεψε σε εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η επιτυχημένη αυτή πρώτη έκδοση –εξαντλήθηκε σε τρεις μήνες– έτυχε δριμύτατης κριτικής, για τις ιστορικές ανακρίβειές της, από τον J. Spon, πραγματικό εισηγητή της αρχαιολογίας της πόλης των Αθηνών. Ο Guillet απάντησε με πνευματώδη και δηκτική αντεπίθεση. Οι αμφισβητήσεις για την εγκυρότητα του κειμένου συνεχίστηκαν ως και τον 20ό αιώνα. Πάντως είναι σίγουρο ότι οι εγκατεστημένοι στην Αθήνα Γάλλοι πρόξενοι και καπουτσίνοι ιεραπόστολοι είναι αυτοί που με τις σχολαστικές αναφορές, τις καταγραφές και τις μελέτες τους συνετέλεσαν ώστε η Αθήνα, αρχαία και σύγχρονη, να «εισέλθει στην ευρωπαϊκή συνείδηση».

[Contominas 311]

21. GRELOT, Guillaume Joseph. *Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople. Enrichie de plans levez par l'auteur sur les lieux, & des figures de tout ce qu'il y a de plus remarquable dans cette ville. Presentée au Roy*, [Παρίσι, Veuve Damien Foucault/Pierre Rocolet, 1680].

Σχήμα: 4ο, 25 εκ.

Για πρώτη φορά, και με πολλές δυσκολίες, ο Γάλλος ζωγράφος G. J. Grelot αποτύπωσε λεπτομερέστατα την Αγία Σοφία και αφιέρωσε το έργο του, αλλά κυρίως τα πολύτιμα σχέδιά του, στον Λουδοβίκο 14ο. Κατόψεις, τομές και σχολιασμοί συνοδεύουν το κείμενο για την κορωνίδα της βυζαντινής καλλιτεχνικής και λατρευτικής έκφρασης – μνημείο που συμπυκνώνει, όπως και ο Παρθενώνας, στο αρχιτεκτονικό μεγαλόурγημα την πνευματική έκφραση της εποχής του. Ο Grelot έζησε μερικά χρόνια στην Κωνσταντινούπολη, όπου περιέγραψε πολλά μνημεία και τεμένη της πολιτείας. Το 1671 ακολούθησε τον J. Chardin στις πολύχρονες περιπλανήσεις του στην Περσία και θεωρείται ο συνεχιστής του έργου του P. Gilles. Τα σχέδιά του ήταν αναντικατάστατα ως τις αναστηλωτικές εργασίες στα μέσα του 19ου αι. από τον G. Fossati, επί σουλτάνου Αμπντούλ Μετζίτ.

[Contominas 306]

22. COVEL, John. *Some Account of the present Greek Church, with reflections on their present Doctrine and Discipline; particularly in the Eucharist, and the rest of their seven pretended Sacraments; compared with Jac. Goar's Notes upon the Greek Ritual, or Ευχολόγιον*, Καίμπριτζ, Cornelius Crownfield, 1722.

Σχήμα: folio, 34 εκ.

Σημαντικός Άγγλος κληρικός και ελληνομαθής λόγιος, ο J. Covell (1638-1722) έμεινε επτά χρόνια στην Κωνσταντινούπολη (1670-76) στην υπηρεσία της Levant Company και της αγγλικής πρεσβείας, συλλέγοντας πλήθος πληροφοριών για θέματα δημογραφικά, πολιτικά, οικονομικά, φιλολογικά, αλλά και τοπογραφίας, ορυκτολογίας, βοτανικής, ζωολογίας, μουσικής, θεολογίας, αρχιτεκτονικής και επιγραφικής. Κατά την ετήσια παραμονή του στη Σμύρνη γνώρισε τον εκεί Άγγλο πρόξενο P. Rycaut. Η Αγγλική Εκκλησία έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την προσέγγιση των χριστιανικών δογμάτων και έτσι η πραγματεία του για την ορθόδοξη πρακτική εντάσσεται στο γενικότερο πνεύμα της εποχής. Ένα τμήμα από τα χειρόγραφα ταξιδιωτικά ημερολόγια του Covell δημοσιεύτηκαν το 1893 και το 1998.

[Contominas 172]

23

23. RANDOLPH, Bernard. *The present state of the Morea, called anciently Peloponnesus: Which hath been near two hundred years under the dominion of the Turks ... Together with a Description of the city of Athens, islands of Zant, Strafades, and Serigo...*, Λονδίνο 1686.

Σχήμα: 4ο, 20 εκ.

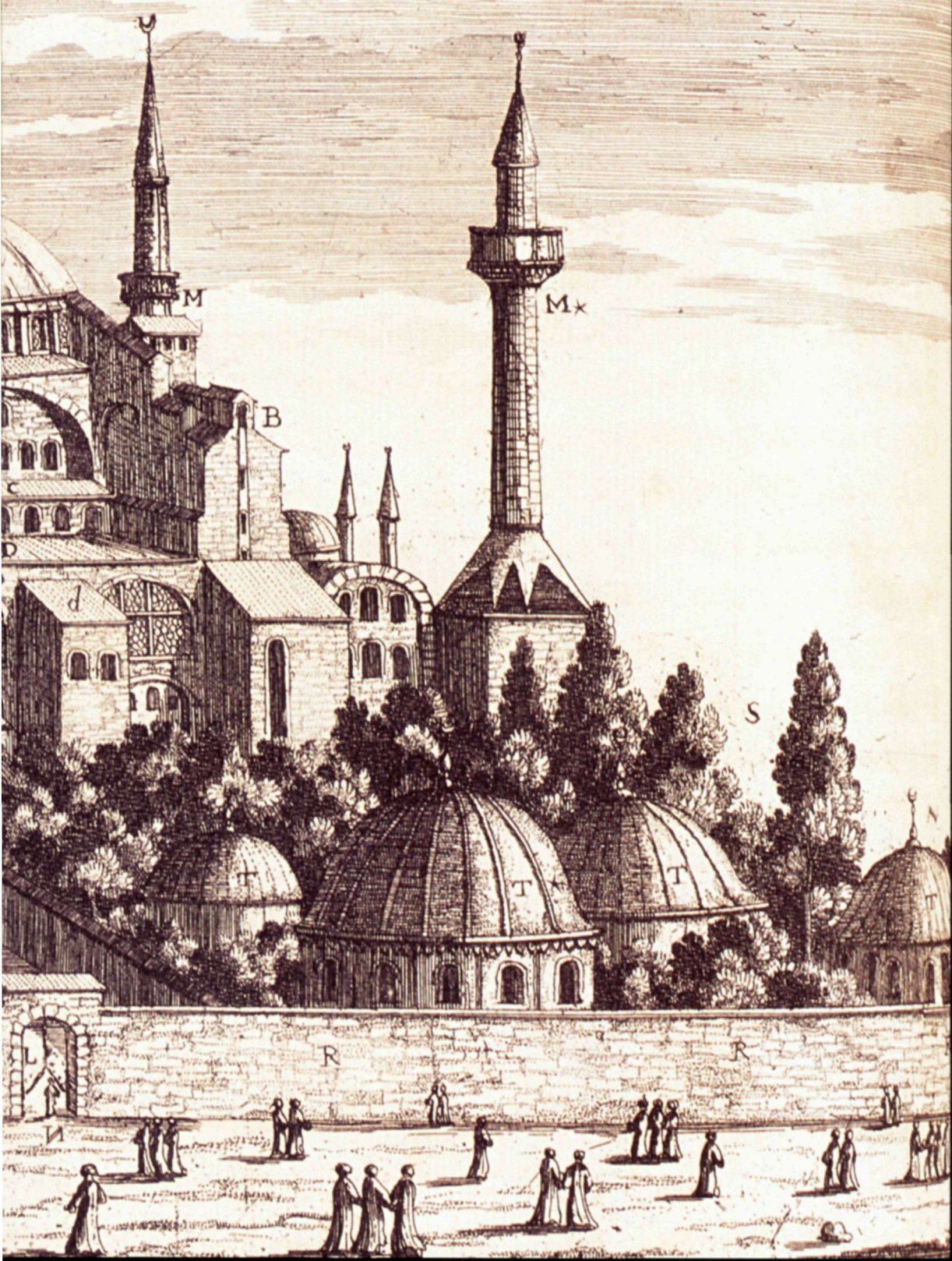
Άγγλος έμπορος που έμεινε περίπου εννέα χρόνια στην Ανατολή και περιόδευσε τον Μοριά (Κόρινθο, Βοστίτσα, Πάτρα, Αχαΐα, Χλεμούτσι, Αρκαδία, Ναυαρίνο, Μεθώνη, Κορώνη, Καλαμάτα, Μάνη, Μονεμβασιά, Ναύπλιο, Άργος, Τριπολιτσά), τα νησιά του Αιγαίου πελάγους, την Κρήτη και τη Ρόδο. Ακριβολόγος και θετικός, χωρίς πολλές λεπτομέρειες, με πληροφορίες προσωπικής εμπειρίας και όχι ερασιμους από προγενέστερα χρονικά, κατέθεσε ένα από τα πρώτα έργα που αποτελούσαν προϊόν πραγματικής διεΐσδυσης στον ελληνικό χώρο.

[Contominas 600]

21

DE S^{TE} SOPHIE
AMIDI

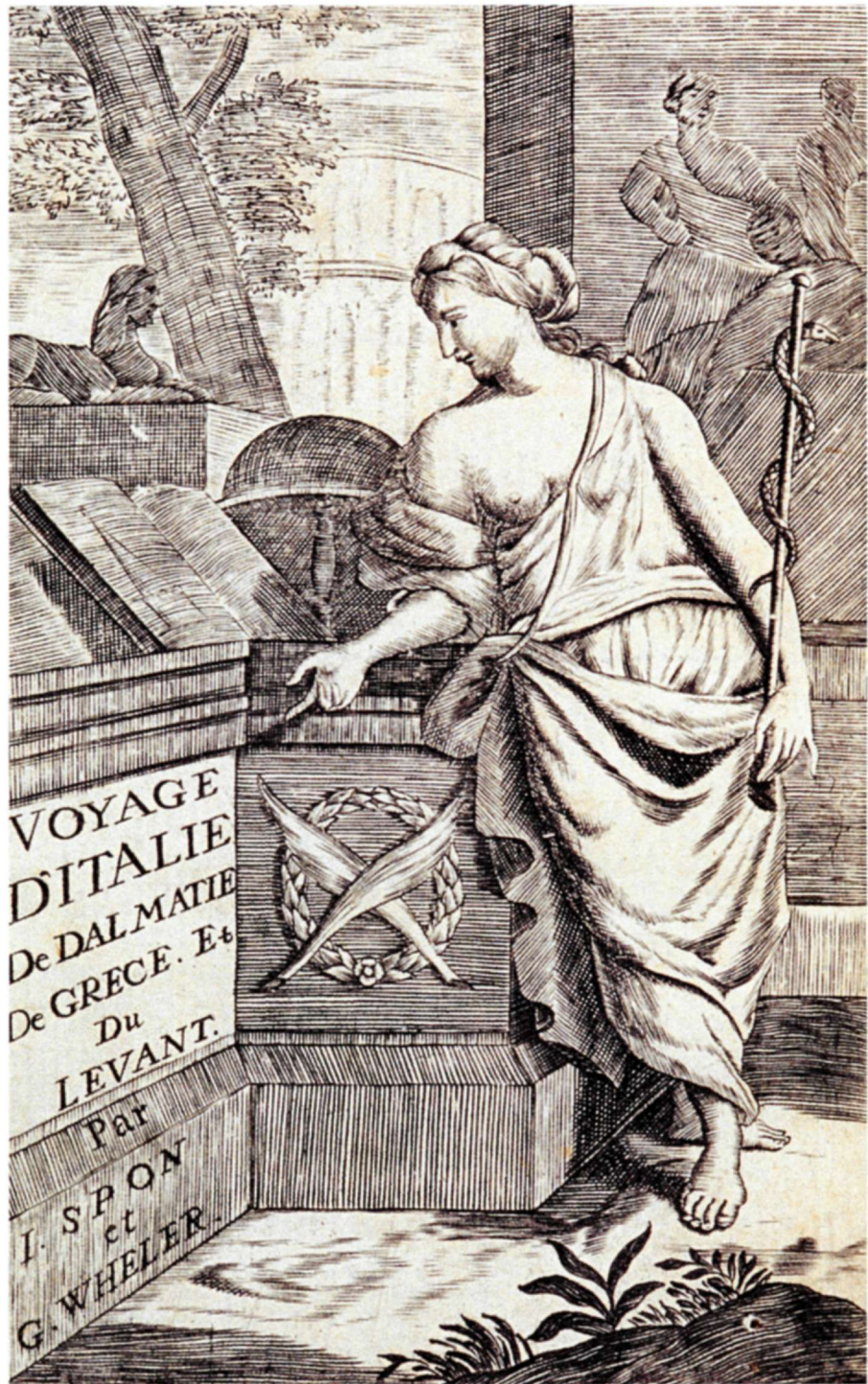

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄

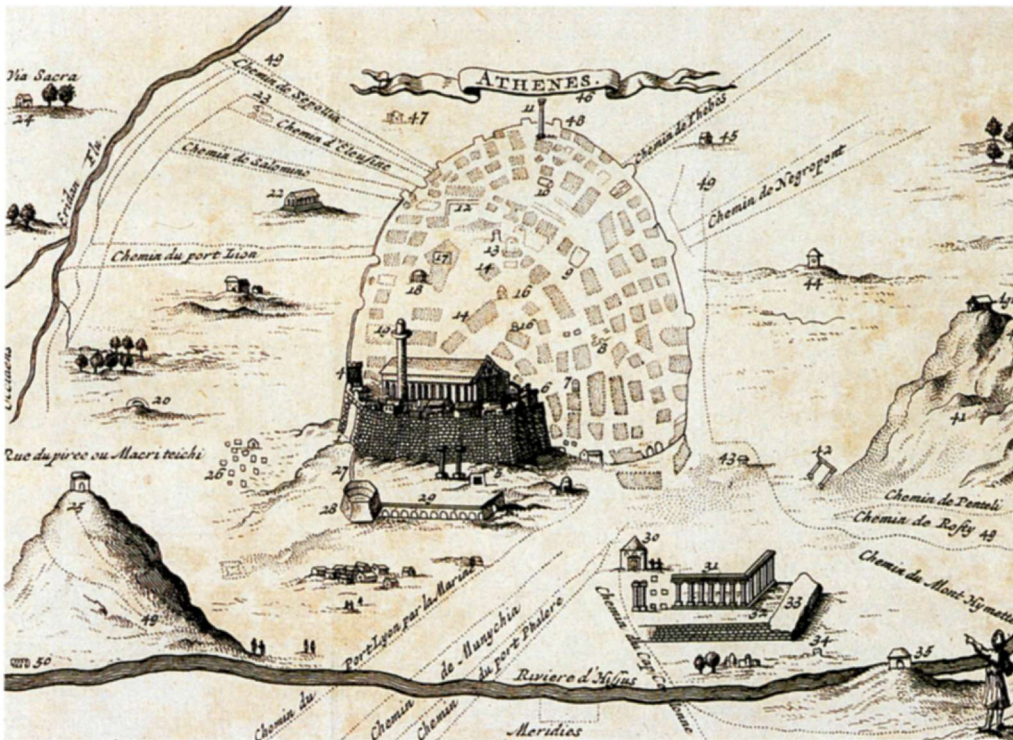
*Ο αρχαίος Κόσμος και
ο νεότερος Ελληνισμός
(17ος-18ος αιώνας)*

24, 25. SPON, Jacob. Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce, et du Levant, fait aux années 1675 & 1676, τόμ. I-II, Χάγη, Rutger Alberts, 1724.

Σχήμα: μικρό 8ο, 16 εκ.

Ο Γάλλος γιατρός, με τα αρχαιολογικά ενδιαφέροντα, J. Spon εγκαινιάζει με τα δύο ταξίδια του στην Ελλάδα (1674 και 1676) την επιστημονική περιήγηση, φαινόμενο που παρατηρείται μέχρι σήμερα. Είχε ήδη εκδώσει σχόλια στην *Περιγραφή της Αθήνας* του ιησουίτη Père Babin και ενεπλάκη αργότερα σε λόγια διαμάχη με τον A. G. Guillet για το ίδιο θέμα. Ταξίδεψε με τον G. Wheler, που γνώρισε στη Ρώμη, αλλά δημοσίευσαν ξεχωριστά τα χρονικά τους. Το έργο του, πρώτη έκδοση το 1678 στη Λυών, κατατάσσεται στην εποχή του ως μέγα φιλολογικό γεγονός και αποτελεί τομή στην εξέλιξη των περιηγητικών πονημάτων. Έργο αυτοψίας, χωρίς λογοκλοπές, δεν είναι άμοιρο και της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας. Το οδοιπορικό του επανεκδόθηκε στα γαλλικά, αλλά και αντιγράφηκε από τον συνοδοιπόρο του Wheler. Ο ίδιος, με τη βαθιά πολυμάθεια, την υγιή κριτική των αρχαίων κειμένων και την, για πρώτη φορά επιτόπια παρατήρηση, θεωρείται ως ο πραγματικός εισηγητής της αρχαιολογίας της πόλης των Αθηνών. Πέθανε πάμφτωχος το 1685 στη Γενεύη. [Contominas 686]

25

There is another Inscription also, where *Tyrinnus* is expressed with this *Epithet*, ΤΟΥ ΠΡΟΦΟΛΕΩΣ ΤΥΡΙΜΝΟΥ, Of *Tyrinnus* at the Entrance of the Gate.

ΑΙ-ΣΤΑΤΟΥ ΑΓΩΝΟΘΕΤΗΣ ΗΣΑΝ
 ΤΑΤΟΥ ΠΡΟΦΟΛΕΩΣ ΤΥΡΙΜΝΟΥ ΕΝ
 ΔΟΞΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΦΑΝΑΣ ΕΝ ΤΕ ΔΕ
 ΝΟΜΑΙΣ ΚΑΙ ΕΛΠΙΔΟΣΙΝ ΤΑΙΣ ΠΡΟΣ
 ΤΗΝ ΒΟΥΛΙΝ ΑΝΑΣ ΤΡΑΦΕΝΤΑ ΦΙΛΟ
 ΤΕΙΜΩΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΩΣ ΚΑΙ
 ΤΑΣ ΔΗΜΟΤΕΛΕΣ ΘΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΟΥ
 ΤΑΣ ΑΦΘΟΝΩΣ ΚΑΙ ΑΝΥΠΕΡΚΡΙ
 ΤΩΣ ΕΠΙΤΕΣΑΝΤΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙ
 ΔΑΕΝΤΕ ΤΩ ΘΥΜΕΛΙΚΩ ΚΑΙ ΤΥΜΝ
 ΝΩ ΑΤΩΝΙΘΕΜΑΣ ΙΝΙΑΣ ΥΝΚΡΙΤΩΣ
 ΟΙΚΟΘΕΝ ΚΑΙ ΤΕΜΝΑΣΙΝ ΠΡΟΣ ΠΑ
 ΡΑΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΔΑΚΙΑΝΟΥ ΑΝΑΡ
 ΝΙΑΣΑΙΣ ΑΡΧΑΙΣ ΚΑΙ ΔΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙΣ
 ΤΑΙ ΥΠΕΡΕΣΙΑΙΣ ΥΠΑΚΟΥΝ ΤΩΣ Π
 ΠΑΤΡΙΔΙ ΦΙΛΟΤΕΙΜΩΣ ΗΒΟΥΛΗ ΕΚΤΩΝ
 ΙΔΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΟΥΣ ΑΝΕΣΤΗΣΕΝ
 ΚΗΑΙΔΟΣ ΗΑΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΕΑΛΑΙΣ
 ΑΡΧΑΙΣ ΚΑΙ ΔΙΤΟΥΡΓΙΑΙΣ ΑΥΤΟΥ ΗΑ-Ε
 ΠΙΝΕΤΟΥΝΤΟΣ ΤΗ ΠΑΤΡΙΔΙ ΕΠΙΜΕΛΙ
 ΘΕΝΤΟΥ ΑΝΤΑΝΙΝΟΥ ΒΑΣΣΟΥ

Whence it may be conjectur'd, he had his Temple thereabouts. From this also it may be, that which Monsieur *Spon* filleth up in the other Inscription by ΠΡΟΠΑΤΡΟΣ, should rather be ΠΡΟΦΟΛΕΩΣ ΘΕΟΥ ΤΥΡΙΜΝΟΥ

By

26. WHELER, George. *A Journey into Greece... In Company of Dr Spon of Lyons. In six books. Containing I..., II..., III..., IV..., V..., VI...,* Λονδίνο, William Cademan, Robert Kettlewell and Awnsham Churchill, 1682.

Σχήμα: μικρό folio, 29 εκ.

Ο Άγγλος G. Wheler (1650-1723), θεώρησε ότι «η κοινοκτημοσύνη των κινδύνων και των δαπανών του ταξιδιού συνεπάγεται και την κοινοκτημοσύνη των επιστημονικών αποτελεσμάτων», και έτσι η δημοσίευση του χρονικού του αποτελεί μέτρια αντιγραφή του έργου του J. Spon, με τον οποίο συνταξίδεψε (1675-76) στην Ελλάδα και τη Μικρά Ασία. Σε αντίθεση με τον συνοδοιπόρο του, περιηγήθηκε περισσότερο από περιέργεια παρά από έφεση προς την αρχαιολογία. Ο χάρτης, με δικό του τριγωνομετρικό τρόπο χάραξης, της Αττικής, Achaia όπως την ονομάζει, και οι βοτανικές του παρατηρήσεις –συναποκόμισε πάνω από χίλια φυτά– κατατάσσουν το έργο, παρόλη τη λογοκλοπή, στα πρότυπα της αγγλικής περιηγητικής λογοτεχνίας. Δημοσίευσε ένα ακόμα σύγγραμμα για τις πρωτοχριστιανικές εκκλησίες και απέκτησε δεκαοκτώ παιδιά! [Contominas 789]

27. CORONELLI, Vincenzo. *Memorie Istoriografiche delli Regni della Morea, e Negroponte e Luoghi adiacenti descritte e consecrate all' Altezza Serenissima del Sig^r Principe Masssimiliano Guglielmo Duca di Brunsuich ... nel Laboratorio del P.M. Coronelli Cosmografo della Sereniss. Republica di Venezia* [Βενετία, 1686].

Σχήμα: folio, 40 εκ.

Σπάνια πρώτη έκδοση του περίφημου έργου του V.-M. Coronelli (1650-1718), ιδρυτή της Γεωγραφικής Ακαδημίας των Αργοναυτών στη Βενετία. Ανέλαβε να απεικονίσει τις νικηφόρες μάχες των συμπατριωτών του κατά τον Ενετοτουρκικό πόλεμο (1684-87). Στην παιδική του ηλικία ήταν ξυλουργός, το 1675 ανακηρύχθηκε διδάκτωρ της Θεολογίας, ενώ έκανε παράλληλες σπουδές στην Ευκλείδεια Γεωμετρία και την Αρχαία Φιλοσοφία. Ιερωμένος, κοσμογράφος, πρόδρομος της υδροδυναμικής, με εκατόν σαράντα εκδόσεις μεγάλου και μικρού σχήματος, ο Coronelli ήταν υπεύθυνος, ως το 1707, για την παραγωγή, από το πολυπληθές εργαστήριό του, πλούσιων χαρτογραφικών εκδόσεων που επηρέασαν την εξέλιξη των έντυπων γεωγραφικών εκδόσεων.

[Contominas 167]

28. CORONELLI, Vincenzo. *Memorie Istoriografiche de' Regni della Morea, Negroponte e Littorali fin' a Salonichi Accresciute in questa seconda edizione. Nel Laboratorio del P.M. Coronelli Cosmog[rafo] della Ser. Republica di Venezia...* [Βενετία 1686].

Σχήμα: 8ο, 17 εκ.

PIAZZA DI CALAMATA

Μικρού σχήματος, ταυτόχρονη μάλλον με την προηγούμενη, έκδοση του μεγαλειώδους έργου του Βενετού V.-M. Coronelli, που επιπλέον περιέχει έναν χάρτη της Πελοποννήσου, μία αλληγορική παράσταση της Βενετίας και μία εικόνα με τις ιπποურίδες στα οθωμανικά λάβαρα. Τα σχέδια αυτά συνοδεύουν

28

θηκε στις γεωγραφικές μελέτες τεκμηριώνοντας την ευρυμάθειά του με την παράθεση των πηγών στα έργα του. Βασίστηκε στην αρχαία ελληνική και λατινική γραμματεία και παραπέμπει στους: Ηρόδοτο, Πausανία, Πλούταρχο, Πτολεμαίο, Στράβωνα, Πλίνιο, Απολλώνιο, Ησύχιο, Πομπόνιο Μέλα, Σολίνο, Στέφανο Βυζάντιο, Ιωάννη Χρυσόστομο κ.ά. Χρησιμοποιεί επίσης τους πορτολάνους, τα νησολόγια (Buondelmonti, Bordone, Porcacchi, Boschini, Coronelli), σύγχρονές του περιηγητικές μαρτυρίες (Belon, Sandys, Du Loir, Spon και Wheler κ.ά.), έγκυρους χάρτες της εποχής του (Blaeu) και τις πληροφορίες Ολλανδών εμπόρων. Το έργο κυκλοφόρησε γαλλικά (1703, 1730) και το απόσπασμα για την Κρήτη ελληνικά (1836, 1999). [Contominas 190]

27

έκτοτε πάμπολλες επανεκδόσεις ή μεταφράσεις (αγγλικά, γαλλικά, φλαμανδικά, γερμανικά) των έργων του ή ακόμα εικονογραφούν μεταγενέστερα ταξιδιωτικά χρονικά, ιστορικά συγγράμματα και γεωγραφικά έργα. [Contominas 168]

29. DAPPER, Olfert. *Naukeurige Beschryving der Eilanden in de Archipel der Middellantsche Zee, en ontrent de zelve, gelegen: Waer onder de voornaemste Cyprus, Rhodes, Kandien, Samos, Scio, Negroponte, Lemnos, Paros, Delos, Patmos, en andere, in groten getale...*, Άμστερνταμ, Wolfgangh, Waesbergen, Boom, Someren και Goethals, 1688.

Σχήμα: folio, 37,5 εκ.

Ο Φλαμανδός γιατρός και λόγιος Ol. Dapper (1636-1689) αφιερώ-

30. ENDERLIN, Jacob, εκδότης. *Die hohe Stein-Klippen und Gebürge Cyanaeae, Olympus und Athos ... Weissen Meer, am Bosphoro-Thracico in Europa ligende, desz Griechischen Reichs haubt= und der Ottomannischen Porten dermahlige Residentz=Stadt Byzantz, Roma Nova, Stampol oder Constantinopel...*, Augsburg, Anthonius Nepperschmidt, 1688.

Σχήμα: μικρό folio, 30 εκ.

Τα έργα του περιελάμβαναν κυρίως πίνακες εμπνευσμένους από τις εκστρατείες της Ιεράς Συμμαχίας ενάντια στους Οθωμανούς (1684-1690). Βασίστηκε κυρίως στα έργα του V.-M. Coronelli. Αντέγραψε και επιμελήθηκε με άρτια τεχνική τα ίδια θέματα, αν και είχε εκδώσει ήδη από το 1685 το έργο *Die Grosse Welt-Beruffene in Thracien oder Romanien am Hellespont Ligende Hauptstadt Bisanz, Neu Rom, Constantinopel, oder nach Turckischer Benennung Stampol*. Έως το 1693 κυκλοφορούσε μία τουλάχιστον έκδοση κάθε χρόνο. [Contominas 239]

31. LA MOTTRAYE, Aubry de. *Voyages du Sr A. de La Motraye, en Europe, Asie & Afrique. Où l'on trouve une grande varieté de Recherches géographiques, historiques & politiques, sur l'Italie, la Grèce, la Turquie...*, τόμ. I-II, Χάγη, T. Johnson and J. van Duren, 1727.

Σχήμα: folio, 30,5 εκ.

Γάλλος ουγενότος εγκατεστημένος στην Αγγλία, ο A. de la Motraye (1674;-1743) άρχισε να ταξιδεύει το 1696 και για είκοσι έξι χρόνια περιόδευσε τη Βόρεια Ευρώπη, την Κριμαία, την Εγγύς Ανατολή, τη Ρωσία, την Πρωσσία και την Πολωνία. Το έργο του κοσμούν εντυπωσιακά χαρακτηριστικά με σπάνια θέματα του καθημερινού βίου. Στον πίνακα εδώ εικονίζεται κυκλικός χορός Ελληνίδων με ενδυμασίες από διάφορες περιοχές. Στο 1: Ελληνίδα από τη Σμύρνη· στο 2: Γυναίκα της Πάτμου· στο 3: Γυναίκα από τη Χίο· στο 4 και το 6: Γυναίκα από τη Βουλγαρία· στο 5: Γυναίκα από την Τήνο και τα γύρω νησιά· στο 7: νεαρή κοπέλα από τη Σμύρνη.

[Contominas 379]

32. TOURNEFORT, Joseph Pitton de. *Relation d'un Voyage du Levant, fait par ordre du Roy. Contenant l'histoire ancienne & moderne de plusieurs Isles de l'Archipel, de Constantinople, des côtes de la Mer Noire, de l'Armenie, de la Georgie, des frontières de Perse & de l'Asie Mineure...*, τόμ. I-II, Παρίσι, Imprimerie Royale, 1717.

Σχήμα: 4ο, 25,5 εκ.

Διάσημος γιατρός και φυσιολόγος ο J. Pitton de Tournefort (1656-1708), όταν ο Λουδοβίκος 14ος του ανέθεσε να φέρει νέα φυτά για τον Βασιλικό Βοτανικό

Κήπο, είχε ήδη ταξιδέψει στη Δυτική Ευρώπη, είχε εκδώσει βοτανολογικά συγγράμματα και είχε καταρτίσει μία θαυμάσια συλλογή από περίπου 50.000 βιβλία, αλλά και ενδυμασίες, όπλα, ορुकτά, όστρακα και άλλα αξιοπερίεργα. Ξεκίνησε για την Εγγύς Ανατολή την άνοιξη του 1700 με συνοδοιπόρους έναν ζωγράφο και έναν γιατρό. Περιηγήθηκε τριάντα οκτώ νησιά του Αρχιπελάγους και όλη τη βόρεια Μικρά Ασία, τον Πόντο και την Αρμενία, φθάνοντας ως την Τιφλίδα. Η πρώτη έκδοση του χειρογράφου του έγινε το 1717 και ακολούθησαν πολλές επανεκδόσεις, ενώ το έργο του μεταφράστηκε στα αγγλικά, γερμανικά και φλαμανδικά – το πρώτο μέρος του και ελληνικά. Πέθανε το 1708 από ατύχημα, πριν προλάβει τη δημοσίευση του ταξιδιωτικού του χρονικού, που αναδείχθηκε τους τρεις επόμενους αιώνες σε βασικό εγχειρίδιο κάθε ταξιδιώτη γι' αυτές τις περιοχές. Ακολουθώντας μια συγκεκριμένη μέθοδο περιγραφής

32

των πολιτειών που συναντά, οι πληροφορίες του αφορούν την τοπογραφία, την οικονομία, τη διοίκηση, την εθνολογική σύνθεση, τα ήθη και τις συνήθειες του καθημερινού βίου, αποδεικνύοντας ότι η αλήθεια της γνώσης προσεγγίζεται με την έρευνα, τη συστηματική μελέτη, την ταξινόμηση και τη γενίκευση. [Contominas 743]

33. LUCAS, Paul. *Voyage du sieur Paul Lucas fait par ordre du Roi dans la Grèce, l'Asie Mineure, la Macédoine, et l'Afrique...*, τόμ. I-II, Άμστερνταμ, Aux dépens de la Compagnie, 1714.

Σχήμα: 12ο, 15 εκ.

Δεύτερη έκδοση της δεύτερης περιοδείας του Γάλλου από τη Ρουέν Paul Lucas (1664-1737). Έμπορος, φυσιοδίφης, γιατρός, κυνηγός αρχαιοτήτων, ειδικός απεσταλμένος του Λουδοβίκου 14ου για την αναζήτηση αρχαιοτήτων, ταξίδεψε από το 1699 σε όλη την ανατολική Μεσόγειο και την Περσία και δημοσίευσε όλα τα ημερολόγια από τα ταξίδια του –εκτός από το τελευταίο–, τα οποία όμως έγραψαν οι Baudelot de Nerval, Étienne Fourmont και ο αββάς Banier, διαπρεπή μέλη της Ακαδημίας Καλών Τεχνών. Τα οδοιπορικά του προκάλεσαν αίσθηση σε όλη την Ευρώπη και έτυχαν πολλών επανεκδόσεων. Το δεύτερο ταξίδι του άρχισε τον Οκτώβριο του 1704 και διήρκεσε τέσσερα χρόνια, κυρίως στη Μικρά Ασία, την Κωνσταντινούπολη και τον βορειοελλαδικό χώρο. Επέστρεψε στη Γαλλία με 1.800 αρχαία νομίσματα, 22 αρχαία χειρόγραφα και 52 επιγραφές – από αυτό μόνο το ταξίδι όλα για τον Βασιλιά Ήλιο και για λογαριασμό του. Το τρίτο του ταξίδι έγινε το 1714. Πέθανε σε ηλικία εβδομήντα τριών χρόνων ταξιδεύοντας στην Ισπανία.

[Contominas 421]

34. FANELLI, Francesco. *Atene Attica Descritta da suoi Principii sino all'acquisto fatto dall'Armi Venete nel 1687... Divisa in quattro parti. Con varietà di medaglie, ritratti, e disegni*, Βενετία, Antonio Bortoli, 1707.

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

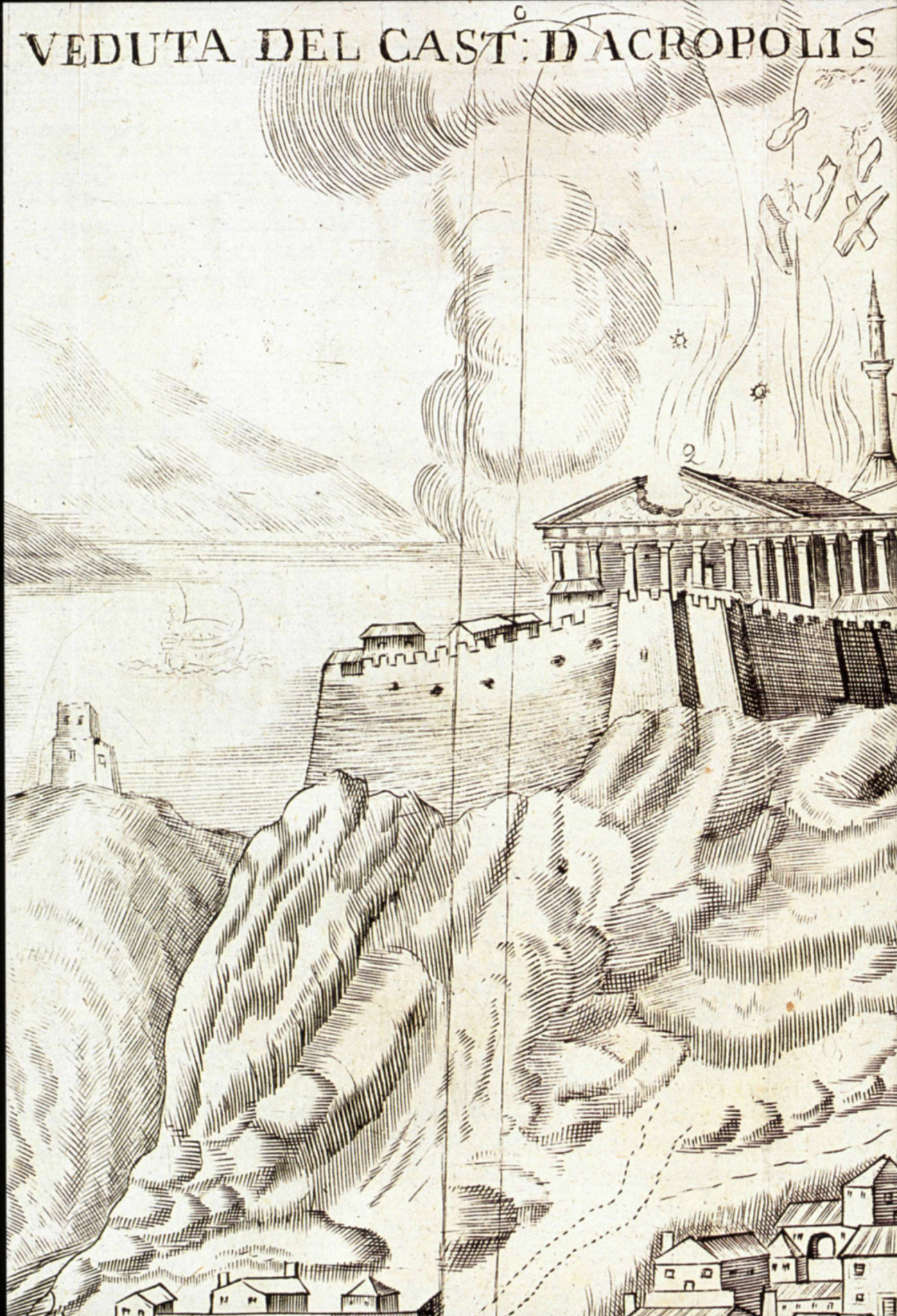
Πρώτη και μοναδική έκδοση. Ο Fanelli, για τον οποίο ελάχιστα γνωρίζουμε, δεν παρίστατο στην ανατίναξη του Παρθενώνα. Παρέδωσε όμως, είκοσι χρόνια αργότερα, βασισμένη σε αυθεντικές μαρτυρίες, μία λεπτομερέστατη περιγραφή των γεγονότων της εκστρατείας του Ενετού

34

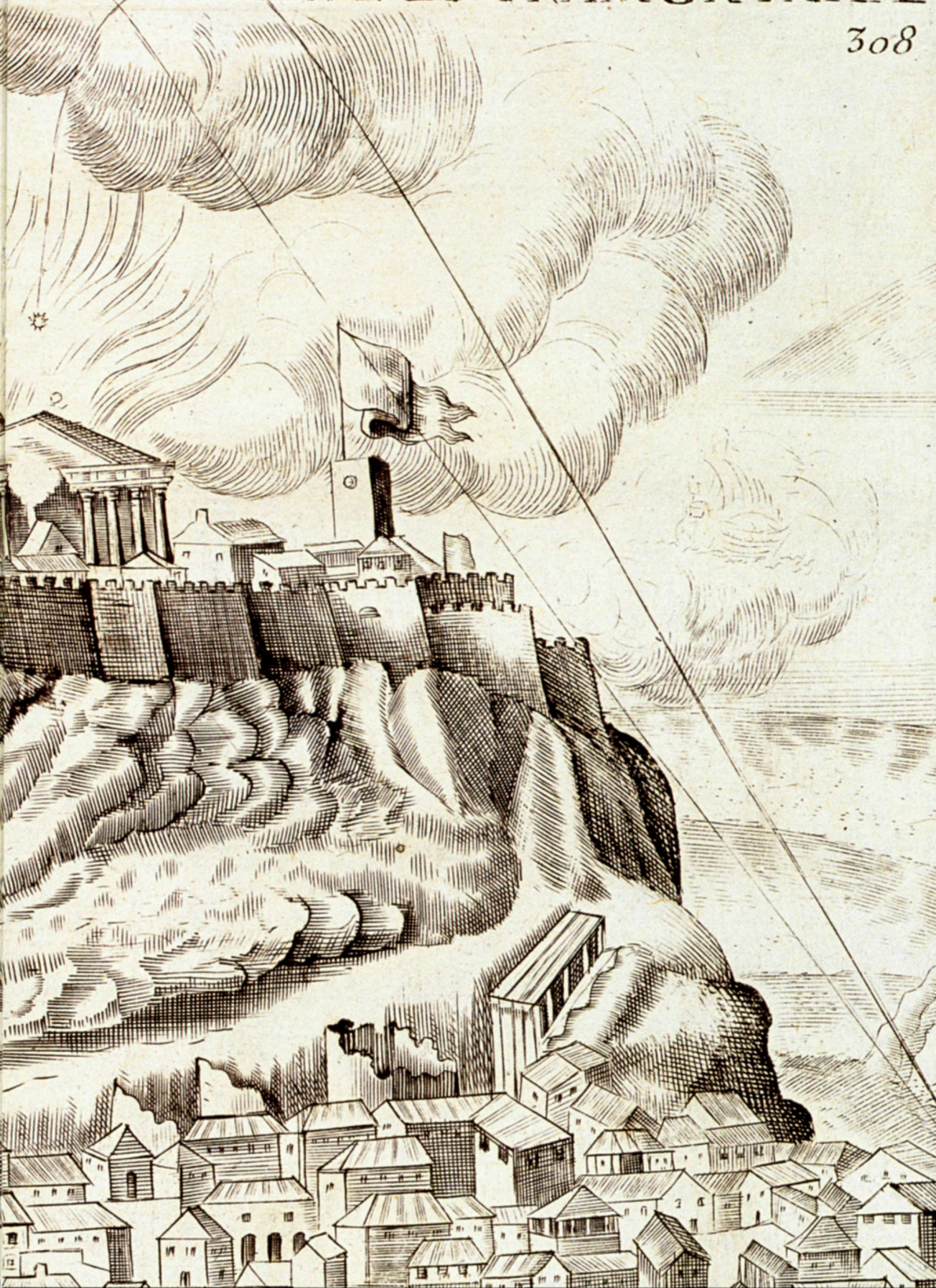
Fr. Morosini κατά της κατεχόμενης από τους Οθωμανούς Αθήνας. Πέντε μέρες μετά την αποβίβαση του βενετσιάνικου στρατού και την πολιορκία του φρουρίου της Ακρόπολης, τη νύχτα της 26ης Σεπτεμβρίου 1687 με πανσέληνο, ο Παρθενώνας καταστρέφεται από βόμβα που ρίχτηκε στην πυριτιδαποθήκη που βρισκόταν στο εσωτερικό του. Η έκρηξη που ακολούθησε άνοιξε στα δύο το τελειότερο κτίσμα της κλασικής τέχνης. Κατέπεσαν οι τοίχοι συμπαρασύροντας τον γλυπτό διάκοσμο, από τη στέγη δεν έμεινε τίποτα και ακολούθη-

VEDUTA DEL CAST: D'ACROPOLIS

DALLA PARTE DI TRAMONTANA

308

σαν πανικός και μεγάλη φωτιά. Το Κάστρο παραδόθηκε δύο μέρες μετά από τους Τούρκους και η βενετική σημαία υψώθηκε στην Ακρόπολη.
[Contominas 245]

35, 36. POCOCKE, Richard. *A Description of the East, and Some other Countries..., Cyprus and Candia ... the Islands of the Archipelago, Asia Minor, Thrace, Greece...*, τόμ. I-II, Λονδίνο, W. Bowyer, 1743-45.
Σχήμα: folio, 40 εκ.

Ο Άγγλος R. Pococke (1704-1765), με γερή μόρφωση, καλή οικογενειακή παράδοση και τον τίτλο του επισκοπικού επιτρόπου, ταξίδεψε πρώτα στην Ευρώπη και στη συνέχεια για τρία χρόνια, ξεκινώντας το 1737 από την Αίγυπτο, στους Αγίους Τόπους, στην Κύπρο, στην Κρήτη, στα νησιά του Αρχιπελάγους, στη Μικρά Ασία και στον ηπειρωτικό και βόρειο ελλαδικό χώρο, πράγμα αρκετά σπάνιο την εποχή εκείνη. Το «πομπώδες σύγγραμμα», όπως απεκάλεσε ο Εδ. Γίββων το οδοιπορικό του, παρά την έλλειψη λογοτεχνικού ύφους, γραμμένο όμως με ευθυκρισία και σχολαστικότητα, βρήκε ευρεία απήχηση όσο ήταν εν ζωή ο συγγραφέας του. Μεταφράστηκε γαλλικά, γερμανικά και φλαμανδικά. Εκτός από το εντυπωσιακό έργο, που καταρτίστηκε περισσότερο με λογοκλοπές και φήμες παρά με προσωπικές μαρτυρίες, ο Pococke δημοσίευσε το 1752 και τις επιγραφές που είχε συγκεντρώσει στη διάρκεια του ταξιδιού του: *Inscriptionum Antiquarum Graec et Latin Liber*. Στην Ιρλανδία υπάρχει ακόμα το δάσος των κέδρων που φύτεψε με σπόρους τους οποίους έφερε από τον Λίβανο. Το 1766 πουλήθηκαν στο Λονδίνο όλες οι αρχαιότητες που είχε συλλέξει στις περιοδείες του.
[Contominas 561]

37. DRUMMOND, Alexander. *Travels through different Cities of Germany, Italy, Greece, and several parts of Asia, as far as the banks of the Euphrates: In a Series of Letters. Containing, an account of what is most remarkable in their present state, as well as in their monuments of antiquity*, Λονδίνο, W. Strahan for the author, 1754.
Σχήμα: folio, 35,5 εκ.

Ένας ακόμα Άγγλος ταξιδιώτης στην ανατολική Μεσόγειο (1744-1751), ο A. Drummond δημοσίευσε το 1754 τις επιστολές που έστειλε στον αδελφό του. Πιθανότατα έμπορος, χρημάτισε πρόξενος της Αγγλίας (1754-56) στο Χαλέπι της Συρίας. Το 1751 είχε αναλάβει παρόμοια καθήκοντα στην Κύπρο, όπου οι περιοδείες του κάλυψαν χίλια περίπου χιλιόμετρα. Τα σχέδια που κοσμούν το έργο του σχολαστικού και δύστροπου αυτού ταξιδιώτη είναι καμωμένα με σαφήνεια και επιμέλεια και «αποδίδουν» περισσότερο από τα γραπτά του. Η

καταγραφή, μάλλον πληροφοριακή παρά αισθητική, των βυζαντινών και μεσαιωνικών μνημείων της Κύπρου παραμένει ιδιαίτερα σημαντική, ενώ γίνεται εξαιρετικά λεπτομερής όταν αναφέρεται σε εμπορικές δραστηριότητες, στο δίκαιο και στην πολιτική κατάσταση της νήσου.

[Contominas 221]

38. GUYS, Pierre Augustin. *Voyage littéraire de la Grèce, ou lettres sur les Grecs, anciens et modernes, avec un parallel de leurs moeurs. Nouvelle édition revue, corrigée, & considerablement augmentée...*, τόμ. I-II, Παρίσι, Veuve Duchesne, 1776.

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

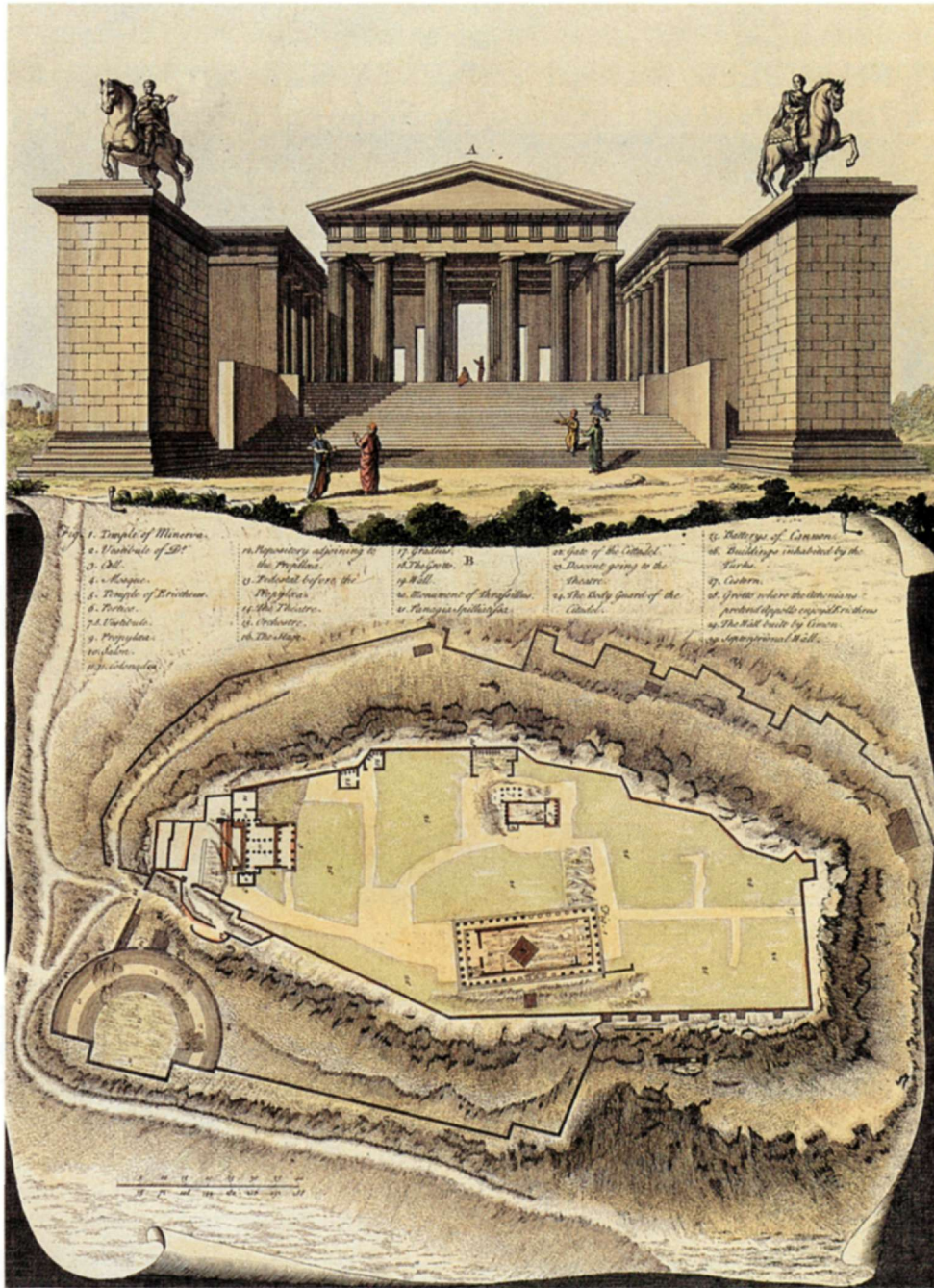
Έμπορος και μέλος της Ακαδημίας Γραμμάτων και Επιστημών της Μασσαλίας ο P.A. Guys (1721-1799) άρχισε να ταξιδεύει το 1748 στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα, έζησε πολλά χρόνια στην Κωνσταντινούπολη και το χρονικό του εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1771 χωρίς εικονογράφηση. Μετά τα Ορλωφικά (1769-70) αναδύεται ένα καινοφανές ενδιαφέρον για τον σύγχρονο Ελληνισμό, που απορρέει από την πεποίθηση ότι οι νεότεροι Έλληνες αποτελούν ζωντανά μνημεία του πολιτισμού που έλαμψε στις ίδιες περιοχές κατά την Αρχαιότητα. Την αντίληψη αυτή «εξακόντισε» το έργο του Guys, με τις κλασικίζουσες ονειροπολήσεις του αλλά και τη μακρά προσωπική ελληνική εμπειρία. Η προσπάθειά του να προσεγγίσει τους σύγχρονους Έλληνες τον οδήγησε στο να αποκαλύψει το υπόγειο ρεύμα μιας ιστορικής συνέχειας που διαποτίζει όλες τις καθημερινές κοινωνικές εκδηλώσεις του βίου τους. Παρά τις υπερβολές και την απουσία επιστημονικής τεκμηρίωσης, η ποιότητα του ύφους και η αίσθηση ακρίβειας έκαναν το έργο του ανάρπαστο.

[Contominas 315]

39. SAYER, Robert. *Ruins of Athens, with Remains and other valuable Antiquities in Greece*, Λονδίνο, Robert Sayer, 1759.

Σχήμα: μεγάλο folio, 52 εκ.

Το φανταστικό βασίλειο όπου τοποθετήθηκε τον 18ο αιώνα το ευρωπαϊκό όραμα της Ελλάδας εκφράζεται στην εικαστική ταξιδιωτική γραμματεία κυρίως με τους, ανταγωνιστικούς προς τους Άγγλους Stuart και Revett, εξήντα πίνακες (1758) του Γάλλου αρχιτέκτονα και επί σαράντα χρόνια καθηγητή στην Ακαδημία της Αρχιτεκτονικής J. D. Le Roy. Για τον τελευταίο, σύμφωνα με τους αισθητικούς κανόνες της εποχής, εικονιστικά όλα είναι επιτρεπτά, το θέμα υπερτερεί της εικόνας και η συγκίνηση είναι σημαντικότερη της αποτύπωσης. Η προσαρμογή του έργου αυτού στα αγγλικά από τον R. Sayer κρατάει ελάχιστα στοιχεία από το κείμενο του Le Roy, τα οποία όμως εμπλουτίζει με αποσπάσματα από το έργο του G. Wheeler. Στους πίνακές του αναμιγνύονται ακόμα περισσότερο τα ποικίλα θέματα που αναπαριστώνται. Τα «φαινόμενα» στους πίνακες τεκμηριώνονται με λόγια, επεξηγήσεις από την αρχαία γραμματεία. Η

ασυνήθιστα σπάνια αυτή έκδοση, που παρουσιάζεται εδώ, περιέχει είκοσι επτά, επιχρωματισμένες μεταγενέστερα, χαλκογραφίες.
[Contominas 646]

40. CHANDLER, Richard. *Travels in Asia Minor: Or an account of a Tour made at the Expence of the Society of Dilettanti*, Οξφόρδη, Clarendon Press, 1775.

Σχήμα: 4ο, 27 εκ.

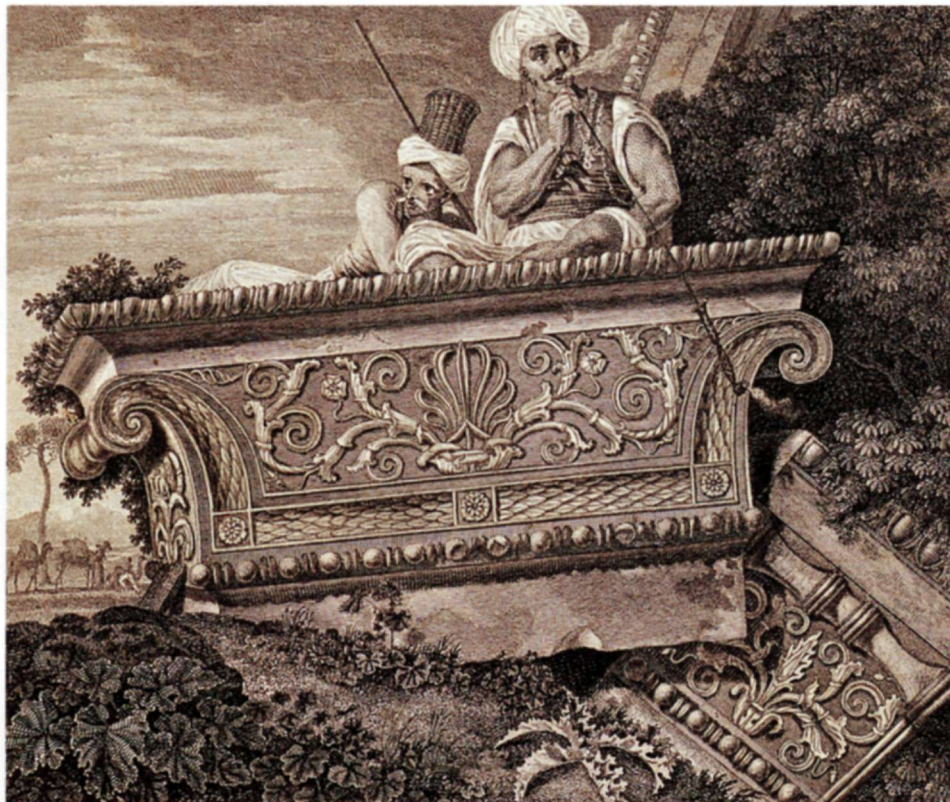
Στο έργο αυτό κατατίθεται μία από τις πιο σημαντικές περιγραφές του 18ου αιώνα για τον ελληνικό κόσμο. Απόφοιτος κολεγίου της Οξφόρδης, ο R. Chandler (1738-1810) νεότερος είχε ήδη εκδώσει (1763) σε δύο πολυτελείς τόμους, με τον τίτλο *Marmora Ochoeniensia*, την περιγραφή και τα σχέδια της συλλογής αρχαιοτήτων του κόμπα Arundel. Η Εταιρεία Dilettanti του ανέθεσε αρχαιολογική αποστολή στην Ιωνία με σκοπό την «περισυλλογή πληροφοριών και παρατηρήσεων σχετικά με το παρελθόν των χωρών αυτών και τα εναπομείναντα μνημεία». Συνοδευόταν από τον N. Revett, καταξιωμένο ήδη στην καταμέτρηση και σχεδίαση αρχαίων μνημείων, και από τον άξιο ζωγράφο W. Pars. Ξεκίνησαν τον Ιούνιο του 1764 και αφού περιηγήθηκαν στη Μικρά Ασία την περιοχή της Σμύρνης, έφθασαν στην Αθήνα από όπου επισκέφτηκαν τις αρχαιολογικές τοποθεσίες σε: Αττική, Κορινθία, Αργολίδα, Δελφούς, Πάτρα, Ολυμπία, Αρκαδία, και επέστρεψαν στην Αγγλία τον Νοέμβριο του 1766. Προϊόντα του ταξιδιού υπήρξαν: η μνημειώδης έκδοση *Ionian Antiquities* (1769-97), η έκδοση *Inscriptiones antiquae* (1774), που στηρίχθηκε στις επιγραφές που μετέφεραν, καθώς και οι ταξιδιωτικές αφηγήσεις του Chandler σε πεντάκωσια μόνο αντίτυπα. Στο τελευταίο βιβλίο ο συγγραφέας «αναπαρέστησε την πραγματικότητα κάτω από το σωστό της φως, με τον απλούστερο τρόπο», με απaráμιλλη λιτότητα, σαφήνεια και διεισδυτικότητα. Στον χάρτη εδώ διαγράφεται η πορεία τους στην Ιωνία και τη νότια ελληνική χερσόνησο.
[Contominas 139]

41. Εταιρεία των Dilettanti. *The Unedited Antiquities of Attica; comprising the Architectural Remains of Eleusis, Rhamnus, Sunium, and Thoricus, by the Society of Dilettanti, seconde edition*, Λονδίνο, Priestley and Weale, 1833.

Σχήμα: folio, 48,5 εκ.

Η Εταιρεία των Dilettanti, των Ερασιτεχνών, μία από τις πολλές λέσχες της βρετανικής αριστοκρατίας, ιδρύθηκε το 1732 με σκοπό την επαφή των μελών της, που είχαν ιδιαίτερη κλίση και αγάπη για τις τέχνες. Βαθμιαία, αφενός προώθησε, ενέπνευσε και πραγματοποίησε τις σημαντικότερες αρχαιολογικές αποστολές (1765-1846) στον ελληνικό χώρο, δημοσιεύοντας στη συνέχεια σε μνημειώδεις εκδόσεις τα πορίσματα αυτών και άλλων αποστολών, και αφετέρου συνετέλεσε στην εδραίωση του ευρωπαϊκού κλασικισμού του 18ου

αιώνα και στο να αποκτήσει το ευρωπαϊκό κοινό μία πλήρη εικόνα κυρίως της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής. Το σωτήριο όμως για την προόδο της αρχαιολογικής επιστήμης αυτό έργο της Εταιρείας δεν απέβη πάντοτε σωστικό για τις ίδιες τις αρχαιότητες. Οι συμμετέχοντες –στο πνεύμα της αρχαιολατρίας-αρχαιοθηρίας της εποχής– επιδόθηκαν και στη λεία αρχαιοτήτων

41

καταστροφική για τα ίδια τα μνημεία. Το έργο αυτό, καρπός της δεύτερης αποστολής της Εταιρείας στη Μικρά Ασία κυρίως και στην Αττική, περιλαμβάνει χώρους λιγότερο εντυπωσιακούς, όπως ο Ραμνούντας, ο Θορικός, το Σούνιο και η Ελευσίνα. Ο κατάλογος των μελών της Εταιρείας που προτάσσεται στην έκδοση αυτή περιλαμβάνει γνωστούς ταξιδιώτες-συγγραφείς όπως: J. Moritt, W. Drummond, Th. Hope, Marquis Douglas, Earl of Charlemont, Colonel Leake, W. Gell, Earl of Aberdeen και άλλους.

42. BELLIN, Jacques Nicolas. *Description Géographique du Golfe de Venise et de la Morée. Avec des Remarques pour la Navigation & des cartes & plans des Cotes, Villes, Ports & Mouillages*, Παρίσι, Didot, 1771.

Σχήμα: 4ο, 25,5 εκ.

Ο γεωγράφος μηχανικός του γαλλικού ναυτικού J.N. Bellin ανέλαβε να σχεδιάσει όλες τις ακτές και τα αγκυροβόλια στις περιοχές της Αδριατικής, του Ιονίου πελάγους και της Πελοποννήσου. Η επιτόπια έρευνά του άφησε, εκτός από τα σχέδια των ακτογραμμών, και πληροφορίες από την παραμονή του στα καταγραφόμενα μέρη. Έτσι, εκτός από τις γνωστές αναφορές για τα φρούρια και τα αρχαία τοπωνύμια, που άντλησε σίγουρα από παλαιότερους πορτολάνους και γεωγραφικά έργα, αναγιγνώσκουμε την πρώτη ίσως οδοιπορία και αυτοψία επισκέπτη, εκτός από τις μεγάλες πόλεις, σε χωριά και άλλες τοποθεσίες. Ο Bellin εκτός από αυτό το έργο με τους σαράντα εννέα πίνακες δημοσίευσε και άλλα χαρτογραφικά έργα, αλλά και έργα για τη ναυσιπλοΐα. [Contominas 52]

43. CHOISEUL-GOUFFIER, Marie G. A. Florent de. *Voyage pittoresque dans l'empire Ottoman, en Grèce, dans la Troade, les îles de l'Archipel et sur les côtes de l'Asie-Mineure... Seconde édition, augmentée de notices historiques d'après les voyageurs modernes les plus célèbres...* — Atlas, Παρίσι, J.-P. Aillaud, 1842.

Σχήμα: folio, 45,5 εκ.

Το μνημειώδες πόνημα του M.G.A.F. Choiseul-Gouffier (1752-1817) με την καινοτομία της εικόνας, πρωταρχικό στοιχείο του έργου, θα φέρει στον Ευρωπαϊό αναγνώστη ζωντανό τον μαγικό κόσμο της Ανατολής. Ο Γάλλος ευπατρίδης, παρορμητικός ως νέος στο πρώτο του ταξίδι (1776), συγκροτημένος διπλωμάτης πλέον στο δεύτερο (1784-1792), με οδηγό τα κείμενα της αρχαίας ελληνικής και λατινικής γραμματείας, αντικρίζει τη ζωή σαν ένα κομμάτι αρχαίας ελληνικής γης όπου οι άνθρωποι, σε ένα σκηνικό με τοπία και ερείπια, αναβλύζουν ακόμα πηγαία και γνήσια αισθήματα φιλοξενίας, ευγένειας και τιμιότητας. Παραδίδει έτσι ένα πολύτομο έργο που προδίδει πολύπλευρο ταλέντο με αρχαιολογικά ενδιαφέροντα, φιλοπεριέργεια, κριτικό πνεύμα, καλλιτεχνικό αισθητήριο και πληροφορίες από την άμεση επαφή του με την ελληνική πραγματικότητα. Η πρώτη έκδοση κυκλοφόρησε μεταξύ 1782 και 1822· εν τω μεταξύ ο συγγραφέας πέθανε και η έκδοση ολοκληρώθηκε πλέον από τον Barbié de Bocage. Ο Choiseul-Gouffier στο επιβλητικό του έργο εξέφρασε μ' έναν νέο και πρωτότυπο τρόπο το αρχαίοφιλο και το νέο φιλελληνικό πνεύμα της εποχής του - διστακτικό ακόμα γύρω από τις διαδικασίες της αφύπνισης του ελληνικού εθνικού στοιχείου.

[Contominas 148]

44. [MORENO, José.] *Viage à Constantinopla, en el Año de 1784, escrito de orden superior*, Μαδρίτη [Lazaro Gayguer], 1790.

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Ενδιαφέρον έργο, που περιγράφει το ταξίδι του ισπανικού στόλου στην Κωνσταντινούπολη το 1784, βασισμένο στο χειρόγραφο του Don Gabriel de

Aristizabal, πλωτάρχη της αποστολής. Ο ίδιος ο Moreno δεν μετείχε στην αποστολή· βασίστηκε στις σημειώσεις του ναυάρχου, σε άλλα διπλωματικά έγγραφα, στην αρχαία ελληνική και λατινική γραμματεία και σε όλα τα σημαντικά περιηγητικά έργα που είχαν εκδοθεί μέχρι το 1790, όπως των Roscoe, Browne, Olivier, Kinnier, κ.ά. Πολλά από τα σχέδια της έκδοσης ανήκουν στους A. Aguardo, J. Velasquez και Van Mour.
[Contominas 483]

44

45. CRAVEN, Elizabeth, Lady. *A Journey through the Crimea to Constantinople...*, Λονδίνο, G.G. J. and J. Robinson, 1789.

Σχήμα: 4ο, 19 εκ.

Η Elizabeth Craven (1750-1828) χώρισε τον άντρα της το 1783 και ταξίδεψε (1785-86) διά μέσου της Κεντρικής Ευρώπης ως την Κριμαία, απ' όπου διέπλευσε για την Κωνσταντινούπολη. Παρέμεινε στην οθωμανική πρωτεύουσα κοντά στον Choiseul-Gouffier, περιόδευσε στα ελληνικά νησιά Άνδρο, Σίφνο, Νάξο, Αντίπαρο και επισκέφτηκε την Αθήνα. Στο ταξίδι της επιστροφής της παρέμεινε στις παραδουνάβιες πριγκιπικές πρωτεύουσες Ιάσι και Βουκουρέστι. Σχετίστηκε με τον «φαναριώτικο» περίγυρο, ταξίδεψε με κάθε άνεση και και χωρίς καμιά ενόχληση στη Μολδαβία και τη Βλαχία και μας άφησε αξιοσημείωτες περιγραφές –αν και ειρωνικές σαν Αγγλίδα αριστοκράτισσα– για τις Ελληνίδες στα νησιά και τις διασκεδάσεις τους, τις μουσικές των Ελλήνων, τον διορισμό από την Υψηλή Πύλη και την αναχώρηση του Έλληνα ηγεμόνα της Βλαχίας Νικόλαου Μαυρογένη, καθώς και μια περιγραφή που αναφέρεται στο ταξίδι της, με τουρκικό σκάφος και Έλληνα κυβερνήτη, από το λιμάνι της Σεβαστούπολης, στη Μαύρη Θάλασσα, ως την Κωνσταντινούπολη.

[Contominas 173]

46. [DALVIMART, Octavien.] *The Costume of Turkey, illustrated by a Series of Engravings; with Descriptions in English and French,* Λονδίνο, W. Bulmer for William Miller, 1804.

Σχήμα: folio, 36 εκ.

Ελάχιστα γνωρίζουμε για τον καλλιτέχνη, εκτός του ότι εργάστηκε στην Αγγλία ως ζωγράφος και χαράκτης. Όπως διαβάζουμε στον πρόλογο, ταξίδεψε για τέσσερα περίπου χρόνια (περ. το 1798) και τα σχέδια έγιναν εκ του φυσικού. Η πρώτη έκδοση του κομψού αυτού έργου έγινε το 1802 (επανεκδόθηκε από το 1818 ως το 1820) και περιέχει εξήντα σχέδια με ανθρώπινους τύπους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι επεξηγήσεις βασίζονται σε αποσπάσματα από τα έργα των De Tott, Dallaway, Olivier, Montague, Tournefort, d'Ohsson και άλλους. Τα σχέδια αυτά χρησιμοποιήθηκαν σε παρόμοια λευκώματα ή εικονογράφησαν άλλα περιηγητικά έργα. Στη συγκεκριμένη εικόνα η επεξήγηση αναφέρεται στην ενδυματολογική κομψότητα των Ελληνίδων στις νήσους γενικά και στην επιμονή των Ελλήνων στην πίστη τους στην, κατά τον Στράβωνα ονομαζόμενη, Προκόνησο.

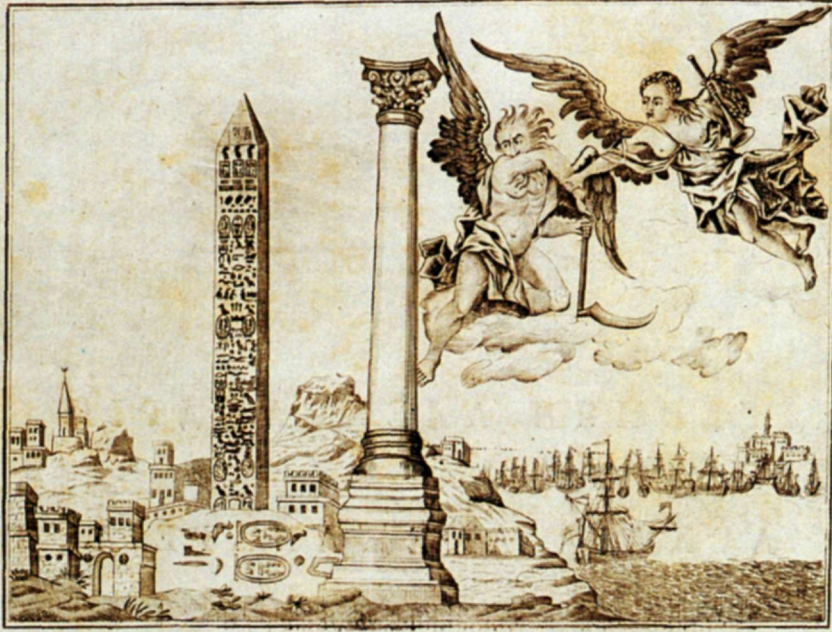
[Contominas 187]

47. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ, Βυζάντιος. *Ἀρχιμανδρίτης Ὁρους Σινᾶ, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἀρχαία Ἀλεξάνδρεια. Περιγραφή τῆς πόλεως ταύτης ἐν τῇ κατὰ πάροδον περιηγήσει τοῦ Κιαίβο-Αικατερινο-Γραικικοῦ Μοναστηρίου Ἀρχιμανδρίτου Κωνσταντίου, καλλωπισθεῖσα μετὰ εἰκονογραφικῶν καὶ ἰχνογραφικῶν σχεδίων...*, Μόσχα, Ἐν τῇ Ἐλευθέρα Τυπογραφίᾳ Γαρίου καὶ Κομπανίας, 1803.

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Ηγούμενος στο μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης του Σινά, εξέδωσε έργα με την περιγραφή της Κωνσταντινούπολης και της Μονής Κύκκου στην Κύπρο (1819) και τα *Αιγυπτιακά* (1819). Ο Κωνσταντίνος σημειώνει για τους περιηγητές της εποχής του: «... οἱ περίεργοι οὖν περιηγηταί, οἱ παρασυρθέντες κατὰ διαφόρους χρόνους ὑπὸ τῆς ἄκρας ἐφέσεως τῆς τε ἐρεύνης καὶ μαθήσεως, ἀπὸ τοῦς κόλπους τῆς Εὐρώπης... ὑποκείμενοι πάντοτε... πρὸ ἀκατάπαυστον πάλιν μυρίων δυσκολιῶν, ... δὲν ἐδυνήθησαν ποτὲ νὰ ἐνατενίσουν... τὰ τεράστια ἐγκαταλείμματα τῆς ἀρχαιότητος, ... εἰμὴ λάθρα, κλεπτικῶς καὶ παρερχόμενοι τὸ ἄπιστον τῶν ἐντοπίων... μόλις καὶ ἐδυνήθησαν νὰ διαφυλάξουν εἰς μνήμην αὐτῶν καὶ συνεχῶς περιέγραψαν κατὰ τοῦς ἀβεβαίους λόγους τῶν ἐρμηνειῶν αὐτῶν ...διὸ καὶ ...ἐβουλήθην νὰ περιγράψω περὶ ἐκείνων μόνον τὰ ὅποια αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδον...». Την περιγραφή της αρχαίας και της σύγχρονης του πολιτείας κοσμούν σχέδια και ένα ιχνογράφημα του λιμένα της Αλεξάνδρειας. Η *Περιγραφή...* αποδίδεται στα ελληνικά και στα ρωσικά.

[Contominas 364]

ДРЕВНЯЯ АЛЕКСАНДРІЯ.

Древняя Александрія созиждена и ознаменована была всѣмъ великолѣпнѣмъ блистательной роскоши Александра Македонскаго. Сколь многихъ превращеній была она предметомъ! сколь многія разоренія свершались въ жертву ея

48. ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΝ. *Ῥισαλέγι Σερόριφ Μεσλέκ Ούλλάχ Μουκαττὲς Τζεπέλη Σινανὴν Πεγιανηντέτουρ. Σιναῖτη Πρωτοσύγκελος Ἰσταμπολλοῦ Βελιουλάχ Φαζιζετλοῦ Δανιήλ Ἱερομόναχοζοῦν ... Ἱγνάτιος Ἱερομόναχοσταν..., Βενετία, Δημήτριος Θεοδοσίου, 1784.*

Σχήμα: 4ο, 22 εκ.

Τα *Προσκυνητάρια* Ἁγίων Τόπων, ευρέως διαδεδομένοι «τουριστικοί οδηγοί» των θείων προσκυνημάτων, οριοθετούν τους τόπους περιήγησης των πιστών. Επρόκειτο για βιβλία μικροῦ σχήματος με σαφῶς χρηστικό χαρακτήρα, που συντάσσονταν σε απλή και σαφή γλώσσα, κατὰ κανόνα σε πεζό και σπανιότερα σε ἔμμετρο λόγο. Περιείχαν συνήθως περιγραφές πολλῶν προσκυνημάτων της Παλαιστίνης που ὀφείλαν οι πιστοὶ να εντάξουν στο δρομολογίό τους. Συντάχθηκαν ἄλλοτε ἀπὸ προσκυνητές και ἄλλοτε ἀπὸ συγγραφείς με λογοκλοπές και συμπιλήματα ἄλλων παρεμφερῶν ἔργων. Πρωτοεμφανίστηκαν γύρω στα μέσα του 17ου αἰῶνα και τον 18ο αἰῶνα γνώρισαν μεγάλη διάδοσι. Τα *Προσκυνητάρια* για το Ὅρος Σινά στα ἑλληνικά τιτλοφοροῦνταν συνήθως: *Περιγραφή ἱερὰ διηγουμένη συντόμως, καὶ περιληπτικῶς, τὰ ἐπισημότερα τοῦ ἁγίου καὶ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ μεγαλεῖα, μετὰ τῶν πέριξ...* Το συγκεκριμένο, ἐξαιρετικά σπάνιο, *Προσκυνητάριο* συντάχτηκε στα καραμανλίδικα (τουρκικά με ἑλληνικούς χαρακτήρες) και ἀπευθυνόταν στους τουρκόφωνους ορθόδοξους της Μικρᾶς Ἀσίας, που ὁμως οι κληρικοὶ τους χρησιμοποιούσαν τα ἑλληνικά κατὰ τὴ θεία Λειτουργία. Ἡ ἐρμηνεία και μετάφραση, με προτροπή του Κωνσταντινουπολίτη Βελιουλάχ Φαζιζέγλου, σιναῖτη πρωτοσύγκελου Δανιήλ ἱερομόναχου, πραγματοποιηθῆκε ἀπὸ τον ἱερομόναχο Ἱγνάτιο Σαράφογλου με ἐξοδα του μοναστηρίου και το βιβλίο τυπώθηκε στη Βενετία ἀπὸ τον Δημήτριο Θεοδοσίου. Στο *Προσκυνητάριον* περιγράφεται ο ἱερός ναός, το παρεκκλήσι της Ἁγίας φλεγομένης Βάτου και ἄλλα ἱερά μετόχια, ἐνὼ περιλαμβάνει και τὴν *Ἀκολουθία της Ἁγίας Αἰκατερίνης* στα ἑλληνικά.

[Contominas 587]

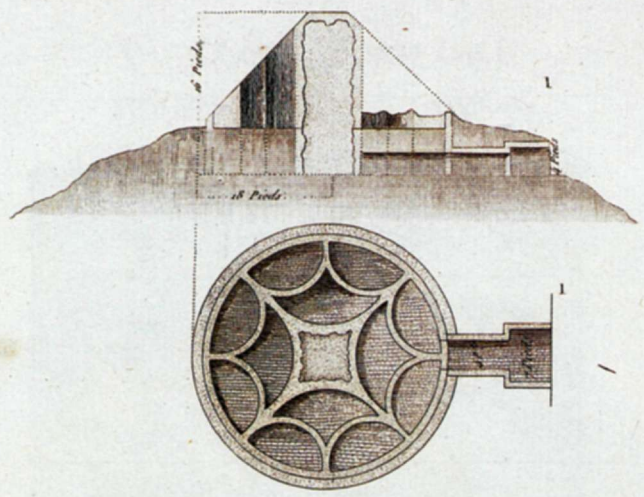

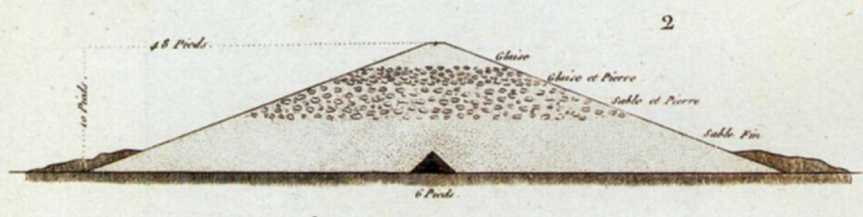
ΕΝΟΤΗΤΑ Γ΄

*Από τον Διαφωτισμό
ως την Απελευθέρωση
(18ος αιώνας έως το 1830)*

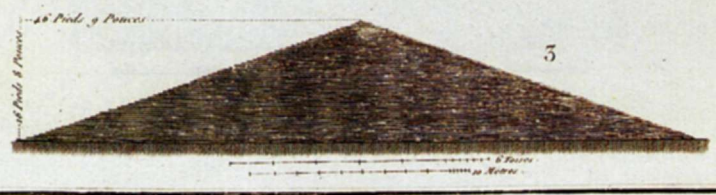
PLAN ET COUPE DU TOMBEAU D'AJAX.

COUPE DU TOMBEAU D'ACHILLE.

TOMBEAU DE PATROCLE.

49. LECHEVALIER, Jean Baptiste. *Recueil des Cartes, Plans, Vues et Médailles pour servir au Voyage de la Troade*, Παρίσι, Dentu, 1802.

Σχήμα: 4ο, 34 εκ.

Το ομηρικό πεδίο των μαχών, αφού πέρασε σε ονειροπόλες αφηγήσεις στα κείμενα του 16ου-17ου αιώνα, δέχτηκε το 1785 τον Γάλλο J. B. Lechevalier ως «πολιορκητικό κριό» να εισβάλλει στον χώρο αναζητώντας ίχνη που θα τον βοηθούσαν στον τελικό του στόχο, την ανακάλυψη της Τροίας. Έκτοτε ο χώρος διατήρησε και γαλούχησε μανιωδώς το ενδιαφέρον για αρχαιολογικές έρευνες, φιλολογικές συζητήσεις και κατ' επέκταση έγινε επιτακτικός και αναγκαίος στόχος επίσκεψης των περιηγητών. Ο Lechevalier αρχαιολόγησε στην περιοχή της Τρωάδας και δεύτερη φορά (1786-87), συντροφιά με τον Choiseul-Gouffier καθώς και συνοδεία με τον ζωγράφο L. F. Cassas. Τα πορίσματα των ερευνών του παρουσίασε στη Royal Society στο Εδιμβούργο και το 1802 δημοσιεύτηκε ολοκληρωμένο το τρίτομο έργο του, συνοδευόμενο από Άτλαντα. Παρά τις ανακρίβειες των συμπερασμάτων του συσχετίζει, όπως και στις εικόνες, όλα τα δεδομένα του με αντίστοιχους ομηρικούς στίχους. Οι συστηματικές ανασκαφές στην Τροία άρχισαν το 1871 από τον Ερρίκο Σλήμαν.

[Contominas 397]

50. [BISANI, Alessandro]. *A picturesque tour through part of Europe, Asia, and Africa: containing many new remarks on the present state of society, remains of ancient edifices, &c. With plates, after designs by James Stuart ... Written by an Italian gentleman*, Λονδίνο, R. Faulder, 1793.

Σχήμα: μικρό 4ο, 19,5 εκ.

Ο Ιταλός A. Bisani ταξίδεψε από τις 29 Απριλίου του 1788 ως τις 7 Οκτωβρίου του 1789. Ξεκινώντας από το Παλέρμο επισκέφτηκε τη Μάλτα και τη Θεσσαλονίκη, ύστερα τη Σκιάθο, την Τζια, την Αθήνα, τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη και τη Μύκονο. Το κείμενό του, υπό μορφή επιστολών, αναδεικνύει έναν απλό ταξιδιώτη, λάτρη της Μεσογείου και θαμπωμένο τόσο από την αρχαία Αθήνα όσο και από την οθωμανική πρωτεύουσα. Οι επιστολές αυτές, που δεν κυκλοφόρησαν ποτέ στα ιταλικά, πρωτοπαρουσιάστηκαν γαλλικά και μεταφράστηκαν και γερμανικά. Οι πίνακες βασίστηκαν σε σχέδια του James Stuart. Η γενιά των αρχαιόφιλων Dilettanti, αρχιτεκτόνων, αρχαιολόγων και φιλολόγων, έθεσε τα βασικά ζητήματα της μελέτης της ελληνικής αρχαιολογίας που πυροδοτήθηκε χάρις στη μνημειακή έκδοση των J. Stuart και N. Revett –ολοκληρώθηκε αρκετά χρόνια μετά το ταξίδι τους του 1751– και διαφύλαξε σε καλαίσθητους πίνακες με άρτιες μετρήσεις τις *Αρχαιότητες των Αθηνών*, ενώ προκάλεσε τον ενθουσιασμό του ευρωπαϊκού κοινού. Τα σχέδια χρησιμοποιήθηκαν και σε άλλες περιηγητικές εκδόσεις.

[Contominas 71]

51. OLIVIER, Guillaume Antoine. *Atlas pour servir au Voyage dans l'Empire Othoman, l'Égypte et la Perse, fait par ordre du Gouvernement...*, Παρίσι, H. Agasse [1801-07].

Σχήμα: 4ο, 33 εκ.

Βοτανολόγος και εντομολόγος, με πολυμέρεια γνώσεων και επιστημονική πείρα, σε ηλικία τριάντα έξι ετών ο G. A. Olivier ταξίδεψε (1792-99), έχοντας συνοδοιπόρο του τον M. Bruguière, με αποστολή του γαλλικού κράτους στην Κωνσταντινούπολη, στα νησιά του Αρχιπελάγους, στην Κρήτη, την Αίγυπτο, τη Συρία και τη Μεσοποταμία, φθάνοντας ως την Περσία. Στο εξάτομο έργο του ταξινομούνται με μεθοδικότητα και σοβαρότητα, χωρίς ανεκδοτολογικά στοιχεία, πληροφορίες για τη γεωγραφία, την παραγωγή και το εμπόριο, τη γεωπονία και τη γεωλογία, την ιατρική, τα ήθη και το δίκαιο των λαών που επισκέπτεται αλλά και για τις «οικονομικές και πολιτικές τέχνες». Οι εκτιμήσεις του για τις εθνότητες αντανακλούν τις φιλελεύθερες ιδέες της εποχής του. Ο Άτλαντας περιέχει σχεδόν αποκλειστικά χάρτες και πίνακες φυσικής ιστορίας, εκ των οποίων δύο μόνο με ηθογραφικά θέματα. [Contominas 516]

52

52. CASTELLAN, Antoine Laurent. *Lettres sur la Morée, l'Hellespont et Constantinople ... Seconde édition, ornée de soixante-trois planches dessinées et gravées par l'Auteur*, τόμ. I-III, Παρίσι, A. Nerveu, 1820.

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

Την εποχή της γαλλικής πολιτικής ευρέως διπλωματικού ανοίγματος προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία επί Σελίμ Γ΄, ο A. L. Castellan (1772-1838) περιηγήθηκε τον νότιο ελλαδικό και νησιωτικό χώρο ως μέλος αποστολής για την επισκευή των πλοίων και την εκτέλεση λιμενικών έργων στην οθωμανική πρωτεύουσα. Δημοσίευσε τις εντυπώσεις του, υπό μορφή επιστολών, σε τρεις εκδόσεις με πάμπολλα χαρακτηριστικά που βασίστηκαν σε δικά του σχέδια. Με τρόπο ευφυή, αντικειμενικό αλλά και ευαίσθητο, καταγράφει την εικόνα των νησιών, του Μοριά και της Προποντίδας στρέφοντας το βλέμμα του και στις παραδόσεις του τόπου. Είναι από τους πρώτους περιηγητές που ευαισθητοποιούνται με την ελληνική μουσική και την ορθόδοξη θρησκευτική τέχνη. Έγινε μέλος της Ακαδημίας Καλών Τεχνών όπου και αφιέρωσε τα τελευταία χρόνια της ζωής του.

[Contominas 130]

53. STEPHANOPOLI, Dimo και Nicolo. *Voyage ... en Grèce, pendant les années 1797 et 1798. D'après deux missions, dont l'un du Gouvernement français, et l'autre du général en chef Buonaparte. Rédigé par un des professeurs du Prytanée. Avec figures, plans et vues levés sur les lieux*, τόμ. I-II, Λονδίνο, 1800.

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

Σε ηλικία εβδομήντα ετών, ο μανιάτικης καταγωγής Κορσικανός Dimo Stephanopoli (σπουδαίος βοτανολόγος και φυσιολόγος) με τη συνοδεία του εικοσάχρονου ανεπιού του Nicolo επισκέφτηκαν την Ήπειρο και τη Μάνη με σκοπό να συλλέξουν, για λογαριασμό του Βοναπάρτη, πληροφορίες για τις πολιτικές διαθέσεις των κατοίκων. Μετά την επιστροφή τους συνέταξαν υπομνήματα με τις παρατηρήσεις και τις εντυπώσεις τους. Σε αυτά βασίστηκε αργότερα ο καθηγητής του Πρυτανείου Antoine Sérieys για να δώσει στο ευρύ κοινό το χρονικό του ταξιδιού τους. Εκτός από τις ιστορικές και πραγματολογικές πληροφορίες, αναντίρρητα σημαντικές, κυρίως για την προεπαναστατική Μάνη, το έργο παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, υφολογικό και αφηγηματικό. Κυκλοφόρησαν ταυτόχρονα δύο πανομοιότυπες εκδόσεις στο Λονδίνο και το Παρίσι.

[Contominas 695]

54. POUQUEVILLE, François Charles Hugues Laurent. *Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie, et dans plusieurs autres parties de l'empire Othoman, pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801. Comprenant la description de ces pays, leurs productions, les moeurs, les usages, les maladies et le commerce de leurs habitants; avec des rapprochemens entre l'état actuel de la Grèce, et ce qu'elle fut dans l'antiquité*, τόμ. I-III, Παρίσι, Gabon, 1805.

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

Ο Γάλλος γιατρός F.C.H.L. Rouquerville (1770-1838) έλαβε μέρος στην Επιστημονική Καλλιτεχνική Αποστολή της Αιγύπτου, που οργανώθηκε από τον Ναπολέοντα το 1798. Επιστρέφοντας, με κλονισμένη υγεία, στην Ευρώπη τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους αιχμαλωτίστηκε από πειρατές και εγκαταλείφθηκε μαζί με συμπατριώτες του στο Ναυαρίνο, απ' όπου οδηγήθηκαν στην Τρίπολη ως αιχμάλωτοι πολέμου των Τούρκων. Ο Rouquerville παρέμεινε στην Πελοπόννησο ως την άνοιξη του 1799 και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στο Επταπύργιο της Κωνσταντινούπολης, όπου παρέμεινε φυλακισμένος μαζί με άλλους Γάλλους για είκοσι πέντε μήνες. Επέστρεψε στη Γαλλία το 1801 και κυκλοφόρησε λίγα χρόνια αργότερα το πρώτο τρίτομο έργου του, «γραμμένο περισσότερο με συναίσθημα γι' αυτόν το τόπο», που είχε μεγάλη απήχηση στο κοινό και μεταφράστηκε, ήδη τότε, σε άλλες έξι ευρωπαϊκές γλώσσες. Τα χρόνια της αιχμαλωσίας, με την ιδιότητα του γιατρού, ήρθε σε επαφή με τον πληθυσμό και έμαθε την ελληνική γλώσσα, αρχαία και νέα. Το βιβλίο, αφιερωμένο στον Ναπολέοντα, αποτέλεσε το διαπιστευτήριο έγγραφο για τον διορισμό του συγγραφέα ως Γενικού Προξένου της Γαλλίας στα Γιάννενα και στην Πάτρα (1805-1816) και βασικού διαμεσολαβητή στις διαπραγματεύσεις του Αλή Πασά με τους Γάλλους. Το διάστημα αυτό ολοκλήρωσε μια πραγματική περιήγηση στη Βορειοδυτική κυρίως Ελλάδα και το πολύτομο έργο του (1820 και 1826) μας οδηγεί στην ανακάλυψη του ελληνικού χώρου αλλά και του δημιουργού μέσα από το έργο του.

[Contominas 575]

55

55. POUQUEVILLE, François Charles Hugues Laurent. *Histoire de la régénération de la Grèce contenant le précis de événements depuis 1740 jusqu'en 1824*, τόμ. I-VI, Βρυξέλλες, Wouters, 1843.

Σχήμα: 8ο, 22,5 εκ.

Η δεύτερη μακρόχρονη επαφή του Rouquerville με την Ελλάδα θα διαρκέσει από το 1805 ως το 1816. Πολύτιμο οδηγό για όλους τους μετέπειτα ταξιδιώτες αποτελεί αναμφισβήτητα το -πεντάτομο *Voyage dans la Grèce* (1820-21) και το εξάτομο, πλέον, *Voyage de la Grèce* (1826-7)- έργο του Rouquerville. Ο συγγραφέας με στοχαστικό και επιμελή τρόπο γνώρισε, όχι εφήμερα αλλά σε

βάθος, τον ελλαδικό χώρο, τον ανέδειξε και παρέδωσε ίσως το πιο συγκροτημένο κείμενο όσον αφορά τη γεωμορφολογία του τόπου. Με τις άρτια συνδεδεμένες ταυτίσεις τοποθεσιών με τα αρχαία κείμενα, τις εκκλησιαστικές μπτροπόλεις και τους οθωμανικούς καζάδες, την αμερόληπτη αφήγηση των πολεμικών γεγονότων και την καθαρότατη εικόνα του οικονομικού μεγέθους των περιοχών, έγινε ο βαθύτερος αναλυτής του ιστορικού τοπίου του ελλαδικού ηπειρωτικού χώρου.

Το συγκεκριμένο έργο του είχε και αυτό τεράστια επιτυχία στην Ευρώπη, εκδόθηκε επανειλημμένα, κυρίως στα ιταλικά, και εκφράζει τα βαθιά φιλελληνικά αισθήματα του συγγραφέα τα κρίσιμα για τον Ελληνισμό αυτά χρόνια. [Contominas 581]

56. LEAKE, William Martin. *Journal of a Tour in Asia Minor, with comparative Remarks on the ancient and modern Geography of that Country ... Accompanied by a map*, Λονδίνο, John Murray, 1824.

Σχήμα: 8ο, 25 εκ.

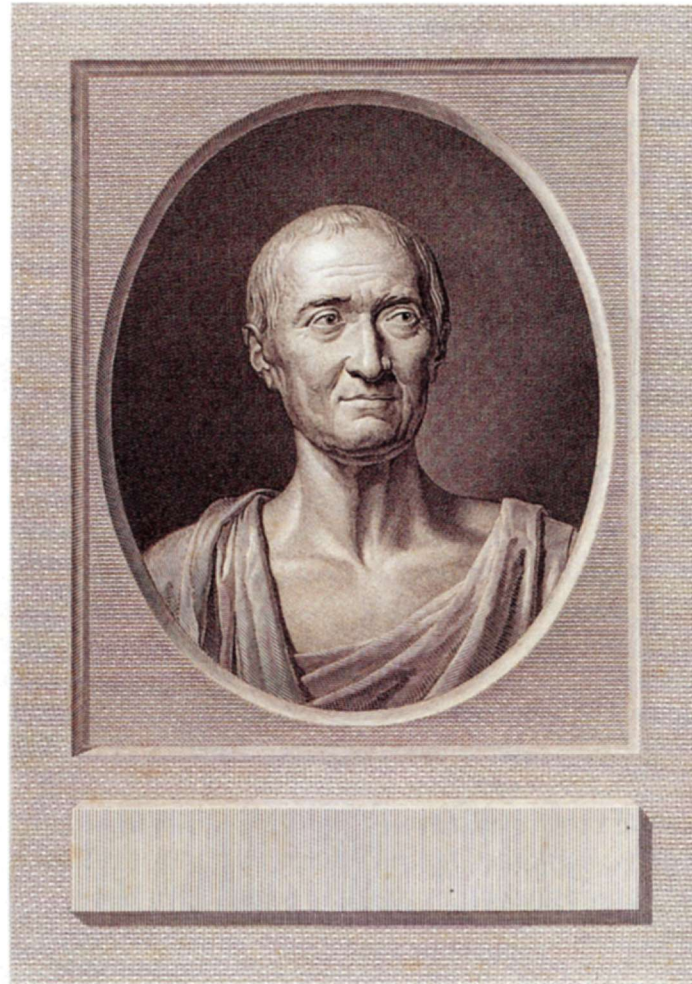
Ο Άγγλος αντισυνταγματάρχης W.M. Leake (1777-1860), τοπογράφος, αρχαιόφιλος και μέλος των Dilettanti, θεωρείται από τους πιο συστηματικούς μελετητές του ελληνικού χώρου. Σπούδασε στη Βασιλική Στρατιωτική Ακαδημία και από το 1794 έως το 1815 στάλθηκε από τη βρετανική κυβέρνηση στις ευρωπαϊκές και ασιατικές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για την εξυπηρέτηση μελλοντικών πολιτικο-στρατιωτικών συμφερόντων. Μελέτησε τη στρατηγική φυσιογνωμία, τους δρόμους και τις οχυρές θέσεις της Πελοποννήσου, ενώ ως επίσημος αντιπρόσωπος στην Αυλή του Αλή Πασά επιδόθηκε σε πρωτοποριακές ανιχνεύσεις στον βόρειο ελλαδικό χώρο και, τέλος, οδοιπόρησε με απaráμιλλη υπομονή τη δυτική Μικρά Ασία, αποτυπώνοντάς την συστηματικά. Στη διάρκεια των αποστολών του κατέγραψε με το γνωστό συγκροτημένο και λεπτομερειακό του ύφος ό,τι σημαντικό είχε να επιδείξει κάθε περιοχή, παρέδωσε ένα πλουσιότατο συγγραφικό έργο αποτελούμενο από περιηγητικές (αλλά αναφερόμενος ελάχιστα στον εαυτό του), ιστορικές και πολιτικές αφηγήσεις με επίκεντρο τον ελληνικό, αρχαίο και σύγχρονο κόσμο. Στην έκδοση αυτή ο μεγάλος χάρτης της Μικράς Ασίας αποτελεί μία από τις πρωιμότερες εμπειριστατωμένες παρόμοιες χαρτογραφήσεις του χώρου.

[Contominas 388]

57. BARTHÉLEMY, Jean Jacques. *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce, vers le milieu du quatrième siècle avant l'ère vulgaire. Quatrième édition. — Recueil de cartes géographiques, plans, vues et médailles de l'Ancienne Grèce, relatifs au Voyage du Jeune Anacharsis; précédé d'une Analyse critique des cartes. Nouvelle édition*, τόμ. I-VII, Παρίσι, Didot le jeune, 1799.

Σχήμα: 4ο, 31,5 εκ.

Ο J. J. Barthélemy γεννήθηκε στη Νότια Γαλλία το 1716 από ευκατάστατη οικογένεια. Μετά το ταξίδι του στη Ρώμη εμπνεύστηκε ένα μυθιστόρημα με ήρωα κάποιο νεαρό Σκύθη που περιπλανιέται στον αρχαίο ελληνικό κόσμο του 4ου αι. π.Χ., αλλά και με αναδρομές στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια. Άρχισε να διαβάζει και να γράφει για την Αρχαιότητα το 1757 και δημοσίευσε το έργο του το 1788. Πέθανε το 1795 σε ηλικία ογδόντα ετών, ενώ ετοίμαζε την 4η έκδοσή. Επιθυμούσε δε να είχε αρχίσει δέκα χρόνια νωρίτερα τη μελέτη και να την ολοκλήρωνε δέκα χρόνια αργότερα! Το πολύτομο λογοτέχνημα, μια

57

ιστορική ανάπλαση του αρχαιοελληνικού κόσμου, εμπλουτισμένο με χάρτες και σχέδια του Barbié de Bocage, πυροδότησε την αρχαιογνωσία του αναγνωστικού κοινού και έγινε best seller της εποχής. Έτυχε αλλεπάλληλων επανεκδόσεων ως και τον 19ο αιώνα και ιστορεί, με τον πιο ειδυλλιακό τρόπο, ένα πανόραμα του αρχαίου κόσμου.

[Contominas 30]

58. BARTHÉLEMY, Jean Jacques. *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce, vers le milieu du quatrième siècle avant l'ère vulgaire.* – Atlas, Παρίσι, Abel Ledoux fils, 1832.

Σχήμα: 8ο, 21 εκ.

Η μυθιστορηματική ιστορική πραγματεία αλλά και η ταξιδιωτική αφήγηση του J. J. Barthélemy, *Voyage du jeune Anacharsis*, που αναβίωσε εκδοτικά γύρω στη δεύτερη και τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα, είχε εμπλουτιστεί με χάρτες και σχέδια, όλα από τον Barbié de Bocage με χάραξη του Ambroise Tardieu. Ο Abbé Barthélemy μελέτησε την αρχαία ελληνική και λατινική γραμματεία και σημείωσε σε χάρτες επακριβώς τις πληροφορίες, οι οποίες τεκμηριωμένες και από τις επιτόπιες έρευνες των Foucherot και Choiseul-Gouffier συμπλήρωσαν το λογοτέχνημα και με ισάξιες αναπαραστάσεις.

[Contominas 33]

58

59. CLARKE, Edward Daniel. *Travels in various countries of Europe Asia and Africa ... Greece Egypt and the Holy Land...*, τόμ. I-XI, Λονδίνο, R. Watts for Cadell and Davies, 1816-24.

Σχήμα: 8ο, 21 εκ.

Ο Ed. D. Clarke (1769-1822), γιος συγγραφέα και εγγονός αρχαιολόγου, διδάκτωρ του Καίμπριτζ, ειδικός στην ορυκτολογία, σε ηλικία τριάντα ετών, συνοδευοντας τον αριστοκράτη J. M. Cripps, θα περιηγηθεί από το 1799 σχεδόν σε όλη την Ευρώπη. Περίοδευσε στη Σκανδιναβία φθάνοντας έως τη Μόσχα, και

στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, στην Κωνσταντινούπολη, στην Τρωάδα, στην Κύπρο, στους Αγίους Τόπους, στην Αίγυπτο, στις Κυκλάδες, στη Στερεά και στη Βαλκανική. Επέστρεψε στο Λονδίνο το 1804 και αργότερα χρίστηκε αιδεσιμότητας. Ακούραστος και παρατηρητικός, οξυδερκής και διορατικός ήταν παρών σε πολλά σημαντικά γεγονότα της εποχής του, που τα μνημονεύει και στο χρονικό του, η πρώτη έκδοσή του οποίου κυκλοφόρησε σε έξι τόμους (1810-23) με εκατόν ογδόντα πέντε πίνακες. Ένα μέρος του δεύτερου, ο τρίτος και ο τέταρτος τόμος αναφέρονται στις ελληνικές περιοχές. Αξιοσημείωτες παραμένουν οι σελίδες για τη λεπλάσια των μνημείων της Ακρόπολης από τον Lusieri για λογαριασμό του Λόρδου Elgin και ανεκτίμητες οι παρατηρήσεις του για τα επαγγέλματα, τις συνήθειες και τον βίο των Ελλήνων. Οι αποσκευές με τις συλλογές τους αποτελούνταν από 76 κιβώτια δικά του και 80 του Cripps, με μάρμαρα, χειρόγραφα, νομίσματα και ορυκτά. Ο ίδιος ευθύνεται και για την σύληση της βιβλιοθήκης της Πάτμου, καθώς και για τη μεταφορά από τα μικρά προπύλαια του ιερού της Δήμητρας στην Ελευσίνα μιας (από τις δύο κολοσσιαίες, από πεντελικό μάρμαρο) Καρυάτιδας-Κιστοφόρου. Σήμερα το άγαλμα βρίσκεται στο Fitzwilliam Μουσείο του Καίμπριτζ. [Contominas 154]

60. SCROFANI, Saverio. *Viaggio in Grecia*, τόμ. I-II, Παλέρμο, Battista Ferrari, 1831.

Σχήμα: 8ο, 16,5 εκ.

Ο Σικελός οικονομολόγος και καθηγητής S. Scrofani (1756-1835) πραγματοποίησε ένα ταξίδι (1794-95) στον ελλαδικό χώρο και κατέθεσε ένα σπουδαίο κείμενο υπό μορφή επιστολών, λυρικό και καλογραμμένο. Αθεράπευτα γοητευμένος από τα αρχαία κείμενα αλλά και τα τοπία, ο Scrofani με το ονειροπόλο, όλο ποιήση και έξαρση, ύφος του συνοψίζει καλύτερα ολόκληρη αυτή την εποχή· εποχή όπου η Αρχαιότητα υπερχειλίζει κάθε άλλου ερεθίσματος προερχόμενου από τον περιβάλλοντα χώρο, ενώ ταυτόχρονα συνυπάρχει αδρά με ένα κριτικό συγκριτικό σύστημα για τον σύγχρονο βίο των Ελλήνων. Το έργο του (1799) μεταφράστηκε σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες και επανεκδιδόταν ως και τον 20ό αιώνα. Οι πρωτότυπες επιστολές του με γλαφυρό λόγο και το πόνημά του για την οικονομική κατάσταση, το εμπόριο και άλλα στατιστικά στοιχεία, για τα Ιόνια νησιά και τον νότιο ελλαδικό χώρο, κατατάσσουν το έργο του στην πιο σημαντική κοινωνιολογική μελέτη που συντάχθηκε, τότε, και παράλληλα στο πιο γοητευτικό ταξιδιωτικό χρονικό για τον Ελληνισμό, στα τέλη του 18ου αιώνα.

[Contominas 663]

61. CHATEAUBRIAND, François René de. *Itinéraire de Paris à Jerusalem illustré de gravures sur acier*, τόμ. I-II, Παρίσι, Gabriel Roux and Arnauld de Vresse [c.1860].

Σχήμα: 12ο, 17 εκ.

Η είσοδος του 19ου αιώνα σφραγίστηκε με το αποτύπωμα του Σατωβριάνδου. Ο υποκόμης Fr. R. de Chateaubriand, με ενεργό συμμετοχή στη Γαλλική Επανάσταση, μέλος της Γαλλικής Πρεσβείας στη Ρώμη, αφοσιώθηκε από το 1804 στη λογοτεχνία. Ταξίδεψε στην Ανατολή (1806) για να απαλύνει τον πόνο του από τον θάνατο προσφιλούς οικογενειακού μέλους και για να εμπλουτίσει το σκηνικό μελλοντικού δράματος που σκόπευε να συντάξει. Αποβίβαστηκε στη Μεθώνη, πέρασε από την Τρίπολη στη Σπάρτη, οδοιπόρησε προς την Αθήνα, όπου έμεινε τέσσερις μέρες, και απέπλευσε από το Σούνιο με προορισμό τη Χίο, τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη και τους Αγίους Τόπους. Το έργο του (πρώτη έκδοση το 1811) σηματοδότησε την ιστορία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, καθώς συνταιριάζει τις ταξιδιωτικές αναμνήσεις με το λογοτεχνικό πεζογράφημα εντυπώσεων, και βρήκε μεγάλη απήχηση στο γαλλικό κυρίως αναγνωστικό κοινό. Ο προοδευτικός, πέρα από την κλασικιστική παράδοση, και βαθιά θρησκευόμενος λόγιος και ταξιδιώτης διαλογίζεται εμπνευσμένα στον τόπο του ιδεολογήματός του και οι επιστημονικές και γνωστικές περιέργειες συντροφεύονται από το ρομαντικό και πλούσιο σε ιδέες και ονειροπολήματα νέο λογοτεχνικό ύφος.

[Contominas 141]

62

62. BARTHOLDY, Jakob Ludwig Salomon. *Voyage en Grèce fait dans les années 1803 et 1804 ... Contenant les details sur la maniere de voyages dans la Grèce et l'Archipel; la description de la vallée de Tempé; un tableau pittoresque des sites les plus remarquables de la Grèce et du Levant*, τόμ. I-II, Παρίσι, Dentu, 1807.

Σχήμα: 8ο, 19,5 εκ.

Ο Πρώσσοσ J.L.S. Bartholdy γεννήθηκε στο Βερολίνο το 1779, σπούδασε δίκαιο και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο της Königsberg την εποχή που δίδασκε και ο Kant και συνταξίδευσε με τον χαρακτή G.Ch. Gropius (1803-04) στα ελληνικά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Περιηγήθηκαν τη δυτική Μικρά Ασία, τη Βιθυνία, την Κωνσταντινούπολη, τα νησιά του Αρχιπελάγους, την Αθήνα, την Εύβοια, το Τρίκερι και τη Θεσσαλία ως τα Αμπελάκια. Το ταξιδιωτικό του χρονικό, γυμνό από χρονολογικές ενδείξεις, πρωτοεκδόθηκε το 1805 στα γερμανικά. Αργότερα διετέλεσε πρόξενος της χώρας του στη Ρώμη. Ιδεολογική τομή στην περιηγητική φιλολογία το πολύκροτο έργο του, με μια φιλόσοφη στάση απέναντι στους Έλληνες, έθιξε κάποιους επαναπροσανατολισμούς στις πολιτισμικές προσεγγίσεις των Ευρωπαίων. Πάνοπλοι από επιχειρήματα ρίχτηκαν στον αντιρρητικό λόγο οι βαθύτεροι στοχαστές του Ελληνισμού. Ακολούθησε ένας διάλογος λογίων με εμπειριστατωμένους προβληματισμούς για την ανάγνωση ενός κόσμου, για την ποιότητα της παρατήρησης, για την οξύτητα της σχέσης του ταξιδιώτη με τον φυσικό και τον κοινωνικό περίγυρο, για τον καθορισμό του χαρακτήρα και των ηθών ενός λαού.

[Contominas 39]

63

63. DODWELL, Edward. [*Views and Descriptions of Cyclopiian, or, Pelasgic Remains, in Greece and Italy; with Constructions of a later period; from drawings by the late Edward Dodwell, Λονδίνο, Adolphus Richter, 1834.*]

Σχήμα: folio, 48 εκ.

Γεννήθηκε το 1767 στο Δουβλίνο και προερχόταν από παλιά πλούσια οικογένεια της Ιρλανδίας. Σπούδασε φιλολογία και αρχαιολογία στο Καίμπριτζ και χωρίς επαγγελματικές υποχρεώσεις επιδόθηκε στη μελέτη των πολιτισμών της Μεσογείου. Ταξίδεψε κυρίως στην Ελλάδα, το 1801 συντροφία με

τον W. Gell και το 1805-06 με συνοδοιπόρο τον ζωγράφο S. Pomardi. Κατόπιν έζησε στη Νάπολη και τη Ρώμη, αρρώστησε σε εξερευνήσεις στα όρη της Ιταλίας και πέθανε το 1832. Πολυγραφοτάτος συγγραφέας αλλά και εικαστικός ο Ed. Dodwell αποκαλύπτει σε όλο το έργο του, μοναδικό για την εποχή, το πολύπλευρο ταλέντο του αρχαιολόγου που διαθέτει φιλοπεριεργεία, κριτικό πνεύμα και καλλιτεχνικό αισθητήριο. Για πρώτη φορά αναγνωρίζουμε την πραγματική ανακάλυψη «ενός τόπου»: η οδοιπορία γίνεται τρόπος αναγνώρισης και ανάγνωσης του τοπίου, στο οποίο εντάσσονται τα μνημεία, η ιστορία, οι σύγχρονοι άνθρωποι, οι τεκμηριωμένες πληροφορίες. Το συγκεκριμένο έργο τυπώθηκε από κάποιον φίλο του μετά τον θάνατό του και περιέχει σχέδια με κυκλώπεια ή πελασγικά ερείπια, θέματα από την Ιταλία και πολλά από την Αττική, τη Βοιωτία και τη Φωκίδα.

[Contominas 215]

64. GELL, Sir William. *The Geography and Antiquities of Ithaca*, Λονδίνο, Longman, Hurst, Rees and Orme, 1807.

Σχήμα: 4ο, 35 εκ.

Αρχαιολόγος, τοπογράφος και χαρτογράφος, απόφοιτος του Καίμπριτζ, ο W. Gell γεννήθηκε το 1777 και συγκατάλέγεται στους σημαντικούς μελετητές του ελληνικού χώρου. Εξερεύνησε το 1801 την Ιθάκη και την Τρωάδα, το 1803 τα Επτάνησα, το 1805 την Πελοπόννησο, τον Αργοσαρωνικό, τη Στερεά και τη Θεσσαλία, ενώ το 1806 θα ξαναβρεθεί στην Ιθάκη. Το 1812 επισκέφτηκε για τελευταία φορά την ελληνική Ανατολή σε αποστολή της Εταιρείας των Dilettanti. Περιηγήθηκε και στην Ιταλία, όπου και πέθανε το 1836. Άφησε περίπου 800 σχέδια, δημοσίευσε πολλά έργα και ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το ομηρικό ζήτημα, της ταύτισης δηλαδή των τοπωνυμίων από τα έπη του Ομήρου. Τα συμπεράσματά του, αυθαίρετα και αφελή πολλές φορές παρά την εμπειριστατωμένη έρευνα, την καταγραφή και τις τεκμηριώσεις του, σχολιάστηκαν από τους ομόδρομους του περιηγητές και ο ίδιος επισκιάστηκε από τις προσωπικότητες των Leake, Dodwell και Byron. Ειλικρινής φιλέλληνας δεν δίστασε να γίνει και αυστηρός κριτής των Ελλήνων την εύθραστη ώρα του Αγώνα (1823). Το συγκεκριμένο σχέδιο εδώ αποδίδει πιστά τόσο την τοποθεσία όσο και τη θάμπτωση του ίδιου του Gell από τη μεσογειακή άνοιξη και την «πυκνότητα» σε ιστορία του ελληνικού τοπίου.

[Contominas 281]

65. TANCOIGNE, J. M. *Voyage à Smyrne, dans l'Archipel et l'Île de Candie, en 1811, 1812, 1813 et 1814; suivie ... et d'une description de la marche du Sultan ...*, τόμ. I-II, Παρίσι, Neveu, 1817.

Σχήμα: 12ο, 15 εκ.

Ακόλουθος της γαλλικής πρεσβείας το 1807 στην Περσία, κατά τη διάρκεια της παραμονής του εκεί επισκέφτηκε τρεις φορές την Κωνσταντινούπολη,

ενώ από το 1812 έως το 1814 διετέλεσε γραμματέας του Γάλλου προξένου στα Χανιά. Για τον λόγο αυτό ταξίδεψε από την Κωνσταντινούπολη στη Σμύρνη και από εκεί, με μία σακολέβα, στα νησιά του Αιγαίου για να καταλήξει στην Κρήτη. Δημοσίευσε αργότερα και άλλο χρονικό των ταξιδιών του, που κυκλοφόρησε και στα αγγλικά. Ενδιαφέρεται λιγότερο για τις αρχαιότητες και περισσότερο για τα ήθη και τον χαρακτήρα των Ελλήνων. Το αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό, αναδιπλωμένο και συνεχόμενο και στον δεύτερο τόμο, παριστά την εορταστική πομπή του σουλτάνου Σελίμ Γ΄ με την ακολουθία του κατά το Bayram (εορτή). Είναι αναπαραγωγή του αντίστοιχου, μεγάλου σχήματος, έργου του A. I. Melling. Στον συγκεκριμένο πίνακα εδώ διακρίνεται η προπομπή με τον Μεγάλο Βεζύρη, ενώ στον δεύτερο τόμο εικονίζονται οι γενίτσαροι που πλαισιώνουν την άμαξα του ίδιου του σουλτάνου.
[Contominas 714]

66. BRÖNDSTED, Peter Oluf. *Reisen und Untersuchungen in Griechenland, nebst Darstellung und Erklärung vieler neuentdeckten Denkmäler griechischen Styls...*, τόμ. I-II, Παρίσι, Firmin Didot, 1826-1830.

Σχήμα: 4ο, 36 εκ.

Ο P. O. Brøndsted (1780-1841), Δανός ταξιδιώτης, γιος ιερέα με θεολογικές και φιλολογικές σπουδές, χρησιμοποιούσε άνετα σχεδόν οκτώ γλώσσες, ήταν πολυπράγμων και κοσμοπολίτης, καθώς και δεινός πιανίστας. Το 1806 ευρισκόμενος στο Παρίσι άρχισε να μελετά σχετικά με την Ελλάδα, το 1809 έφυγε για τη Ρώμη, όπου συνάντησε τον βαρόνο O. M. Stackelberg, και το 1810 έφθασε στην Κέρκυρα. Στην Αθήνα γνωρίστηκε με τον Λόρδο Βύρωνα, τον R. Cockerell τον H. von Hallerstein και άλλους αρχαιοφίλους-αρχαιοθήρες και ενεπλάκη στις ανασκαφές τους στην Αίγινα και στις Βάσσης (Φιγαλεία), ενώ ο ίδιος μελέτησε αρχαιολογικά την Κέα και τη Σαλαμίνα. Ταξίδεψε στην Κωνσταντινούπολη και τη Μ. Ασία και μετά από δυόμισι χρόνια περιοδείες στον νότιο ελλαδικό χώρο συνάντησε στην Ήπειρο το 1812 τον Αλή Πασά. Ξαναεπισκέφτηκε το 1820-21 τα Ιόνια νησιά και την Ιταλία. Ο Brøensted δημοσίευσε πολλά έργα και διετέλεσε επίσης πρεσβευτής της χώρας του, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Κοπεγχάγης και διευθυντής της Βασιλικής Νομισματικής Συλλογής της Δανίας. Πέθανε το 1841 πέφτοντας από το άλογό του. Στον πίνακα εδώ διακρίνονται, στις πλαγιές των λόφων στην Καρθαία (Κέα), λείψανα οικιστικής εγκατάστασης, ναού, θεάτρου και ακρόπολης.
[Contominas 95]

67. STACKELBERG, Otto Magnus von. *Costumes & Usages des Peuples de la Grèce Moderne dessinés sur les lieux...* [Παρίσι, Senefelder & Formentin pour Marino, c. 1828].

Σχήμα: folio, 36,5 εκ.

64

Ο Otto M. von Stackelberg (1787-1837), το δέκατο πέμπτο παιδί της οικογένειας, μεγάλωσε και μορφώθηκε στην Εσθονία, σπούδασε στη Γερμανία και τη Μόσχα, και όταν βρέθηκε στην Ιταλία κατάλαβε ότι η ζωγραφική, η τέχνη και η Αρχαιότητα θα καθόριζαν έκτοτε τη ζωή του. Έζησε στην Ελλάδα από το 1810 έως το 1813, γνωρίστηκε με τη μεγάλη παροικία των Ευρωπαίων καλλιτεχνών, διανοούμενων και εμπόρων, ενεπλάκη σε ανασκαφικές δραστηριότητες στην Αθήνα, την Αίγινα, τη Φιγαλεία και τη Μικρά Ασία. Αργότερα πήγε στη Ρώμη, όπου παρέμεινε για δώδεκα χρόνια, και πέθανε στην πατρίδα του. Ποτισμένος ακόμα με το αρχαιόφιλο πνεύμα και τη ρομαντική ιδέα ενότητας φύσης, ζωής και τέχνης, ο Stackelberg περιηγήθηκε την Ελλάδα και την Ιταλία και αποτύπωσε την αντίληψη της εποχής για τα μνημεία και τους σύγχρονους ανθρώπους. «Το μεγαλείο μιας σύνθεσης», έλεγε ο ίδιος, «βρίσκεται προπάντων στη γαλήνη και την απλότητα, όχι στο πάθος που υπερβάλλει και αυτοκαταστρέφεται». Όσον αφορά τις ανθρώπινες μορφές, αποσκοπούσε να παραδώσει την πιο παραστατική εικόνα της πραγματικότητας την ιστορική στιγμή που θα χαθεί. Εμπειριστικώς σχόλια συνόδευαν τις χαλκογραφίες του. Για τις σχέσεις του με τους ντόπιους σημειώνει: «Οι χωρικοί με πλησίαζαν, τα σκίτσα μου τους έκαναν μεγάλη εντύπωση, κοίταζαν τις γραμμές και με ρωτούσαν με παιδική αφέλεια αν θα βοηθούσαν [τα σκίτσα] στην απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Τούρκους». Δημοσίευσε εντυπωσιακά έργα, κυρίως με τοπία και ανθρώπινους τύπους. Εδώ πρόκειται για την πρώτη γαλλική, σπάνια, έκδοση των ενδυμασιών του, αν και η εμφάνιση των τύπων αυτών έγινε με απλές χαλκογραφίες σε έκδοση του 1825 στη Ρώμη. Τα σχέδια αυτά είχαν μεγάλη απήχηση, αντιγράφηκαν και επανεκδόθηκαν επανειλημμένως προκειμένου να κοσμήσουν άλλα περιηγητικά έργα. [Contominas 688]

68. HUGHES, Thomas Smart. *Travels in Sicily Greece and Albania ... Illustrated with engravings of maps scenery plans...*, τόμ. I-II, Λονδίνο, J. Mawman, 1820.

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Ο αιδεσιμότατος T. S. Hughes (1786-1847), με λαμπρές κλασικές και θεολογικές σπουδές στο Καίμπριτζ, θα πραγματοποιήσει το ταξίδι στην Ανατολή ως παιδαγωγός του R. T. Parker. Έφθασαν το 1812 στη Ζάκυνθο και την Πάτρα και από εκεί επισκέφτηκαν αρχαιολογικές τοποθεσίες και αστικά κέντρα της Πελοποννήσου. Στην Αθήνα ενδιαφέρθηκαν και για την πνευματική και εκπαιδευτική ζωή. Μαζί με τον R. Cockerell έφθασαν στα Γιάννενα τον Ιανουάριο του 1814 και κατέλυσαν στο αρχοντικό του Νικολού Αργύρη (Βρεττού), στην ίδια κατοικία όπου είχαν φιλοξενηθεί τέσσερα χρόνια πριν ο Βύρωνας και ο Hobhouse. Έγιναν δεκτοί από τους προύχοντες και από τον ίδιο τον Αλή Πασά, του οποίου ο Hughes σκιαγράφησε με εύστοχες παρατηρήσεις την προσωπικότητα, ενώ είναι πολύ ακριβοδίκαιος αναφερόμενος στις συνθήκες που επικρατούσαν στη χώρα του «σατράπη». Υποστηρικτής του Αγώνα, κυκλοφόρη-

*Femme d'un Archange,
dessinée par le Baron de Suckelberg.*

L. de la Roche, delin.

(N° 27.)

Paris, chez M. de la Roche, N° 11.

Levy del.

Imp. Lith. in 1817. Constantinople, chez M. de la Roche, des Arts, N. 22.

*Archevêque Grec.
dessiné par le Baron de Suckelberg.*

à Paris chez P. Curcier, Libraire.

(N. 28.)

chez M. de la Roche, des Arts, N. 22.

σε φυλλάδια και παρέμεινε ένθερμος φιλέλληνας και τα επόμενα χρόνια. Το έργο του, με ευαισθησία, χωρίς προκατάληψεις, με λεπτομερείς περιγραφές, όπως αυτή εδώ της αντιπροσωπευτικής οικίας του Έλληνα άρχοντα όπου φιλοξενήθηκε, παρεμένει από τα πιο αξιολογα ταξιδιωτικά οδοιπορικά της εποχής του Αλή Πασά.

[Contominas 339]

69. [DIDOT, Ambroise Firmin]. *Notes d'un Voyage fait dans le Levant en 1816 et 1817*, Παρίσι, Firmin Didot [1826].

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

Ο σπουδαίος ελληνιστής λόγιος από τη μεγάλη οικογένεια εκδοτών στο Παρίσι, γνωστός στην Ελλάδα ως Αμβρόσιος Φιρμίνος Διδότος (1790-1876), αφιέρωσε το έργο αυτό, που δεν ολοκληρώθηκε ποτέ και δεν προοριζόταν για το εμπόριο, στον Αδαμάντιο Κοραή, από τον οποίο έμαθε αρχαία και νέα ελληνικά. Εφοδιασμένος με επιστολές από τον ίδιο ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην ελληνική γλώσσα, εικοσιπενταετής πια, στη Σχολή των Κυδωνιών. Ταξίδεψε (1816-17) στην ανατολική Μεσόγειο, τη δυτική Μικρά Ασία και την Ελλάδα, διετέλεσε αργότερα ακόλουθος της γαλλικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη και υπήρξε πάντοτε ένθερμος φιλέλληνας και υποστηρικτής του Αγώνα. Το μεγάλο απόσπασμα στο έργο αυτό που αναφέρεται στις Κυδωνίες, που μαζί με τη Χίο και τη Σμύρνη σχημάτιζαν το φωτεινό πνευματικό τρίγωνο του προεπαναστατικού Ελληνισμού, αποτελεί αξιολογότερο τεκμήριο για τη λειτουργία της Σχολής καθώς και για την εν γένει ζωή στην ανθούσα Μοσχονησία. Στην αφιέρωσή του στον Κοραή εκτιμά τις αμέριστες προσπάθειες του Έλληνα λόγιου για την Ανάσταση του Γένους.

[Contominas 204]

70. HOBHOUSE, John Cam, Lord Broughton. *A Journey through Albania, and other provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, during the years 1809 and 1810 ... Second Edition*, τόμ. I-II, Λονδίνο, James Cawthorn, 1813.

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Ο J.C. Hobhouse (1786-1869), αργότερα Λόρδος Broughton, ταξίδεψε στην Ανατολή με τη συντροφιά και έξοδα του φίλου του Λόρδου Βύρωνα, με τον οποίο ήταν συμφοιτητές στο Καίμπριτζ. Αποφασισμένος από πριν να συντάξει το οδοιπορικό του, προμηθεύτηκε «εκατό πέννες, δύο γαλόνια ιαπωνική μελάνη και μεγάλη ποσότητα από το καλύτερο χαρτί». Το 1809 έφθασαν από τη Μάλτα στην Πάτρα και μετά στην Πρέβεζα, στη Νικόπολη, στα Γιάννενα και στο Τεπελένι, για να συναντήσουν τον Αλή Πασά, και επέστρεψαν στην ηπειρωτική πρωτεύουσα, σημαντικότερη τότε πόλη στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

νικής Αυτοκρατορίας. Από την Ακαρνανία και τη Στερεά, μέσω Δελφών, έφθασαν στην Αθήνα ανήμερα τα Χριστούγεννα, όπου παρέμειναν δέκα εβδομάδες και ο ίδιος περιηγήθηκε τη Μεγαρίδα, την Αττική και έφθασε στη Χαλκίδα. Ταξίδευσαν έπειτα στη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη όπου και χώρισαν και ο μὲν Βύρωνας επέστρεψε στη Αθήνα, ο δε Hobhouse στην Αγγλία. Συνάντησε για τελευταία φορά τον Βύρωνα το 1822 στην Πίζα. Ασχολήθηκε με την πολιτική, διετέλεσε μέλος της Βουλής των Κοινοτήτων και υπήρξε δραστήριο μέλος του Φιλελληνικού Κομιτάτου. Αργότερα, από φιλελεύθερος μεταστράφηκε σε συντηρητικό και πέθανε ογδόντα τριών ετών. Στο κείμενό του, χίλιες εκατό σελίδες σε επιστολικό ύφος, επικεντρώνεται περισσότερο στον σύγχρονο Ελληνισμό παρά στις αρχαιότητες. Η δεύτερη έκδοση του έργου του κυκλοφόρησε την ίδια χρονιά με την πρώτη. Θεωρείται ο βαθύτερος δημοσιολογικός αναλυτής των αστικών κέντρων της ηπειρωτικής Ελλάδας και από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές του Αγώνα.
[Contominas 330]

70

71. FINDEN, William, και FINDEN, Edward Francis. *Finden's Byron Beauties: or, the principal female characters in Lord Byron's Poems. Engraved from original paintings under the superintendence of W. and E. Finden, Λονδίνο, Charles Tilt [1836].*

Σχήμα: μικρό 4ο, 22,5 εκ.

Ο Λόρδος Βύρωνας ταξίδεψε για πρώτη φορά στην Ελλάδα μαζί με τον φίλο του J. C. Hobhouse, επέστρεψε το 1823, μετά από πολυτάραχη ζωή, και πέθανε στο Μεσολόγγι στις 7 Απριλίου του 1824. Η ελληνική εμπειρία του καταγράφεται τόσο στην αλληλογραφία του όσο και στο αυτοβιογραφικό ποίημα

Childe Harold's Pilgrimage. Το ποιητικό του έργο κυκλοφόρησε ευρύτατα, η προσωπικότητά του συζητήθηκε παντού και ο ίδιος βάδισε στο μονοπάτι της ζωής ωριμάζοντας μέσα από την ίδια την ελληνική προεπαναστατική και επαναστατική ελληνική εμπειρία. Στην έκδοση αυτή εικονογραφούνται τριάντα τέσσερις θηλυκές υπάρξεις, αληθινές ή ηρωίδες, των ποιημάτων του. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Αθήνα κατέλυσε στο σπίτι της Θεοδώρας Μακρή, χήρας πρώην Βρετανού υποπροξένου. Ερωτοτροπούσε και με τις τρεις

71

κόρες της – όλες στην εφηβεία. Το ποίημά του «Η κόρη των Αθηνών» αφιερωμένο στην Τερέζα, τη μικρότερη από τις αδελφές, την αποθέωσε ως «αξιοθέατο» της Αθήνας παρά τη θνητή ζωή της. Η μορφή του Λόρδου Βύρωνα παραμένει αναμφισβήτητα το επιβλητικότερο πορτρέτο του ευρωπαϊκού περιηγητισμού. Η αμφιλεγόμενη αλλά και αναγνωρισμένη ήδη στην αγγλική κοινωνία προσωπικότητα, αποποιείται τις προκαταλήψεις των συγχρόνων του, και χωρίς εχθρική διάθεση ή ευπιστία, περιηγείται και εγκύπτει με ποιη-

68

τική ευαισθησία στον τόπο, «χώρα του ήλιου», και στον λαό που τον κέρδισε η αυθεντικότητά του. Η ποιότητά του και η προσωπική κατάθεση ζωής στην ελληνική υπόθεση, τον μετουσιώνουν σε «ήρωα της σύγχρονης Ελλάδας». [Contominas 262]

72. [BEAUCHAMP, Alphonse.] *The life of Ali Pacha, of Jannina, late Vizier of Epirus*, Λονδίνο, Lupton Relfe, 1823.

Σχήμα: 8ο, 21 εκ.

Πολυσυζητημένη, ήδη από την εποχή της, η προσωπικότητα του μονάρχη Αλή Πασά των Ιωαννίνων, αναδείχτηκε σε μία μορφή, προσωποποίηση αντιπαραθέσεων, που κατηγορήθηκε, σχολιάστηκε, προκάλεσε ζηλοφθονίες και παραδοχές και όχι άδικα, και «διογκώθηκε» μέσα σε κείμενα, αφηγήσεις, μυθοπλασίες, ανεκδοτολογίες και ιστορήσεις πεπραγμένων. Οι ευρωπαϊκές Δυνάμεις όχι μόνο διατηρούσαν προξενεία στην πρωτεύουσά του, αλλά προσπαθούσαν άμεσα ή έμμεσα, με απεσταλμένους, να κατανοήσουν και να αντιμετωπίσουν το τρομερό θερίο της πάντοτε επικίνδυνης ισλαμικής Ανατολής. Ποτέ άλλοτε δεν βρέθηκαν συγχρόνως τόσο σημαντικοί και τόσο δραστήριοι ταξιδιώτες στον ηπειρωτικό χώρο και στα Γιάννενα, όσο το πρώτο τέταρτο του

72

19ου αιώνα. Τα περιηγητικά κείμενα αποτελούν πλούσιο υλικό για τα πρόσωπα και τα γεγονότα στον περίγυρο αλλά και στον ευρύτερο χώρο επιρροής και δράσης του Αλή Πασά. Έτσι η Δύση, με τους ταξιδιώτες συντεταγμένες έκφρασής της (σε μια εποχή που ακροβατούσε επικίνδυνα στις πολιτικές της ισορροπίες, ενώ ταυτόχρονα ένιωθε έντονα ρηγματώσεις από τη συνεχιζόμενη οθωμανική απειλή και τις νεοαφυπνισθείσες τάσεις ανεξαρτησίας και εθνικής υπόστασης των υποτελών στους Τούρκους), βρήκε στο πρόσωπο του δυνάστη πασά τον καταλληλότερο ήρωα για να προσωποποιήσει γεωγραφικά, ηθικά και πολιτισμικά την Ανατολή. Εδώ παρουσιάζεται η δεύτερη αγγλική έκδοση της μετάφρασης του γαλλικού πρωτοτύπου, το οποίο βασίστηκε σε αποσπάσματα των Rouquerville, Hughes, Hobhouse και Vaudoncourt, ενώ η αγγλική μετάφραση που έγινε από τον R.A. Davenport, βιογράφο και αυτόν του Αλή Πασά, προσέθεσε και στοιχεία από κείμενο του T. Richards. [Contominas 45]

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ΄

*Το ελεύθερο Ελληνικό Κράτος
και η καθ'ημάς Ανατολή
(1833 έως τέλος του 19ου αιώνα)*

73. WALSH, Robert, και ALLOM, Thomas. *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor illustrated ... Drawings from Nature by Thomas Allom. With an historical account of Constantinople, and descriptions of the plates, by the Rev. Robert Walsh...*, τόμ. I-II, Λονδίνο και Παρίσι, Fisher, Son & Co. [1836-38].

Σχήμα: 4ο, 27,5 εκ.

Ο R. Walsh παρέμεινε για αρκετά χρόνια στην Κωνσταντινούπολη, ως εφημέριος στην πρεσβεία του Λόρδου Strangford, το 1821-24 και ξανά το 1830-35. Ο Th. Allom (1804-1872), εγκατέλειψε την αρχιτεκτονική (κτίσματά του η εκκλησία στο Highburg και ο Άγιος Πέτρος στο Notting Hill) και ταξίδεψε για εννέα μήνες (περ. 1836-37) στη Μικρά Ασία, τη Συρία, την Παλαιστίνη και την Κωνσταντινούπολη κάνοντας σχέδια για λογαριασμό του εκδοτικού οίκου Fischer. Καρπός της συνεργασίας των τριών είναι η δίτομη αυτή έκδοση που παρουσιάζεται εδώ με σχέδια του Allom αλλά και άλλων (όπως του Hervé) και επεξηγηματικά κείμενα του Walsch. Το έργο κυκλοφόρησε ευρύτατα ως τις μέρες μας και μαζί με το πόνημα της Miss Pardoe αποτελούν τα χαρακτηριστικά για την εποχή λευκώματα που υμνούν κυρίως τις ομορφιές, φυσικές και κτισμάτων, της πολυπολιτισμικής πρωτεύουσας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Σύμφωνα με τον βυζαντινό συγγραφέα Νικηφόρο Κάλλιστο η θαυματουργή πηγή, αγίασμα, υπήρχε σε μοναστήρι κτισμένο από τον Λεόντα Α', το οποίο επεκτάθηκε επί Ιουστινιανού, ξανακτίστηκε πολλές φορές και παρέμεινε στους Έλληνες ακόμα και μετά την Άλωση. Την αναφέρει το 1547 και ο περιηγητής P. Gilles. Το σημερινό κτίσμα χρονολογείται από το 1833. Σε χαμηλότερο επίπεδο, το αγίασμα, γνωστό ως Μπαλουκλί, προσελκύει ως τις μέρες μας πιστούς πολλών θρησκευτικών δογμάτων και περιβάλλεται από τον γνωστό μύθο με τα χρυσά ψάρια.

[Contominas 785]

74. GOUPIL-FESQUET, Frederic Auguste Antoine. *Voyage d'Horace Vernet en Orient rédigé par M. Goupil Fesquet*, Παρίσι, Challamel [1843].

Σχήμα: 8ο, 26 εκ.

Ο Goupil Fesquet ταξίδεψε στην Ανατολή από τον Οκτώβριο του 1830 ως τον Φεβρουάριο του 1840 συντροφιά με τον Γάλλο καλλιτέχνη Horace Vernet (1789-1863), γιο και εγγονό γνωστών ζωγράφων. Επισκέφτηκαν την Αίγυπτο, την Παλαιστίνη, τη Συρία και την Κωνσταντινούπολη περνώντας από τη Σύρο, τη Σαντορίνη, την Κρήτη και τη Σμύρνη με σκοπό να τραβήξουν απόψεις της Ανατολής με δαγκεροτυπίες, εν όψει σημαντικής έκδοσης που επρόκειτο να κυκλοφορήσει στο Παρίσι με τη νέα τεχνική αναπαραστάσεων. Το κείμενο είναι γεμάτο γοπητευτικές σκηνές με γλαφυρές περιγραφές από τον καθημερινό βίο των λαών που επισκέφτηκε αλλά και προσωπικών του εμπειριών. Η έκδοση είναι παράλληλα εμπλουτισμένη και με έγχρωμες λιθογραφίες σύμ-

φωνες με το ρεύμα του *οριενταλισμού* που κατέκλυσε τους Ευρωπαίους καλλιτέχνες και τον 19ο αιώνα. Ο συγγραφέας καταφέρνει να εντυπωσιάσει ιστοροπώντας τον λόγο με τις ανατολίζουσες εικόνες που κοσμούν το βιβλίο.
[Contominas 300]

75. CARNE, John. *Syria, The Holy Land, Asia Minor, &c. Illustrated. In a series of views, drawn from nature by W.H. Bartlett, William Purser...*, τόμ. I-III, Λονδίνο, Fisher, Son & Co., 1836-1838.

Σχήμα: 4ο, 26,5 εκ.

Μια ακόμη συνεργασία που βασίστηκε στην προοπτική μιας πολύτομης εικονογραφημένης έκδοσης, από τον εκδοτικό οίκο των Fischer, για την Οθωμανική Αυτοκρατορία μας κληροδότησε αυτό το λεύκωμα. Εδώ τα κείμενα του Carne επεξηγούν τα σχέδια των W.H. Bartlett, W. Purser και Th. Allom, σχέδια όπου απεικονίζονται μνημεία και τοποθεσίες από τη Συρία, τους Αγίους Τόπους και τη Μικρά Ασία. Ο Bartlett πρέπει να πρωτοταξίδεψε στην Ανατολή το 1834-35. Στον τρίτο τόμο του έργου υπάρχουν σχέδια του Allom που ταξίδεψε πιθανότατα το 1836-37. Το έργο επανεκδόθηκε και αντιγράφηκε, όπως και το *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor* του ίδιου εκδοτικού οίκου, τα οποία και δημοπρατούνται συνήθως σε λυτή μορφή. Το Καστελλόριζο, που βρίσκεται στη θαλάσσια διαδρομή από τη Ρόδο έως την Αττάλεια, προστατευμένο στον κόλπο του Καζ (Αντίφελλος), αντικρίζει σε πολύ μικρή απόσταση την ακτή της Λυκίας και ήταν σταθμός όλων των πλοίων που δεν ξανοίγονταν στην ανοικτή θάλασσα προς και από την Κύπρο και την Παλαιστίνη. Εντυπωσίαζε τους ταξιδιώτες, μικρό και μοναχικό όπως είναι πάντα, με το κλειστό λιμάνι του και το επιβλητικό του κάστρο.
[Contominas 124]

76. PARDOE, Julia. *The Beauties of the Bosphorus; ... Illustrated in a series of views of Constantinople and its environs, from original drawings by W.H. Bartlett*, Λονδίνο, George Virtue, 1838.

Σχήμα : 4ο, 27 εκ.

Η δεσποινίς Pardoe, μετά την παραμονή της στην Κωνσταντινούπολη το 1836-37 και αφού εγκατέλειψε την ιδέα να επισκεφτεί την Αίγυπτο και την Ελλάδα όπως είχε προγραμματίσει, δημοσίευσε το πρώτο της έργο *The city of the Sultan* που είχε τεράστια επιτυχία (πούλησε πάνω από τριάντα χιλιάδες αντίτυπα) και επανεκδόθηκε το 1838, το 1845 και το 1854. Μετά τη Lady Montague (1717-18) είναι η πρώτη γυναίκα που εισχωρεί και περιγράφει τα ενδότερα του καθημερινού βίου, κυρίως των γυναικών, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Έτσι προσφέρει στο ευρωπαϊκό κοινό μία ακόμη έκδοση, αυτή τη φορά με σχέδια του W.H. Bartlett και δικά της κείμενα, έργο το οποίο επανεκδόθηκε επίσης και μεταφράστηκε στα γαλλικά. Έγραψε επιπλέον πολλά ιστορικά και μυθιστορηματικά έργα. Στην Κωνσταντινούπολη του 19ου αιώνα, πόλη

των θαυμάτων και των μηχανοραφιών, οι ξένοι παρατηρητές, με πληθώρα χαρακτηριστικών που δημοσίευσαν, απέδωσαν τον εντυπωσιασμό τους για ό,τι χαρακτήριζε τη γοπτευτική «βασίλισσα» της Ανατολής (εθνότητες, παζάρια, καϊκια και βαρκάρηδες, τεμένη, παλάτια, μνημεία, γυναίκες, κλπ.), που όμως ζούσε στο ρυθμό μιας πάντα κοσμοπολίτισσας πολιτείας.
[Contominas 527]

76

77. CURZON, Robert, Baron Zouche. *Visits to Monasteries in the Levant. Second Edition*, Λονδίνο, John Murray, 1849.

Σχήμα: 8ο, 19 εκ.

Εξαιρετικά ενδιαφέρων περιηγητής, ο οποίος ταξίδεψε από την Αίγυπτο και τους Αγίους Τόπους (1833) ως τα Μετέωρα (1834) και το Άγιον Όρος (1837). Στα 1841-43, μέλος της βρετανικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη και αργότερα γραμματέας του Sr. Stratford Canning, ανέλαβε και υψηλές πολιτικές ευθύνες. Το έργο του αυτό, που έκανε δύο εκδόσεις την ίδια χρονιά, επανεκδίδεται πολλές φορές ως το 1851 και μία ακόμη το 1916. Οι ξυλογραφίες της έκδοσης βασίστηκαν σε σχέδια δικά του.

Το 1844 ο Al. Kinglake ήταν ο πρώτος που εισήγαγε έναν νέο τρόπο γραφής ταξιδιωτικών χρονικών: καταργώντας σχεδόν κάθε συμπληρωματική

λεπτομέρεια πληροφοριακού χαρακτήρα για τους τόπους, τα μνημεία και τους λαούς, περιορίστηκε στις προσωπικές του εντυπώσεις και στα συναισθήματά του, αδιαφορώντας για ιστορικές τεκμηριώσεις. Έτσι, δημιούργησε μια νέα σχολή συγγραφής ταξιδιωτικών οδοιπορικών που ακολούθησε, μεταξύ άλλων, και ο Curzon. Ο τελευταίος αναφέρεται, αλλά στην αναλυτικότερη εισαγωγή του, στην ιστορία της χριστιανικής Εκκλησίας, στους Άγιους Πατέρες, στις αιρέσεις και σε όλες τις δογματικές αποκλίσεις, στη γραφικότητα του περιβάλλοντος τις μονές φυσικού τοπίου, στην ορθόδοξη τέχνη και στο εικονογραφικό πρόγραμμα των εκκλησιών. Στο κυρίως κείμενο πλέον άφησε να ξετυλιχτούν τα προσωπικά του βιώματα και συναισθήματα.

[Contominas 178]

77

78. FELLOWS, Sir Charles. *A Journal written during an excursion in Asia Minor*, Λονδίνο, John Murray, 1839.

Σχίμα: μεγάλο 8ο, 23 εκ.

Τολμηρός ο Sir Ch. Fellows εξερευνά στη νότια Μικρά Ασία τετράκις (1838, 1839, 1841, 1844) με μεγάλο αριθμό βοηθών, την άγνωστη ως τότε Λυκιακή χώρα (Ξάνθος, Τλως, Τελμησσός, Μύρα, Όλυμπος), κομίζοντας, για άλλη μία

ROCK TOMB AT TELESSEUS.

After the original, painted by G. S. S.

φορά, υπέρ του βρετανικού κράτους, πλήθος αρχαιοτήτων. Μόνο τον Ιούνιο του 1842 μεταφέρθηκαν εβδομήντα δύο κιβώτια με γλυπτά και αρχιτεκτονικά μέλη. Τα πορίσματα των εξερευνήσεών του, όχι πάντοτε καλά τεκμηριωμένα, δημοσίευσε σε πλείστα έργα τα επόμενα χρόνια. Τα ευρήματά του, που σήμερα βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο, είναι γνωστά σαν «Ξάνθια μάρμαρα». Την ιδέα της περιήγησης προς τη μικρασιατική ενδοχώρα ακολουθούν και άλλοι ταξιδιώτες που και αυτοί έρχονται αντιμέτωποι: με τις υπέρτατες δυσκολίες των συνθηκών ταξιδιού, τη δυσκαμψία ταύτισης των τοπωνυμίων με τις πηγές –λόγω παραφθοράς και αλλαγής– και με τον βαρύ χαρακτήρα και ρυθμό βίου των διαφόρων εθνοτικών ομάδων. Η Λυκία, περιοχή κατοικημένη από τη νεολιθική εποχή και επηρεασμένη από τους Φρύγες, χάρις στις ροδιακές αποικίες πέρασε σε σταδιακό εξελληνισμό που κορυφώθηκε μετά τον 4ο αιώνα π.Χ. και κράτησε οκτώ αιώνες. Χαρακτηριστικό στοιχείο του πολιτισμού αυτού είναι τα ταφικά μνημεία που χρονολογούνται από τον 6ο π.Χ. έως τον 5ο μ.Χ. αιώνα και είναι είτε ταφικές στήλες, είτε λαξευτά σε βράχους, είτε σαρκοφάγοι .
[Contominas 251]

79. PERDICARIS, Gregory A. *The Greece of the Greeks*, τόμ. I-II, Νέα Υόρκη, Paine and Burgess, 1845.

Σχήμα: 8ο, 19 εκ.

Ο Γρηγόρης Περδικάρης από τη Βέροια, υιοθετήθηκε, μεγάλωσε και σπούδασε στην Αμερική. Από το 1833 έως το 1835 έδωσε σειρά διαλέξεων, κυρίως στο Amherst και στη Φιλαδέλφεια των Ηνωμένων Πολιτειών, με θέματα της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας, που εντυπωσίασαν το ανημέρωτο αμερικανικό κοινό. Το 1836 ήταν ο πρώτος Αμερικανός πρόξενος που διορίστηκε στην Ελλάδα, έφυγε από τη Βοστώνη και μετά από δίμηνο ταξίδι έφθασε στην Αθήνα στις 6 Ιανουαρίου του 1838, όπου παρέμεινε εκτελώντας τα καθήκοντά του για τα επόμενα πέντε χρόνια. Δεν γνωρίζουμε αν υπήρξε άμεσος διάδοχός του στην προξενική θέση. Με τη διπλή ταυτότητα και πλεονεκτική θέση, ως ξένος αλλά και γηγενής, ήταν ο καταλληλότερος να αποκαλύψει την *Ελλάδα των Ελλήνων* τονίζοντας κυρίως τη μεγάλη αντίθεση κυβερνώντων και λαού. Κατέθεσε, σε ιδιωματικό και ζωντανό ύφος, μετά από περιοδεία του στα ελληνικά ελεύθερα αλλά και αλύτρωτα εδάφη (Εύβοια, Βοιωτία, Αττική, Αίγινα, Τήνος, Άνδρος, Μοριάς, Όλυμπος, Μακεδονία κλπ.), μία αυθεντική έκθεση των θεσμών και του χαρακτήρα της κοινωνίας και της πολιτικής της κυβέρνησης και της οθωνικής Αυλής. Τα σχέδια στο έργο αποδίδουν πρόσωπα γνωστών πολιτικών ανδρών της εποχής καθώς και γραφικές σπάνιες σκηνές εκ του φυσικού.
[Contominas 541]

80. ALDENHOVEN, Ferdinand. *Itinéraire descriptif de l'Attique et du Péloponèse, avec cartes et plans topographiques*, Αθήνα, Imprimerie de l'Ami du Peuple, 1841.

Σχήμα: 8ο, 21 εκ.

Αξιωματικός του πεζικού, τοπογράφος και μηχανικός από την Κολονία, ο F. Aldenhoven πρέπει να έφθασε στην Ελλάδα, όπου και παρέμεινε για δέκα περίπου χρόνια, μαζί με τον Όθωνα και τη βαυαρική ακολουθία του. Τύπωσε: στην Αθήνα έναν οδικό χάρτη της Πελοποννήσου, καθώς και το έργο του στα γαλλικά, και στο Μόναχο (1841) μία τοπογραφική κάτοψη της Αθήνας σε χάραξη του A. Forster (1837) και επεξηγηματικές σημειώσεις στο *Πανόραμα* του Stademann. Οι περιοδείες του στην Αττική και στον Μοριά καθώς και πληροφορίες για τα ίδια θέματα από προγενέστερους περιηγητές είναι το υλικό του ιδιαίτερου αυτού έργου. Η καταγραφή των σύγχρονων οικισμών αλλά και των αρχαιολογικών τοποθεσιών, οι περισσότερες σχεδόν ασυνήθιστες, παρουσιάζονται με τη μορφή χρονομετρημένων δρομολογίων. Η αρχαία Σικυώνα, μέλος της δωρικής εξαπόλεως στην Πελοπόννησο, έλαμψε στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια με την περίφημη Σχολή Ζωγραφικής και τους μεγάλους χαλκοπράτες γλύπτες Αρίσταρχο και Κάναχο. Καταστράφηκε από σεισμό το 23 μ.Χ. και στην ακρόπολή της έγιναν επισκευές στα χρόνια της φραγκοκρατίας. Στον αρχαιολογικό χώρο διακρίνονται: ναός, βουλευτήριο, γυμνάσιον, κρήνες, θέατρο, το κάστρο και λουτρά.

[Contominas 7]

81

81. WALKER, Mary Adelaide. *Through Macedonia to the Albanian lakes*, Λονδίνο, Chapman and Hall, 1864.

Σχήμα: 8ο, 25 εκ.

Αδελφή του Άγγλου εφημέριου στην οθωμανική πρωτεύουσα η Mary Adelaide Walker πρέπει να έφθασε στην Κωνσταντινούπολη γύρω στο 1856 και να παρέμεινε στην Ανατολή πιθανότατα για σαράντα χρόνια. Το 1860 ο αδελφός της διετέλεσε για ένα διάστημα εφημέριος στη Θεσσαλονίκη και η ίδια τον ακο-

λούθησε εκεί. Έκανε μία μεγάλη περιοδεία στον βόρειο ελλαδικό χώρο που ξετυλίχτηκε από την Κωνσταντινούπολη διά μέσου των Δαρδανελίων ως την Καβάλα και από εκεί στους Φιλίππους, στον περίπλου του Αγίου Όρους ως τη Θεσσαλονίκη και στη συνέχεια στην Πέλλα, στην Έδεσσα, στο Μοναστήρι, στην Οχρίδα, στην Καστοριά και στη Φλώρινα. Έγραψε πολλά βιβλία σχετικά με τα ταξίδια της στην ευρωπαϊκή Τουρκία, τη βιθυνική χώρα αλλά και ηθογραφικά έργα για τους λαούς της Αυτοκρατορίας. Ο ναός των Αγίων Αποστόλων, που δεν αναφέρουν ούτε ο Ε.Μ. Cousinéry ούτε ο W.M. Leake, βρίσκεται στο δυτικό τμήμα της μακεδονικής πρωτεύουσας, ήταν καθολικό μονής και έργο της οικονομικής και καλλιτεχνικής ακμής των Παλαιολόγων. Η αποκάλυψη των ψηφιδωτών του ναού άρχισε το 1926-28 και συνεχίστηκε κατά διαστήματα ως το 1952. Έτσι η Walker θαύμασε μόνο εξωτερικά το εντυπωσιακό κτίσμα. [Contominas 779]

82. WOOD, John Turtle. *Discoveries at Ephesus Including the Site and Remains of the Great Temple of Diana*, Λονδίνο, Longmans, Green, and Co., 1877.

Σχήμα: μεγάλο 8ο, 25,5 εκ.

Ο αρχιτέκτονας J. T. Wood είναι από τους πρώτους που ανέλαβαν τις συστηματικές ανασκαφές στην Έφεσο της Μικράς Ασίας. Ξεκίνησε με δικά του έξοδα το 1864. Τα πορίσματα αυτών των ερευνών, καθώς αποδείχτηκαν ορθά, του επέτρεψαν, με την ενίσχυση πλέον του Βρετανικού Μουσείου, να ξεκινήσει μία δεύτερη μεγαλύτερη ανασκαφική περίοδο η οποία διήρκησε από το 1869 έως το 1874. Το έργο του, μείγμα αρχαιολογικού ημερολογίου και ταξιδιωτικού χρονικού, εμπλουτίζεται με πολλές ξυλογραφίες εντός του κειμένου και τριάντα τρεις εντυπωσιακές λιθογραφίες. Το τεράστιο λοιπόν ανασκαφικό έργο για την αποκάλυψη της λαμπρής ιωνικής πόλης ξεκίνησε από τα μέσα του 19ου αιώνα και συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας. Η αρχαία τοποθεσία και τα υπέργεια ευρήματα εξερευνήθηκαν ήδη από τους Spon και Wheler το 1675-76. Το αρχαϊκό Αρτεμίσιο (μέσα του 6ου αι. π.Χ.), που ήταν ο πρώτος μνημειώδης ναός από μάρμαρο και το μεγαλύτερο κτίσμα του ελληνικού κόσμου, κάηκε από τον Ηρόστρατο το 356 π.Χ. Ο ελληνιστικός, μετέπειτα, ναός της Αρτέμιδος συγκαταλέγεται σε ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου. Σώθηκε μισή κολόνα από τις εκατόν είκοσι επτά. [Contominas 808]

83. VOGÜÉ, Marie Eugène Melchior de, Viscount. *Syrie Palestine, Mont Athos Voyage aux pays du passé. Troisième édition*, Παρίσι, Plon Nourrit, 1887.

Σχήμα: 8ο, 20 εκ.

Μεγάλη απήχηση είχαν τα ταξιδιωτικά περιοδικά τον 19ο αιώνα, όπου αρθρογραφούσαν καταξιωμένα πρόσωπα των γραμμάτων, με άρθρα ιστορικού, γεω-

ριο μέλος της αθηναϊκής κοινωνίας με ενεργό συμμετοχή στα έργα της Αθήνας, συνέβαλε αποφασιστικά σε κάθε φιλοπρόοδη και εκσυγχρονιστική προσπάθεια και δημοσίευσε περί τις είκοσι πέντε επιστημονικές εργασίες και διδακτικά συγγράμματα. Ένα από τα πρώτα του πονήματα είναι και αυτό που παρουσιάζεται εδώ και περιλαμβάνει τρία μέρη: την ιστορική διαδρομή του

84

Λαυρίου, τη γεωλογική εξέταση της Λαυρεωτικής και μία πλήρη και αναλυτική περιγραφή της αρχαίας μεταλλευτικής και μεταλλουργικής τεχνολογίας. Απευθυνόταν στο διεθνές αναγνωστικό κοινό, με σκοπό να προβάλλει τόσο τα αρχαία, ιστορικής σημασίας, μεταλλεία του Λαυρίου, όσο και την αναγεννώμενη σε αυτόν τον τόπο μεταλλευτική και βιομηχανική δραστηριότητα, την πρώτη σημαντική συγκροτημένη βιομηχανία στο νεαρό ελληνικό κράτος. [Contominas 366]

ΕΝΟΤΗΤΑ Ε΄

*Προς το όραμα μιας νέας Ελλάδας
(τέλη 19ου και 20ός αιώνας)*

85. HICHENS, Robert Smythe. *The Near East Dalmatia, Greece and Constantinople*, Λονδίνο, Hodder and Stoughton, 1913.

Σχήμα: μεγάλο 8ο, 27 εκ.

Συνεχίζοντας και στις αρχές του 20ού αιώνα την παράδοση του «Grand Tour», ο συγγραφέας πραγματοποιεί ένα ταξίδι, πιθανότατα το 1912 περίπου στην ανατολική Μεσόγειο. Φεύγοντας από τη Βενετία και περιπλέοντας τις Δαλματικές ακτές της Αδριατικής έφθασε στην Αθήνα απ' όπου επισκέφτηκε τα περίξ και τα μεγάλα αρχαία ιερά της Αττικής, της Ελευσίνας, των Δελφών και της Ολυμπίας. Το προσκύνημα στην Ανατολή συνεχίστηκε ως την Κωνσταντινούπολη. Αν και το κείμενο υστερεί, ακροβατώντας ανάμεσα σε μυθιστορία και ταξιδιωτικό χρονικό, το έργο κοσμείται με έγχρωμες εικόνες του Jules Guérin αλλά και με φωτογραφίες. Τον 20ό αιώνα οι περιηγητές επιδιώκουν να εισχωρούν στη φύση ή αφήνουν τη φύση να εισχωρήσει στη σκέψη και στα συναισθήματά τους, να τους διαπερνά, έως ότου είναι σε θέση να την αποδώσουν όχι μόνο με εικόνες αλλά και με λόγια. Τα προγενέστερα κείμενα έδωσαν μία μορφή στην Αρχαιότητα. Τώρα αναδύονται οι αρχαιολογικοί χώροι και τοποθεσίες, καθένα με την ιδιαιτερότητά του. Το φυσικό τοπίο, διατηρώντας ακόμα την αστείρευτη δυναμική που του χαρίζει το ελληνικό φως, παίρνει τη θέση του πλέον στα έργα των ταξιδιωτών και αναδεικνύεται και χρωματικά. [Contominas 329]

86. BOISSONNAS, François-Frederic. *L'Image de la Grèce et de la Serbie. Photos Boissonnas* [κείμενα των W. Deonna, Γ. Αρβανιτάκη και D. Baud-Bovy], Παρίσι, Jean Budry [c. 1935].

Σχήμα: 4ο, 27 εκ.

Από οικογένεια φωτογράφων, ο Fr.-Fr. Boissonnas ή Fred (1858-1946), φανατικός πεζοπόρος, ξεκίνησε από τη Γενεύη με τον αχώριστο φίλο και συνοδό στα ταξίδια του, τον ελληνιστή Daniel Baud-Bovy. Από το πρώτο τους ταξίδι, το 1903, και ως το 1920, φορτωμένοι με όλα τα στερεότυπα που είχαν καλλιεργηθεί στους ταξιδιώτες από τους προγενέστερους αιώνες, ταξίδεψαν και φωτογράφισαν παντού. Αναμετρήθηκε με το ελληνικό φως, το κάλλος και τη μνήμη, διακόνησε στον σκοπό αυτό πάνω από τριάντα χρόνια με ζήλο και ακάματη εργασία και παρέδωσε μία Ελλάδα δικιά του, που παρουσιάζει το παρελθόν, το δικό του παρόν και εγγράφεται στο μέλλον. Υπηρέτησε με τον δικό του ρηξικέλευθο τρόπο και πρόβαλλε τη χώρα με όλη τη διαφάνεια και τη μοναδικότητα που το φως την περιβάλλει. Χάρη στο πάθος, το ταλέντο και την ευαισθησία του οραματιστή Boissonnas, μια νέα ματιά –στα μνημεία, στους ανθρώπους, και στα τοπία– υπενθυμίζει την αρμονία που υπήρχε πάντα στον χώρο αυτό. Φως, τοπία, ιστορία και άνθρωπος συνενώνονται σε μια μοναδική αποτύπωση που διδάσκει τον αλληλοσεβασμό, χαμένον πια μόλις έναν αιώνα αργότερα. Δωρική απλότητα κατέχει τις μορφές που στέκονται σαν να αποσπώνται από το λυρικό τοπίο, δωρική στιβαρότητα ντύνει

τα μνημεία που παιγνιδίζουν στο κάθετο φως – όλα είναι λουσμένα με μια ιωνική λάμψη. Τον συνεπήρε η ζωή της υπαίθρου, έζησε την εμπειρία αυτή ουσιαστικά, αναζητώντας τις ρίζες του –όντας ο ίδιος από τη Νότια Γαλλία κοντά στον Ροδανό ποταμό που αποικίστηκε στα αρχαία χρόνια από Έλληνες θαλασσοπόρους– και κληροδότησε επτά χιλιάδες λίπεις, μόνο τα ελληνικά θέματα. Παντρεύτηκε την Augusta Magnin και από τα εννέα παιδιά του τα τρία έγιναν φωτογράφοι. Εμείς, σήμερα, μπορούμε και αντικρίζουμε εκτός από τον ελληνικό κόσμο και τη βαθιά πίστη, τον θαυμασμό και τη λατρεία που είχε αυτός ο ανεπανάληπτος συνδυασμός: φωτογράφος - καλλιτέχνης - φιλέλληνας, για ό,τι ελληνικό.

[Contominas 79]

87. HOLDT, Hanns, και HOFMANNSTHAL, Hugo von. Greece. Architecture Landscape Life of the People, Βερολίνο, Ernst Wasmuth [1928].

Σχήμα: 4ο, 35 εκ.

Δεύτερη έκδοση ενός λευκώματος με τριακόσιες τέσσερις σελίδες φωτογραφίες, καρπός ταξιδιών πιθανότατα γύρω στα 1920. Το εισαγωγικό κείμενο είναι του H. von Hofmannsthal, οι λίπεις του H. Holdt και οι επεξηγήσεις στα αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά. Πόλεις, μνημεία, νησιά, τοπία, αρχαιολογικές τοποθεσίες ξεδιπλώνονται με αυτό το αόριστο κάτι, το ζωντανό στοιχείο που εμπλέκεται με τη διεξιοτεχνία, το στοιχείο που συνδέει τη φωτογραφία με τη ζωή και πρέπει να είναι ειλικρινούς συναισθήματος και εμπειρίας. Όπως σημειώνεται στην εισαγωγή: «Απ' όλα τα ταξίδια, το προσκύνημα στην Ελλάδα είναι το πιο πνευματικό και συνάμα ψυχικό». Άτομο εμπνευσμένο, ο Holdt τη στιγμή της λήψης δημιουργεί με τον φακό ιστορία. Αυτό είναι αυτό: στο φωτογραφικό απότυπο χωρίς επιτήδευση ή σκοπιμότητα, είτε αποτυπώνει ένα τοπίο, είτε σκηνοθετεί, είτε μεταπλάθει σε καλλιτέχνημα το θέμα, είτε μετουσιώνει την ιστορική στιγμή σε αιωνιότητα.

[Contominas 332]

88. WILLOUGHBY, Vera. A Vision of Greece described and painted by Vera Willoughby, Λονδίνο, Philip Allan, 1925.

Σχήμα: 4ο, 28 εκ.

Ένα πολύ ενδιαφέρον έργο με πρωτότυπη εικονογράφηση που κυκλοφόρησε σε λίγα αντίτυπα. Η συγγραφέας και καλλιτέχνης, εικονογράφος και σε άλλα συγγραφικά έργα (Jane Austen, Οράτιος, Κάτουλλος κ.ά.), τονίζει στον πρόλογο του βιβλίου αυτού: «Όπως το όραμα που είναι η ίδια η Ελλάδα [Greece], που κρατάει μέσα της ακόμη διάφανη και απαστράπτουσα τη μέθη από το νέκταρ που ήταν η Ελλάς [Hellas]». Έτσι και όλο το κείμενο ταξιδεύει με έναν ποιητικό γλαφυρό λόγο στους αρχαίους ιερούς χώρους: Αθήνα - Μαραθώνα - Δελφούς - Ολυμπία - Κόρινθο - Μυκήναι - Τίρυνθα - Αίγινα - Κνωσό. Περι-

σότερο εντυπωσιασμένη από το φυσικό περιβάλλον και τους μύθους, κοσμεί με αντίστοιχα θέματα και τα κεφάλαια. Οι απόψεις, σε αγνά χρώματα, αποδίδουν όλη τη γλυκύτητα των τοπίων, ενώ τα μυθολογικά θέματα, με έντονα χρώματα, υπονοούν τα πάθη που διαδραματίστηκαν στη σφαίρα αυτή του αστείρευτου ελληνικού πνεύματος. Φύσι και μύθος λοιπόν συμπλέκονται με τον λόγο σε ένα έργο απόλυτα ενταγμένο στην εποχή του. Πρόκειται περισσότερο για μια «λογοτεχνία που σε ταξιδεύει» παρά για ταξιδιωτική λογοτεχνία. [Contominas 801]

89. PERILLA, Francesco. *Les Iles de la Grèce* [Αθήνα, Pysros/Perilla, 1935].

Σχήμα: folio, 34 εκ.

Ελκυστικό και σπάνιο έργο του Fr. Perilla, για τον οποίο γνωρίζουμε μόνο ότι έζησε κάποια χρόνια στην Αθήνα και παράγαγε (περ. 1930) βιβλία βασισμένα κυρίως στους πίνακές του για διάφορες περιοχές της Ελλάδας (Μυστράς, Κυκλάδες, Χίος, Πελοπόννησος, Πήλιο, Άγιον Όρος, Αθήνα, Αττική κλπ.). Όλα τα έργα του εικονογραφούνται με πολλές τεχνικές εικόνες (φωτογραφίες, σχέδια, παστέλ). Ο αυθορμητισμός από τις ερασιτεχνικές του λήψεις, οι νέες αισθητικές, οι νεωτερικές αντιλήψεις κάλλους, επιτρέπουν στα ιστορικά τεκμήρια στα οποία ανατρέχει να συμπορεύονται με τις τάσεις στις τέχνες. Το συγκεκριμένο έργο κοσμείται με ξυλογραφίες και έγχρωμες αναπαραγωγές ακουαρέλας. Το ταξίδι στο Αιγαίο πάντα γοητεύει και η βαθιά ανάγκη προσέγγισης αναδύει την αγωνία του που επισκιάζεται από το τοπίο, κυρίως όμως από το βάρος του ιστορικού παρελθόντος, από τη διαφορετικότητα και το εκάστοτε τοπικό που αναδεικνύει και το μεγαλείο του. Σύρος - Τήνος - Άνδρος - Μύκονος - Δήλος - Κέα - Κύθνος - Νάξος - Πάρος - Σέριφος - Σίφνος - Μήλος - Κίμωλος - Φολέγανδρος - Σίκινος - Ίος - Άμοργος - Σαντορίνη: στο Αιγαίο κυριαρχούν εναρμόνια οι μοναδικότητες. [Contominas 545]

90. ΑΡΓΕΝΤΗΣ Φίλιππος, Π. *The Costumes of Chios. Their development from the XVth to the XXth century*, Λονδίνο, B. T. Batsford [1953].

Σχήμα: μεγάλο 8ο, 26 εκ.

Από παλιά χιώτικη οικογένεια, με ρίζες στο γενοβέζικο παρελθόν της νήσου, ο Φιλ. Αργέντης (1891-1974), γιος του Παντελή, ευεργέτη της Χίου (Αργέντειο Θεραπευτήριο, Αργέντειος Σχολή), μελέτησε στα ευρωπαϊκά αρχεία και έγγραψε πολλά έργα στα αγγλικά για θέματα λαογραφίας, Ιστορίας και βιβλιογραφίας της γενέτειράς του. Διετέλεσε ακόλουθος της ελληνικής πρεσβείας στο Λονδίνο και εκλέχθηκε αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Στις έρευνές του χρησιμοποίησε τα περιηγητικά κείμενα και συγκέντρωσε μία μεγάλη συλλογή από χαρακτηριστικά και εικόνες σχετικά με τη Χίο. Το σημαντικό

και σπάνιο αυτό έργο, που κυκλοφόρησε σε πεντακόσια αντίτυπα, περιέχει μία εμπειριστατωμένη και καλά τεκμηριωμένη μελέτη για τις ενδυμασίες, ανδρικές και γυναικείες, με σχέδια του ίδιου και εκατόν έντεκα έγχρωμους πίνακες με χαρακτηριστικά από περιηγητές. Στην εικόνα βλέπουμε: άρχοντες, άνδρες και γυναίκες, μπροστά στην εκκλησία Παναγία Κοκοροβιλιά, στην περιοχή Γκιάζου στον Κάμπο της Χίου. Για άλλη μία φορά τα περιηγητικά

90

έργα, κείμενα και εικόνες, μέσα από τη διαδικασία μετάβασης από το «οικείο» στο «ανοίκειο», από τον συναρπαστικό πλάνητα βίο ως τη διαδικασία αποταμίευσης των καρπών τους -το απαραίτητο της μνήμης- συμπυκνώνουν αναμνηστικές μαρτυρίες για τον ελληνικό κόσμο.

[Contominas 16]

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΡΟΘΗΚΗ

Ιστορικά και Γεωγραφικά Συγγράμματα από την Αρχαία Ελληνική και Λατινική Γραμματεία

Από τα μέσα του 15ου αιώνα και σε όλη τη διάρκεια του περιηγητικού φαινομένου ως τις μέρες μας η αρχαία, ελληνική και λατινική, γραμματεία γαλούχησε και τροφοδότησε όλους τους ταξιδιώτες. Με την πνευματική αυτή «αποσκευή», πραγματική και μεταφορική, οι ταξιδιώτες οδοιπόρησαν, περιέπλευσαν τον ελληνικό κόσμο, διαλογίστηκαν πριν και μετά τα ταξίδια τους και τεκμηρίωσαν τα έργα τους. Η απύθμενη αυτή δυναμική του ελληνικού πολιτισμού θάμπωσε κυριολεκτικά τους περιηγητές και ως μελετητές αυτής της γραμματείας αποδείχτηκαν σε πολλά αντάξιοι μαθητές της. Ενδεικτικά παρουσιάζουμε μερικές εκδόσεις των: Θουκυδίδη (5ος αι. π.Χ.), Πασανία (2ος αι. μ.Χ.), Στράβωνα (1ος αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ.), Ερατοσθένη (3ος αι. π.Χ.-2ος αι. π.Χ.) κ.ά.

92

91. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ. *Pausanias, ou voyage historique de la Grèce, Traduit en François, avec des remarques. Par M. l'Abbé Gedoyn, τόμ. I-IV, Άμστερνταμ, aux dépens de la Compagnie, 1733.*

Σχήμα: 12ο, 16 εκ.

Το κείμενο του Πausανία, σε δεύτερη πιθανόν πειρατική έκδοση γαλλικής μετάφρασης και εμπλουτισμένο με τρεις χάρτες (Πελοπόννησος - Αιγαίο, Ελλάδα και ακτές Μ. Ασίας, βόρεια και ηπειρωτική Ελλάδα), τρεις αναπαραστάσεις μαχών (της Ιθώμης, των Μεσσηνίων και Σπαρτιατών, της Μαντινείας) και την αναπαράσταση του σταδίου και του ιππόδρομου της Ολυμπίας σύμφωνα με την περιγραφή του συγγραφέα (Ηλιακά, βιβλ. VI, XX). Πρόκειται για ανεδαφική εν μέρει, αλλά εντυπωσιακή εν γένει, απεικόνιση των δύο χώρων όπου τελούνταν οι αγώνες, και αν οι ανασκαφές δεν αποκάλυπταν δύο διαφορετικά κτίσματα η ερμηνεία αυτή ενδεχομένως θα ήταν αποδεκτή.

[Contominas 535]

92. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ. *Πausανίου τῆς Ἑλλάδος Περιήγησις. Hoc est Pausaniae accurata Graeciae descriptio, qua Lector ceu manu per eam regionem circumducitur: A Guilelmo Xylandro Augustano diligenter recognita, & ab innumeris mendis repurgata...* — *Pausaniae de veteris Graecia regionibus Commentarii... A Romulo Amasaeo illustrati*, τόμ. I-II [Φρανκφούρτη, Heirs of Andreas Wechel, 1583].

Σχήμα: folio, 33 εκ.

Πρόκειται για την πρώτη σχολιασμένη έκδοση του έργου *Ἑλλάδος Περιήγησις* του Πausανία. Τα σχόλια έγιναν από τον Wilhelm Holtzman, εκδότη ήδη του Στράβωνα και του Πλουτάρχου. Το έργο ολοκληρώθηκε μετά τον θάνατό του από τον Friedrich Sylburg. Στον ίδιο τόμο υπάρχει και η λατινική μετά-

92

φραση της *Περιηγήσεως* από τον Romulus Amasaeus. Η πρώτη έκδοση του Πausανία στα ελληνικά έγινε στη Βενετία το 1516 από τον Άλδο Μανούτιο, «τον Φιλέλληνα και Ρωμαίο».
[Contominas 532]

93. PACIAUDI, Paolo Maria. *Monumenta Peloponnesia Commentariis Explicata a Paulo M. Paciaudio...*, τόμ. I-II, Ρώμη, Nicolo and Marco Palearino, 1761.

Σχήμα: 4ο, 26,5 εκ.

Ο P.M. Paciaudi περιγράφει και σχολιάζει τη συλλογή αρχαιοτήτων, ειδικά από την Πελοπόννησο, της οικογένειας Nani της Βενετίας. Τα αρχαία μεταφέρθηκαν κατά τη διάρκεια του ενετο-τουρκικού πολέμου γύρω στα 1680. Μετά τη συγγραφή αυτού του έργου ο συγγραφέας διετέλεσε βιβλιοθηκάριος του Δούκα της Πάρμας δημιουργώντας εκεί μία από τις πλουσιότερες βιβλιοθήκες της Ιταλίας. Σχετίστηκε και με τον Γερμανό κλασικιστή J.J. Winckelmann και τον Abbé Barthélemy. Το έργο εμπλουτίζεται με εξαιρετικές χαλκογραφίες, όπου απεικονίζονται τα γλυπτά, οι επιγραφές, τα ανάγλυφα, οι επιτύμβιες στήλες, και άλλες αρχαιοότητες της συλλογής Nani.
[Contominas 520]

93

94. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ. *Θουκυδίδου περι Πελοποννησιακοῦ Πολέμου Βιβλία. De Bello Peloponnesiaco Libri VIII. Idem Latine, ex interpretaione Laurentii Vallae, ab Henrico Stephano recognita. In hac Secunda Editione quae amplius quam in prima praestita fuerint, extrema ad lectorem epistola docebit* [Γενεύη], Henricus Stephanus [Estienne], 1588.

Σχήμα: folio, 35 εκ.

Δεύτερη έκδοση (η πρώτη στα 1564) του έργου *Πελοποννησιακός Πόλεμος* του Θουκυδίδη, που θεωρείται η καλύτερη έκδοση, τον 16ο αιώνα, του έργου του μεγάλου αρχαίου Αθηναίου ιστορικού.

95

95. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ. *The History of the Peloponnesian War, translated from the Greek of Thucydides... by William Smith*, τόμ. I-II, Λονδίνο, John Watts, 1753.

Σχήμα: 4ο, 29 εκ.

Πρώτη έκδοση της τρίτης μετάφρασης του Θουκυδίδη από τον William Smith. Η πρώτη έκδοση και μετάφραση του αρχαίου Αθηναίου ιστορικού έγινε στα 1550 από τον Thomas Nicolls, η δεύτερη στα 1629 από τον φιλόσοφο Thomas Hobbes. Το έργο αυτό εμπλουτίζεται με χάρτες, σχέδια και αναπαραστάσεις μαχών. Εδώ παρουσιάζεται η εικονογράφηση των κεφαλαίων ΣΤ' και Ζ', που αναφέρονται στην αποτυχημένη εκστρατεία των Αθηναίων κατά της Σικελίας (415-413 π.Χ.), η οποία οδήγησε στην καταστροφή στόλου και στρατού και στην αρχή της πτώσης της Αθήνας.

[Contominas 736]

96. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ. *The History of the Grecian War: in Eight Books. Written by Thucydides. Faithfully translated from the Original by Thomas Hobbes of Malmsbury. With maps describing the country. The second edition, much corrected and amended,* Λονδίνο, Charles Harper, 1676.

Σχήμα: folio, 32 εκ.

Δεύτερη έκδοση στα αγγλικά (η πρώτη έγινε στα 1550) του έργου του Θουκυδίδη, εμπλουτισμένη με αριστουργηματική εγχάρακτη σελίδα τίτλου και πέντε χάρτες και απόψεις. Το αντίτυπο ανήκε στη βιβλιοθήκη του Thomas Pope Blount γνωστού δοκιμιογράφου της εποχής του. Αν και τα ελληνικά του μεταφραστή δεν ήταν άψογα, η όλη προσπάθεια διακρίνεται για μεγάλη συνέπεια και προσοχή παραδίδοντας ένα εξαιρετικό στο σύνολό του έργο, που επανεκδόθηκε με σχετικές διορθώσεις.

[Contominas 735]

97. GOSSELIN, Pascal François Joseph. *Géographie des grecs analysée; ou les systèmes d'Eratosthenes, de Strabon et de Ptolémée comparés entre eux et avec nos connoissances modernes,* Παρίσι, Didot l'aîné, 1790.

Σχήμα 4ο, 30 εκ.

Ο P.F.J. Gosselin είχε δημοσιεύσει τον Κατάλογο της Ennery, νομισματικής συλλογής, όταν του ανατέθηκε από την Ακαδημία Καλών Τεχνών το συνθετικό αυτό έργο, που ανήκε σε άλλο κλάδο της αρχαίας γραμματείας. Μετά από την εμπειριστατωμένη αυτή εργασία ασχολήθηκε συστηματικά με έργα και έρευνες της αρχαίας γεωγραφίας, εκδίδοντας ένα τετράτομο έργο που έτυχε ευμενούς κριτικής. Η έκδοση εμπλουτίζεται με εννέα χάρτες.

[Contominas 298]

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Angelomatis-Tsougarakis, Helen, *The Eve of the greek Revival: British Travellers' Perceptions of the early nineteenth century Greece*, Λονδίνο/Νέα Υόρκη, Routledge, 1990.
- Barthélemy, G., *Images de l'Orient au XIXe siècle*, Παρίσι, Bertrand-Lacoste, 1992.
- Basch, Sophie, *Le voyage imaginaire. Les écrivains français en Grèce au vingtième siècle*, χ.τ., Hatier, 1991.
- Berchet, J.-Cl., *Le Voyage en Orient. Anthologie des Voyageurs Français dans le Levant au XIXe siècle* [Παρίσι], éd. R. Laffont, coll. «Bouquins», 1985.
- Βιγγοπούλου, Ιόλη, «Οι ταξιδιώτες τον 19ο αιώνα. Ένα πολυμορφικό αφήγημα», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000. Τα χρόνια της σταθερότητας 1871-1909*, τόμ. V, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σελ. 383-400.
- Βουραζέλι, Ελένη, *Ο βίος του έλληνικού λαού κατά την Τουρκοκρατίαν επί τη βάσει των ξένων περιηγητών*, τόμ. I, Αθήνα 1939.
- British Travellers in Greece 1750-1820*, Exhibition Catalogue compiled by G. Toliaς, Λονδίνο, Foundation for Hellenic Culture, 1995.
- Byzance Retrouvée. Érudits et Voyageurs français (XVIe-XVIIIe siècles)*, Catalogue d'Exposition, Chapelle de la Sorbonne, Paris, 13 août - 2 septembre 2001, Παρίσι [Publication de la Sorbonne-Byzantina Sorbonensia], 2001.
- Γιακουμής, Χ. *Η Ελλάδα. Φωτογραφικό και λογοτεχνικό ταξίδι στον 19ο αιώνα*, Αθήνα, ΜΠΑΣΤΑΣ-ΠΛΕΣΣΑΣ, 1997.
- Constantine, David, *Early Greek Travellers and the Hellenic Ideal*, Καίμπριτζ, University Press, 1984.
- Greek Civilization through the Eyes of Travellers and Scholars from the Collection of Dimitris Contominas*, επιμ. Leonora Navari, Αθήνα, ΚΟΤΙΝΟΣ-ΟΑΚ ΚΝΟΛΛ PRESS, 2003 [βλ. Contominas].
- Καλογεροπούλου, Αθηνά - Προύνη-Φιλίπ, Μαρία, «Στοιχεία της ιστορίας της περι των αρχαιοτήτων μερίμνης από της Τουρκοκρατίας μέχρι και της Όθωνικής περιόδου...», στο *Αρχαιολογική Έφημερίς*, Εύρετήριο πρώτης και δευτέρας περιόδου 1837-1874, 1 (1973), σελ. ιε' -ροθ'.
- Koster, Daniël, *To Hellen's Noble Land. Dutch Accounts of Travellers, Geographers and Historians on Greece, (1488-1854), Catalogue of an exhibition of Dutch manuscripts, rare books, maps, and philhellenica*, Groningen/Αθήνα 1995.
- Laborde, Cte L.E.S.J. de, *Athènes aux XVe, XVIe, XVIIe siècles*, τόμ. I-II, Παρίσι 1854.
- Μεγάλοι Περιηγητές της Αθήνας*, Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών Βούρου-Ενταξία, 2004.

- Μουλλάς, Πάν. – Μέντζου, Βάσω (επιμ.), *Σελίδες για την Ελλάδα του 20ού αιώνα. Κείμενα γάλλων ταξιδιωτών*, Αθήνα, ΟΛΚΟΣ, 1995.
- Navari, Leonora, *Greece and the Levant. The Catalogue of the Henry Myron Blackmer Collection of Books and Manuscripts*, Λονδίνο 1989.
- Peltre, Christine, *Retour en Arcadie. Le voyage des artistes français au XIXe siècle*, Παρίσι, Klincksiek, 1997.
- Περιηγήσεις στον Ελληνικό χώρο*, Επιλεγ. Κ.Θ. Δημαράς, Αθήνα 1968.
- «Περιηγητές. Εικόνες της Ελλάδας», εφημ. *Η Καθημερινή, Επτά Ημέρες*, 2 Απριλίου 2000.
- Περιηγητές στη Μάνη, 15ος-19ος αιώνας*, Ιστορικό Εθνολογικό Μουσείο Μάνης, Πύργος Κρανάης, Γύθειο, Ιούλιος 1993 - Δεκέμβριος 1994, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Υπουργείο Πολιτισμού, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού [Αθήνα 1993].
- Radet G., *L'histoire et l'oeuvre de l'Ecole Française d'Athènes*, Παρίσι 1901.
- Said, Ed., *L'Orientalisme. L'Orient crée par l'Occident*, Παρίσι, Editions du Seuil, 1980.
- Σεβέρη, Ρίτα, *Ταξιδιώτες Ζωγράφοι στην Κύπρο 1700-1960*, χ.τ., Ίδρυμα Κώστα και Ρίτας Σεβέρη, 2003.
- Σιμόπουλος, Κυριάκος, *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τόμ. I-IV, Αθήνα 1972-1985.
- Spencer, T., *Fair Greece Sad Relic*, Bath 1954.
- Τόλιας, Γιώργος, *Τα νησιολόγια. Η μοναξιά και η συντροφιά των νησιών*, Αθήνα, ΟΛΚΟΣ, 2001.
- ΤΟΠΟΣ και ΕΙΚΟΝΑ*, τόμ. I-VII, Αθήνα, ΟΛΚΟΣ, 1978-1985.
- Τσιγκάκου, Φανή-Μαρία, *Ανακαλύπτοντας την Ελλάδα, Ζωγράφοι και Περιηγητές του 19ου αι.*, Αθήνα, ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ, 1981.
- Vingoroulou, Ioli, *Le monde grec vu par les voyageurs du XVIIe siècle*, Αθήνα, I.R.N./F.N.R.S., 2004.
- Vivien de St. Martin, L., *Description historique et géographique de l'Asie Mineure comprenant les temps anciens, taillé des voyages qui ont été faits dans la peninsule, depuis l'époque des croisades jusq'aux temps les plus modernes...*, τόμ. I-II, Παρίσι 1852.
- Weber, S.H., *Voyages and Travels in the Near East made during the XIX century ... in the Gennadius Library*, Princeton 1952.
- , *Voyages and Travels in Greece, the Near East and adjacent regions made previous to the year 1801*, Princenton N.J. 1953.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΜΑΤΩΝ

ΕΝΟΤΗΤΑ Α΄

*Οι πρώτες προσεγγίσεις
(15ος-17ος αιώνας)*

1. Η σελίδα τίτλου
2. *Η νίσος Κρήτη*, χαρακτηριστικό επιχρωματισμένο με μελάνι, 24 x 20 εκ.
3. *Η πόλη της Ρόδου*, ξυλογραφία, 7 x 13 εκ.
4. Η σελίδα τίτλου
5. *Κωνσταντινούπολη*, ξυλογραφία εντός του κειμένου
6. *Κάτοικοι της Κέρκυρας*, ξυλογραφία εντός του κειμένου
7. *Άργος Αμφιλοχικόν και Δωδώνη*, ξυλογραφίες εντός του κειμένου
8. Η σελίδα τίτλου
9. *Νεαρή γυναίκα από τη Χίο και Νεαρή γυναίκα από την Πάρο*, ξυλογραφίες, 20 x 29 εκ.
10. Εγχάρακτη σελίδα τίτλου
11. *Τα στενά του Βοσπόρου προς τη Μαύρη Θάλασσα*, χαλκογραφίες εντός του κειμένου
12. Ο Jean Baptiste Tavernier, baron d'Aubone (1605-1689), προμετωπίδα, χαλκογραφία, 7,5 x 13,5 εκ.
13. Ο Jean Thevenot (1633-1667), προμετωπίδα, χαλκογραφία, 14 x 21 εκ.
14. *Τα Τέμπη της Θεσσαλίας*, χαλκογραφία, 20 x 14 εκ.
15. *Ενδυμασίες γυναικών στην Κωνσταντινούπολη*, χαλκογραφία, 12 x 19 εκ.
16. *Λάρισα*, χαλκογραφία, 20 x 15 εκ.
17. «L' île de Delfes» [sic] [*Δελφοί ή Δήλος*], χαλκογραφία, 29 x 20 εκ.
18. *Σμύρνη*, χαλκογραφία, 99 x 30 εκ.
19. Ο Cornelis de Bruyn (1652-1727), προμετωπίδα, χαλκογραφία
20. *Αρχαίο Θέατρο στην Αθήνα*, χαλκογραφία, 25 x 17 εκ.
21. *Άποψη της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη*, χαλκογραφία, 22 x 18 εκ.
22. *Άμφια Πατριάρχη, Μητροπολίτη, Ιερέα και Διάκου*, χαλκογραφία, 30 x 19 εκ.
23. *Άποψη του Μυστρά*, χαλκογραφία, 22 x 18 εκ.

ΕΝΟΤΗΤΑ Β΄

*Ο αρχαίος Κόσμος και ο νεότερος Ελληνισμός
(17ος-18ος αιώνας)*

24. Ο Jacob Spon (1647-1685), τόμ. Ι, χαλκογραφία, 7,5 x 12 εκ.
25. *Χάρτης της πόλης των Αθηνών*, τόμ. ΙΙ, χαλκογραφία, 19 x 14 εκ.
26. *Επιγραφές από τα Θυάτεια (Μικρά Ασία)*, χαλκογραφίες εντός του κειμένου
27. *Η μάχη της Καλαμάτας (1686)*, χαλκογραφία, 27 x 43 εκ.
28. Εγχάρακτη σελίδα τίτλου, 14 x 8 εκ.
29. *Άποψη της Λάρνακας (Salinas)*, χαλκογραφία, 28,5 x 34 εκ.

30. *Το Ηράκλειο και τα Χανιά*, χαλκογραφία, 15 x 10 εκ. και 15 x 10 εκ.
31. *Χορός Ελληνίδων γυναικών*, χαλκογραφία, 26,5 x 35 εκ.
32. *Η Τραπεζούντα*, χαλκογραφία, 10,5 x 16,5 εκ.
33. Η σελίδα τίτλου με προμετωπίδα, χαλκογραφία, 12 x 7 εκ.
34. *Η καταστροφή του Παρθενώνα (1687)*, χαλκογραφία, 38 x 50 εκ.
35. Η βιβλιοδεσία, 18ος αιώνας
36. *Χάρτης της Κυζίκου, η λίμνη Απολλωνία και άποψη της Προύσσας*, χαλκογραφία, 19 x 38,5 εκ.
37. *Κύπρος: το κάστρο του Αγίου Ιλαρίωνα και το κάστρο Buffavento ή το κάστρο της Βασίλισσας*, χαλκογραφία, 21 x 32 εκ.
38. *Μοιρολόι σε μνήμα*, χαλκογραφία, 20 x 16 εκ.
39. *Το μνημείο του Φιλοπάππου και αρχαία ερείπια στην Αττική*, επιχρωματισμένη χαλκογραφία, 29 x 40 εκ.
40. *Χάρτης της Μικράς Ασίας και η πορεία της αποστολής*, χαλκογραφία, 35 x 54 εκ.
41. *Η Ελευσίνα*, χαλκογραφία, 24,5 x 46 εκ.
42. *Χάρτης του Αμβρακικού κόλπου*, χαλκογραφία, 33 x 20 εκ.
43. *Το λιμάνι στην Κωνσταντινούπολη*, χαλκογραφία, 34 x 53 εκ.
44. *Άποψη της Κωνσταντινούπολης από το Σκούταρι*, χαλκογραφία, 20,5 x 13 εκ.
45. *Πλοίο με ιστιοφορία σακολέβας, 18ος αι.*, χαλκογραφία, 24 x 19 εκ.
46. *Ελληνίδα από τη νήσο του Μαρμαρά, Προποντίδα*, χαλκογραφία-ακουατίβτα, 26 x 36 εκ.
47. *Φανταστική αναπαράσταση της αρχαίας Αλεξάνδρειας*, χαλκογραφία, 17 x 22 εκ.
48. Η σελίδα τίτλου

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ΄

*Από τον Διαφωτισμό ως την Απελευθέρωση
(18ος αιώνας έως το 1830)*

49. *Τροία, οι πηγές του Σκάμανδρου ποταμού*, χαλκογραφία, 28 x 44 εκ.
50. *Αθήνα, η πύλη της Προναίας Αθηνάς (Παζαρόπορτα) στη Ρωμαϊκή Αγορά*, χαλκογραφία, 16 x 19,5 εκ.
51. *Γυναίκες της Κιμώλου*, χαλκογραφία, 18 x 26 εκ.
52. *Εκκλησία στην Ύδρα*, χαλκογραφία, 11,5 x 18 εκ.
53. *Το Μαραθονήσι και ερείπια στο Γύθειο*, χαλκογραφία, 16,5 x 20,5 εκ.
54. *Το Επταπύργιο στην Κωνσταντινούπολη [εδώ φυλακίστηκε για 25 μήνες ο Rouquerville]*, λιθογραφία, 15 x 26 εκ.
55. Ο F.C.H.L. Rouquerville (1770-1838), έργο του L. Dupré, προμετωπίδα, λιθογραφία, 28,5 x 21,5 εκ.
56. *Τα θέατρα στα Πάταρα και τα Μύρα της Λυκίας, στη Μικρά Ασία*, λιθογραφία
57. *Αρχαιοπρεπής προσωπογραφία του Abbé Barthélemy (1716-1795)*, χαλκογραφία, 24 x 17 εκ.
58. *Αναπαράσταση της μάχης της Σαλαμίνας*, χαλκογραφία, 17 x 24 εκ.

59. Η σελίδα τίτλου και προμετωπίδα με την προσωπογραφία του Edward Daniel Clarke (1769-1822) σε νεαρή ηλικία, χαλκογραφία, 14 x 11,5 εκ.
60. Η σελίδα τίτλου και προμετωπίδα: *Γυναίκα και Άνδρας από την Αρκαδία*, χαλκογραφία, 13 x 7 εκ.
61. Η σελίδα τίτλου και προμετωπίδα: *Άφιξη προσκυνητών στους Αγίους Τόπους*, χάραξη σε αστάλι, 17 x 11 εκ.
62. *Αλβανί, κάτοικος της Αθήνας*, επιχρωματισμένη χαλκογραφία, 16 x 10,5 εκ.
63. *Στον Θορικό Αττικής* [Ευρωπαίος περιηγητής σε αναζήτηση αρχαιοτήτων], λιθογραφία, 26 x 38 εκ.
64. *Στην Ιθάκη, άποψη από το μοναστήρι του Αρχαγγέλου*, έγχρωμη χαλκογραφία, ακουατίνα, 22 x 35 εκ.
65. *Η πομπή του Σουλτάνου και της ακολουθίας του στο Bayram* (εορτή), προμετωπίδα, χαλκογραφία, 12 x 33 εκ.
66. *Κέα, άποψη των ερειπίων της αρχαίας Καρθαίας*, λιθογραφία, 22 x 33 εκ.
67. *Έλληνας άρχοντας*, επιχρωματισμένη λιθογραφία 36,5 x 22,5 εκ.
68. *Ιωάννινα, η οικία του Νικολού Αργύρη (Βρεττού)*, έγχρωμη χαλκογραφία, ακουατίνα, 18,5 x 24,5 εκ.
69. *Η πρώτη σελίδα με την αφιέρωση στον Αδαμάντιο Κοραή*.
70. *Η Αθήνα από τους πρόποδες του Αγκέσμου*, έγχρωμη χαλκογραφία, ακουατίνα, 24 x 40 εκ.
71. *Η Τερέζα Μακρή, η «Κόρη των Αθηνών»*, λιθογραφία, 22,5 x 14,5 εκ.
72. *Ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων (1740-1822)*, λιθογραφία, 21 x 12 εκ.

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ'

*Το ελεύθερο Ελληνικό Κράτος και η καθ'ημάς Ανατολή
(1833 έως τα τέλη του 19ου αιώνα)*

73. *Η Ζωοδόχος Πηγή με τα θαυματουργά ψάρια, το Μπαλουκλί, στην Κωνσταντινούπολη*, χάραξη σε αστάλι, 18,5 x 14 εκ.
74. *Σμυρνιές με τις χαρακτηριστικές ενδυμασίες τους*, επιχρωματισμένη λιθογραφία, 26 x 14 εκ.
75. *Το Καστελλόριζο*, λιθογραφία, 13,5 x 20 εκ.
76. Η δεσποινίς Julia Pardoe, προμετωπίδα και εγχάρακτη σελίδα τίτλου, λιθογραφία, 36 x 25,5 εκ.
77. *Μετέωρα, άποψη της Μονής Βαρλαάμ*, ξυλογραφία, 19 x 12 εκ.
78. *Τελμποςός, λαξευτός λυκιακός τάφος*, λιθογραφία, 22 x 13 εκ.
79. *Στο Ναύπλιο, διακρίνεται και το Παλαμίδι*, λιθογραφία, 15,5 x 8,5 εκ.
80. *Τα ερείπια στη Σικυώνα Κορινθίας*, λιθογραφία, 22 x 13 εκ.
81. *Ο ναός των Αγίων Αποστόλων στη Θεσσαλονίκη*, λιθογραφία, 12,5 x 18,5 εκ.
82. *Έφεσος, άποψη των ανασκαφών στον ναό της Αρτέμιδος το 1872*, λιθογραφία, 16 x 23,5 εκ.
83. *Μοναχοί στις Καρυές Αγίου Όρους*, προμετωπίδα, λιθογραφία, 14 x 20 εκ.
84. *Λαύριο. Γενική άποψη του εργοστασίου των Εργαστηρίων*, έγχρωμη λιθογραφία, 17 x 28 εκ.

ΕΝΟΤΗΤΑ Ε΄

*Προς το όραμα μιας νέας Ελλάδας
(τέλη 19ου και 20ός αιώνας)*

85. Ο ναός της Αφαιάς στην Αίγινα, έγχρωμος πίνακας, 19 x 12,5 εκ.
86. Η Καστοριά, φωτογραφία, 20 x 14,5 εκ.
87. Το λιμάνι της Πάτρας και το Ηράκλειον Κρήτης, φωτογραφίες, 16 x 21,5 εκ.
88. Η σελίδα τίτλου και προμετωπίδα: Η κρίση του Πάρη, παστέλ, 20 x 14,5 εκ.
89. Η παλιά [Ανω] Σύρος, αναπαραγωγή ακουαρέλας, 20 x 29 εκ.
90. Η σελίδα τίτλου και προμετωπίδα: Χίος, ενδυμασίες της αριστοκρατίας της νήσου, c.1813-1822, αναπαραγωγή γκούας, 17,5 x 13,5

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΡΟΘΗΚΗ

*Ιστορικά και Γεωγραφικά Συγγράμματα
από την Αρχαία Ελληνική και Λατινική Γραμματεία*

91. Το στάδιο και ο ιππόδρομος στην αρχαία Ολυμπία, χαλκογραφία, 23 x 35,5 εκ.
92. Η σελίδα τίτλου
93. Η σελίδα τίτλου
94. Η σελίδα τίτλου
95. Η αρχαία Σικελία και άποψη των Συρακουσών, χαλκογραφία, 31 x 38 εκ.
96. Εγχάρακτη σελίδα τίτλου
97. Χάρτης της Μεσογείου Θαλάσσης κατά τον Στράβωνα, χαλκογραφία, 24 x 48 εκ.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Αλή Πασάς των Ιωαννίνων 22, 88, 89,
 98, 99, 102, 107, 143
 Αμπντούλ Μετζίτ, 50
 Απολλώνιος 62
 Αργέντης, Παντελής 128
 Αργέντης, Φίλιππος 25, 31, 128
 Αργύρης, Νικολός (Βρεττός) 99, 143
 Αρίσταρχος 118
- Aguardo, A. 76
 Aldenhoven, Ferdinand 23, 31, 117, 118
 Allom, Thomas 24, 25, 31, 111, 112
 Amasaesus, Romulus 134
 Aramon, G. de 44
 Aristizabal, Don Gabriel de 74
 Aubusson, Pierre d' 36
 Austen, Jane 126
- Βολταίρος 46
 Βοναπάρτης 87
 Βυζάντιος, Στέφανος 62
 Βύρωνας, βλ. Byron
- Babin, Père 57
 Banier, αββάς 65
 Barthélemy, Jean Jacques (Abbé) 12,
 20, 30, 89, 90, 91, 134, 142
 Bartholdy, Jakob Ludwig Salomon 22,
 30, 93
 Bartlett, W.H. 112
 Baud-Bovy, Daniel 125
 Beauchamp, Alphonse 30, 107
 Beauvau, Henri de 16, 29, 44
 Bellin, Jacques Nicolas 20, 30, 73, 74
 Belon, Pierre 62
 Bisani, Alessandro 30, 85
 Blaeu 62
 Blount, Thomas Pope 136
 Bocage, Barbié de 74, 90, 91
 Boissonnas, Fred 25, 31, 125
 Bordone, B. 62
 Boschini, Marco 62
- Bouhours, Dominique 29, 36
 Breydenbach, Bernard von 15, 36
 Bröndsted, Peter Oluf 22, 30, 98
 Browne, Edward 17, 29, 48, 76
 Bruguière, M. 86
 Bruyn, Cornelis de 12, 17, 25, 29, 48,
 49, 141
 Buondelmonti, Cristoforo 15, 29, 35, 62
 Byron, G.G.N. (Lord) 22, 30, 95, 98,
 99, 102, 103, 106
- Γίββων, Εδ. 68
- Canning, Stratford 114
 Carne, John 24, 31, 112
 Cassas, L.F. 85
 Castellan, Antoine Laurent 20, 30, 86,
 87
 Chandler, Richard 19, 30, 72
 Chateaubriand, François René de 21,
 30, 92, 93
 Choiseul-Gouffier, M.G.A.F. de (comp-
 te) 20, 25, 30, 74, 76, 85, 91
 Ciriaco Pizzeccolli Anconitano, βλ.
 Κυριάκος Αγκωνίτης
 Clarke, Edward Daniel 12, 20, 22, 30,
 91, 142
 Cockerell, R. 98, 99
 Coronelli, Vincenzo-Maria 18, 25, 29,
 59, 62, 63
 Cousinéry, E.M. 119
 Covell, John 17, 29, 50, 51
 Craven, Elizabeth 20, 30, 76
 Cripps, J.M. 91, 92
 Curzon, Robert (Baron Zouche) 23, 31,
 114, 115
- Διδότος, Αμβρόσιος Φιρμίνος, βλ.
 Didot
 Διονύσιος, Περινηγητής 12
- Dallaway, James 78

- Dalvimart, Octavien 20, 30, 78
 Dapper, Olfert 12, 18, 29, 62
 D'Armagnac 42
 Davenport, R. A. 107
 Davent, Lyon 44
 De Salignac 44
 De Tott, François de (Baron) 78
 Didot, Ambroise Firmin 22, 30, 102
 Diehl, Ch. 11
 Dilettanti (Εταιρεία) 19, 25, 30, 72, 85, 89, 95
 Dodwell, Edward 12, 22, 25, 30, 94, 95
 D'Ohsson 78
 Douglas, Marquis 73
 Drummond, Alexander 12, 30, 68
 Drummond, W. 73
 Du Loir 62
 Dupré, Luis 142
 Dürer, Albrecht 38

 Ερατοσθένης 131, 136
 Ερρίκος Β΄ 44

 Earl of Aberdeen 73
 Earl of Charlemont 73
 Elgin, Lord (Th. Bruce) 22, 92
 Enderlin, Jacob 18, 29, 63

 Fanelli, Francesco 18, 30, 65
 Fellows, Charles (Sir) 24, 31, 115
 Fenelon, Fr. de Salignac de la Mothe 12
 Finden, Edward Francis 103
 Finden, William 103
 Forster, A. 118
 Fossati, G. 50
 Foucherot 91
 Fourmont, Étienne 65

 Gell, William (Sir) 22, 30, 73, 95
 Gerbelius, Nicolas 29, 39
 Gilles, Antoine 42
 Gilles, Pierre 16, 29, 42, 111
 Gosselin, Pascal François Joseph 136
 Goupil-Fesquet, Frederic Auguste Antoine 23, 25, 31, 111

 Grelot, Guillaume Joseph 17, 29, 50
 Gropius, G.Ch. 94
 Guérin, Jules 125
 Guillet, André Georges 17, 29, 49, 50, 57
 Guys, Pierre Augustin 19, 30, 70

 Ηρόδοτος 62
 Ηρόστρατος 119
 Ησύχιος 62

 Hallerstein, H. von 98
 Haygarth, William 12
 Hichens, Robert Smythe 24, 25, 31, 125
 Hobbes, Thomas 136
 Hobhouse, John Cam (Lord Broughton) 22, 30, 99, 102, 103, 107
 Hofmannsthal, Hugo von 31, 126
 Holdt, Hanns 25, 31, 126
 Holtzman, Wilhelm 133
 Hope, Th. 73
 Horn, G. 47
 Hughes, Thomas Smart 22, 30, 99, 107

 Θεοδοσίου, Δημήτριος 80
 Θουκυδίδης 131, 135, 136

 Ιουστινιανός 111
 Ιωάννης Χρυσόστομος 62

 Jansson, J. 47

 Κάλλιστος, Νικηφόρος 111
 Κάναχος 118
 Κάτουλλος 126
 Κοραΐς, Αδαμάντιος 102, 143
 Κορδέλλας, Ανδρέας 25, 31, 120
 Κυριάκος Αγκωνίτης 15, 29, 35
 Κωνσταντίος, Βυζάντιος 25, 30, 78
 Kant, Emmanuel 94
 Kinglake, Al. 23, 114
 Kinnier 76

 Λόρδος Βύρων, βλ. Byron
 Λουδοβίκος 14ος, 50, 63, 65

La Guilletière 50
 La Mottraye, Aubry de 17, 30, 63
 Laurenberg, Johann 29, 47
 Le Huen, Nicolas 29, 36
 Le Roy, J. D. 70
 Leake, William Martin 21, 30, 73, 89,
 95, 119
 Lechevalier, Jean Baptiste 20, 30, 85
 Lucas, Paul 19, 30, 64, 65
 Lusieri 92

 Μακρή, Θεοδώρα 106
 Μακρή, Τερέζα 106, 143
 Μανούτιος, Άλδος 134
 Μαρκιανός 12
 Μαυρογένης, Νικόλαος 76
 Μεσίχ πασάς Παλαιολόγος 36

 Magnin, Augusta 126
 Melling, A. I. 98
 Mercator, G. 47
 Montague, Mary (Lady) 78, 112
 Moreno, José 30, 74, 76
 Moritt, J. 73
 Morosini, Francesco 18, 65

 Ναπολέον 88
 Νέαρχος 12

 Nerval, Baudelot de 65
 Nicolay, Nicolas de 16, 29, 42, 44
 Nicolls, Thomas 136
 Noe Bianchi 29, 38

 Οβίδιος 44
 Όθων 118
 Οράτιος 126

 Olivier, Guillaume Antoine 20, 30, 76,
 78, 86
 Ortelius, A. 47

 Παλαιολόγος, Θεόδωρος 35
 Παλαιολόγος, Κωνσταντίνος 35
 Πausanίας 62, 131, 133

Περδικάρης, Γρηγόρης 23, 31, 117
 Πλίνιος 62
 Πλούταρχος 62, 133
 Πομπόνιος Μέλας 62
 Πτολεμαίος 62, 136

 Paciaudi, Paolo Maria 134
 Pardoe, Julia 24, 25, 31, 111, 112
 Parker, R.T. 99
 Pars, W. 72
 Perdicaris, Gregory, βλ. Περδικάρης
 Perilla, Francesco 25, 31, 128
 Pleydenwurff, Wilhelm 38
 Pococke, Richard 12, 19, 30, 68, 76
 Pomardi, S. 95
 Porcacchi, T. 47, 62
 Riquetville, François Charles Hugues
 Laurent 21, 30, 87, 88, 107, 142
 Purser, W. 112

 Randolph, Bernard 17, 29, 51
 Reewijk, Everand van 36
 Renan, Ernest 12
 Revett, Nicholas 19, 70, 72, 85
 Richards, T. 107
 Rycout, Paul 17, 29, 47, 51

 Σαράφογλου, Ιγνάτιος 30, 80
 Σατωβριάνδος βλ. Chateaubriand
 Σελίμ Γ' 87, 98
 Σλήμαν, Ερρίκος 85
 Σολίνος 62
 Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής 42, 44
 Σοφιανός, Νικόλαος 39
 Στράβων 12, 62, 78, 131, 133, 136

 Sandys, George 16, 29, 44, 62
 Sayer, Robert 30, 70
 Schedel, Hartmann 15, 25, 29, 38
 Schlumberger, G. 11
 Scrofani, Saverio 20, 30, 92
 Sérieys, Antoine 87
 Smith, William 136
 Spon, Jacob 12, 17, 29, 50, 57, 59, 62,
 119, 141

Stackelberg, Otto Magnus von 22, 25,
 30, 98, 99
 Stademann, Fer. 118
 Stephanopoli, Dimo 20, 30, 87
 Stephanopoli, Nicolo 20, 30, 87
 Strangford (Lord) 111
 Struys, Jan 29, 48
 Stuart, James 19, 70, 85
 Sylburg, Friedrich 133

 Tancoigne, J. M. 30, 95
 Tardieu, Ambroise 91
 Tavernier, Jean Baptiste (baron d'Au-
 bone) 17, 29, 44, 46, 141
 Thevenot, Jean 17, 29, 46, 141
 Tournafort, J. Pitton de 18, 30, 63, 78

 Φαζιζέγλου, Βελιουλάχ 80

 Φραγκίσκος Α΄ 42

 Van Eyck, Jan 38
 Van Mour 76
 Vaudoncourt 107
 Velasquez, J. 76
 Vernet, Horace 23, 31, 111
 Vogüé, Marie Eugène Melchior de,
 Viscount 23, 31, 119, 120

 Walker, Mary Adelaide 23, 31, 118
 Walsh, Robert 24, 31, 111
 Wheler, George 12, 17, 29, 57, 59, 62,
 70, 119
 Willoughby, Vera 24, 25, 31, 126
 Winckelmann, J. J. 19, 134
 Wolgemut, Michael 38
 Wood, John Turtle 24, 31, 119

Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ «Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ (15^{ος}-20^{ος} ΑΙΩΝΑΣ)» ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΙΡΗ ΚΑΡΑΒΑ ΜΕ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΟΛΛΟΝΙΑ Η ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΟΙ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΙ ΤΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΜΟΝΤΑΖ ΚΑΙ ΤΑ ΦΙΛΜ ΕΓΙΝΑΝ ΑΠΟ ΤΟ «ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ» - ΧΡ. ΚΟΥΤΡΟΥΔΙΤΣΟΣ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Η ANNA ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΜΕ ΤΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΜΠΑΛΛΙΔΗ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΟΤΙΝΟΣ ΤΟΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ ΤΟΥ 2005 ΣΕ ΧΑΡΤΙ IVORY .135 ΓΡ. Η ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΤΩΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΔΟΚΙΜΙΩΝ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΗ ΣΤΕΛΛΑ ΤΣΑΜΟΥ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Η ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΥΠΡΑΙΟΣ - ANNA ΤΣΙΑΚΑ Ο.Ε.»

